

ศึกษาการบรรลุธรรมของพระลकुณภูภททียเถระ
**A STUDY OF ENLIGHTENMENT OF
LAKUṆṬAKABHADDIYATHERA**

พระใบฎีกาศักดิ์ดิษฐ์ สิริมงคล (เชื้อทอง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาการบรรลุนิพนธ์ของพระลูกศิษย์กษัตริย์

พระปิฎกาคัดดีดัดชัย สิริมงคล (เชื้อทอง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

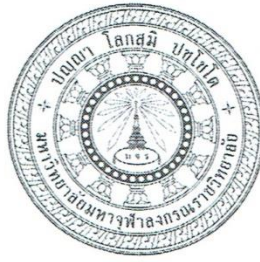
A Study of Enlightenment of Lakuṇṭakabhaddiyathera

Phrabidika Saktichai Sirimangagaro (Chuuea-tong)

A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระลูกญาณภักทียเถระ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

(รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล)

ประธานกรรมการ

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร.)

กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร.

ชื่อผู้วิจัย

(พระใบฎีกาศักดิ์ดิษฐ์ สิริมงคล)

ชื่อสารนิพนธ์ : ศึกษาการบรรลุลหกรรมของพระลลณณภทททยเถระ

ผู้วิจัย : พระใบฎีกาศกดีดัดชัย สิริมงคลโล (เชื้อทอง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

: พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร., ศน.บ. (ศาสนาและปรัชญา), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

วันเสร็จสมบูรณ์ : ๒๖ มกราคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลลณณภทททยเถระ และ ๒) เพื่อศึกษาการบรรลุลหกรรมของพระลลณณภทททยเถระ การศึกษานี้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและคัมภีร์อื่นๆ ซึ่งเรียบเรียงและบรรยายตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ

จากการศึกษาพบว่า พระลลณณภทททยะ นามเดิม ภทททยะ เพราะมีร่างกายเตี้ยและเล็กกว่าบุคคลทั่วไปดั่งนั้น เมื่อบุคคลทั่วไปเรียกจึงใช้คำว่า ลลณณกะ นำหน้าซึ่งแปลว่า เล็ก, เตี้ย เป็นคนวรรณะแพศย์ เป็นชาวเมืองสาวตลธิ ฟังธรรมเทศนาแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสใครจะบวชในพุทธศาสนา พระศาสดาก็ทรงบวชให้ตามประสงค์ เมื่อท่านได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้วได้เรียนกรรมฐานจากสำนักของพระศาสดา พากเพียรเจริญวิปัสสนาภาวนาด้วยสติปัญญาและความเพียรปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดาไม่นานนักก็สามารถบรรลุมรรคผล ท่านเป็นผู้มีเสียงไพเราะ พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งท่านไว้ในเอตทัคคะด้านเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีเสียงอันไพเราะ

การบรรลุลหกรรม หมายถึง การรู้แจ้งอริยสัจ คือ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ เข้าถึงความ เป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ พระลลณณภทททยะ เมื่ออุปสมบทได้เรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วปลีกตัวออกไปอยู่ในที่อันสงบ ปฏิบัติความเพียรไม่นานนักก็ได้บรรลุพระโสดาบัน เพราะรูปร่างที่เล็กเหมือนเด็กสืบขบเป็นที่ชวนหัวเราะแก่ผู้พบเห็น มีหญิงแพศยานางหนึ่งผ่านมาเห็นพระเถระ แล้วเห็นว่าตัวเล็กแต่ดูลักษณะน่าจะมีอายุมาก นางจึงหัวเราะจนมองเห็นฟันในปาก พระเถระถือเอานิมิตนั้นเป็นอารมณ์พิจารณาว่าเห็นเป็นของปฏิกูล สกปรก น่าเกลียด จนได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี ต่อมาท่านได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรสำเร็จเป็นพระอรหันต์

Research Paper Title : A Study of Enlightenment of Lakunṭakabhaddiyathera

Researcher : Phrabaidika Saktichai Sirimongalo (Chuueatong)

Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)

Research Paper Supervisor

: Phrakhrū Pipithvarakijjanukarn, Dr., B.A. (Religion & Philosophy) M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

Date of Completion : January 26, 2018

Abstract

This research paper had 2 objectives; 1) to study the history and perfection accumulation of Lakunṭakabhaddiyathera, 2) to study the Enlightenment of Lakunṭakabhaddiyathera. The data used in this work has been taken from the primary sources; Tripitaka, it's commentaries, sub-commentary and other concerned texts, then composed in descriptive style and finally previewed by experts.

From study, it found that Lakunṭakabhaddiyathera was called as Bhaddiya, because his body smaller and shorter than others so people added 'Lakunṭaka' in front of his name. he was born in merchant family in Savatthi. Having listened sermon of the Buddha, he with great confidence in renunciation, was allowed by the Buddha to ordain as Bhikkhu. After became a Bhikkhu, he had learned meditation from the Buddha, strived for insight meditation developing with full mindfulness, awareness and great efforts, followed the teaching, finally attained Noble Path and Fruit. The Buddha had give him an excellent position in having pleasant words more than other Bhikkhus due to his pleasant speech.

To achieve dharma means to realize the Four Noble Truths, that is, 4 paths, 4 fruits and Nibbana becoming Sotāpanna, Sakadāgāmī, Anāgāmī and Arahanta. After having ordained, Lakunṭakabhaddiyathera learned meditation from Buddha and leaved leave to rest in solitude place alone and no longer attained Sotāpanna. Because his physical body is small like a boy with ten years old, so it is laughable to see. There was a prostitute lady just passing by and saw him and then started laughing at him. While she was laughing, he saw the tooth in her mouth, then hold it as a sign of meditative object as dirty, unclean and ugly then attained Anāgāmī. Later, he heard the teaching from Sariputtathera then his mind liberated from all influxes and reached Arahantaship in final.

กิตติกรรมประกาศ

กราบขอบพระคุณ เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร
ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบวรศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ได้เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
วิปัสสนาภาวนา เพื่อเปิดโอกาสให้เหล่า ได้เข้ามาศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ทั้งยังส่งผลให้
เกิดการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างแพร่หลาย และขออนุโมทนากองทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับ
พระสงฆ์ไทยที่ได้อุปถัมภ์การศึกษาในครั้งนี้

สารนิพนธ์นี้ สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความอนุเคราะห์จาก รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล
ประธานกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์ และคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ มีพระครูพิพิธวรกิจจานุการ อาจารย์
ที่ปรึกษา ทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์

ขอบคุณ พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมฺมโสภโณ รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ ที่ให้
ความช่วยเหลือด้านเอกสารประกอบการทำสารนิพนธ์ พระสุคนธ์ ปญฺญาโร พระประเทือง ขนฺติโก
เจริญพรขอบใจ คุณภานุมาตร์ เนโส เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงาน ตลอดจนคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ทุกท่าน
และเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศทุกท่าน

บุญกุศล ที่เกิดจากการทำสารนิพนธ์ ขอถวายอุทิศแด่พระอาจารย์ใหญ่ ดร.พระภัททันตะ
อัครมหาภิกษุฐานาจารย์ยะ โอวาทาจารย์ยะ สยามอูชฎิละ ประธานสงฆ์ สำนักวิปัสสนากรรมฐานมหา
ศีลาสนแยกต้า

สุดท้ายนี้ ขอยกคุณความดีนี้ให้แก่ คุณมารดา คุณบิดา และพระอุปัชฌาย์ ที่เมตตาให้
โอกาสเป็นกำลังใจด้วยดีเสมอมา ตลอดจนเพื่อนกัลยาณมิตรทุกท่าน ขอคุณพระรัตนตรัยจงดล
บันดาลคุ้มครองปกป้องรักษาทุกท่านด้วยเทอญ

พระใบฎีกาศักดิ์ดิษฐ์ สิริมงคล (เชื้อทอง)

๒๖ มกราคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘

บทที่ ๒ ประวัติและการสังฆบารมีของพระลกุณฏกภัททิยเถระ

๒.๑ ประวัติและบุรพกรรมในอดีต	๙
๒.๑.๑ บุรพกรรมในสมัยปฐมุตตรพุทธเจ้า	๙
๒.๑.๒ บุรพกรรมในสมัยตะมุสสุพุทธเจ้า	๑๐
๒.๑.๓ บุรพกรรมในสมัยกัสสปพุทธเจ้า	๑๑
๒.๒ ประวัติและชาติภูมิสมัยสมณโคตมพุทธเจ้า	๑๑
๒.๓ การบรรพชาอุปสมบทของพระลกุณฏกภัททิยเถระ	๑๒
๒.๔ การได้รับเอตทัคคะของพระลกุณฏกภัททิยเถระ	๑๖
๒.๕ การสังฆบารมีของพระลกุณฏกภัททิยเถระ	๑๗
๒.๖ สรุปท้ายบท	๑๙

บทที่ ๓ การบรรลุลหกรรมของพระลฤณฤฎฤกฤทฤทยเฤระ

๓.๑ ความหมายของการบรรลุลหกรรม	๒๑
๓.๒ ประเภฤทของการบรรลุลหกรรม	๒๓
๓.๓ ผลของการบรรลุลหกรรม	๒๕
๓.๓.๑ บรรลุลหด้วยวิชา ๓	๒๗
๓.๓.๒ บรรลุลหด้วยวิชา ๘	๒๘
๓.๓.๓ บรรลุลหด้วยปฤฎีสัมฤภา ๔	๓๑
๓.๓.๔ บรรลุลหด้วยอฤญญา ๖	๓๒
๓.๔ ลัทธิธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุลหกรรม	๓๕
๓.๕ ลัทธิธรรมที่สนับสนุนให้พระลฤณฤฎฤกฤทฤทยเฤระบรรลุลหกรรม	๔๐
๓.๕.๑ สังโยชน์ ๑๐	๔๑
๓.๕.๒ โพชฌงค์ ๗	๔๖
๓.๖ การละอวิชาของพระลฤณฤฎฤกฤทฤทยเฤระ	๔๗
๓.๖.๑ ความหมายและความสำคัญของอวิชา	๔๗
๓.๖.๒ เหตุปฤจัยให้เกิดอวิชา	๔๙
๓.๖.๓ โทษของอวิชา	๕๒
๓.๗ สรุปรุทำยบท	๕๓

บทที่ ๔ สรุปรุผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๔.๑ สรุปรุผลการวิจัย	๕๕
๔.๑.๑ ประวัติและการสังสมบารมีของพระลฤณฤฎฤกฤทฤทยเฤระ	๕๕
๔.๑.๒ การบรรลุลหกรรมของพระลฤณฤฎฤกฤทฤทยเฤระ	๕๖
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๕๗
๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๕๗
๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่การวิจัย	๕๘

บรรณานุกรม	๕๙
ภาคผนวก	๖๒
ประวัติผู้วิจัย	๙๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในสารนิพนธ์นี้ อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๙ อ้างอิงโดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑/๑๓. หมายถึง พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๑๓ ข้อ ๑๑ หน้า ๑๓.

พระวินัยปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา.	(ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิงค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อิติวุตตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อปทานวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

สารนิพนธ์นี้ใช้อรรถกถาฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยมีรูปแบบการอ้างอิงขึ้นต้นด้วยอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ขุ.ป.อ. (ไทย) ๒/๓๖๒/๑๘๐. หมายถึง ขุททกนิกาย เถรคาถา ปริมาณที่ปนี อรรถกถาภาษาไทย ภาค ๒ ข้อ ๓๖๒ หน้า ๑๘๐.

อรรถกถา

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ม.มู.อ.	(บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี	มูลปณณาสกอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.มู.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี	มูลปณณาสกอรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.ส.อ.	(ไทย) = สังยุตตนิกาย สวรรตถปกาสิณี	สคาถวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.เอก.อ.	(ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรสปุรณี	เอกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.ฉก.อ.	(บาลี) = องคุตตรนิกาย มโนรสปุรณี	ปญจกนิบาตอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย ธมมปทอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย ปริมาณโสติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย สัทธรรมมปปัชโชติกา	มหานิเทศอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.อป.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินี	อปทานวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลกบนดินแดนชมพูทวีป ปัจจุบันแยกเป็นประเทศอินเดีย เนปาล ปากีสถาน และบังกลาเทศ เจ้าชายสิทธัตถะออกบวชแล้วตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธเจ้า จากนั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมเป็นปฐมเทศนา คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^๑ ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ พราหมณ์โกณฑัญญะได้ธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรมขอบวชในพระพุทธศาสนาตรงกับวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกเผยแผ่ศาสนาธรรมไปทั่วชมพูทวีปทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายไปอย่างรวดเร็วมีผู้เลื่อมใสศรัทธามากขึ้น มีทั้งพระสงฆ์ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ในจำนวนพุทธบริษัททั้งหลายนั้น ล้วนแล้วเป็นผู้บรรลุดุธรรมแล้วทั้งสิ้นและเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย พระสงฆ์สาวกผู้ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพุทธองค์ในสมัยพุทธกาลนั้นมีหลักฐานที่ชัดเจนจะเห็นได้ว่าการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกสาวกเหล่านั้นมีปฏิปทาในการประพฤติตนเป็นแบบอย่างของพุทธบริษัทและรักษาพระธรรมวินัยสืบต่อมาตามลำดับ

โดยบุคคลผู้ที่จะบรรลุดุธรรมได้นั้น สิ่งสำคัญประการแรก คือ การศึกษาหลักธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้แล้วหมั่นประกอบความเพียรอยู่เป็นนิจตามหลักโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ธรรมอันเป็นฝ่ายแห่งการตรัสรู้^๒ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การบรรลุดุธรรม เหตุที่พระองค์ทรงแสดงไว้ในวาระต่างกันเพื่อให้เหมาะกับจริตนิสัยของแต่ละบุคคล ในบรรดาโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั้นสามารถแยกย่อยได้ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘ ธรรมแต่ละหมวดธรรมมีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง ซึ่งผู้ปฏิบัติจะยึดหลักธรรมหมวดไหนมาใช้ในการปฏิบัติก็ได้ ให้เป็นไปตามจริตของตนก็จะสามารถบรรลุดุธรรมได้เช่นเดียวกัน อุปมาเหมือนแม่น้ำทุกสายย่อมไหลลงสู่มหาสมุทรฉันใด การปฏิบัติตามหมวดธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งก็ย่อมนำไปสู่การบรรลุดุธรรมได้ฉันนั้น โดยหลักการปฏิบัติมี ๒ คือ สมถภาวนา และวิปัสสนา

^๑ วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๑๓/๒๐.

^๒ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๔.

ภาวนาจะต้องปฏิบัติควบคู่กันไปโดยเฉพาะวิปัสสนาถือว่าเป็นหัวใจของการปฏิบัติถ้าผู้ปฏิบัติยังไม่สามารถยกจิตเข้าสู่วิปัสสนาญาณการบรรลุธรรมผลก็ย่อมเกิดขึ้นได้ยาก

พุทธองค์ทรงเผยแผ่ศาสนาธรรมอย่างกว้างขวาง ทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาออกบวชเป็นภิกษุจำนวนมาก หนึ่งในนั้นคือพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระ เป็นชาวเมืองสาวัตถี แคว้นโกศลได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศ (เอตทัคคะ) ทางด้านมีเสียงไพเราะ^๓ พระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระเห็นชัดชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญด้วยธรรมกถาโดยวิธีต่างๆ จิตของท่านพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระหลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ยึดมั่นถือมั่น พระพุทธองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรชี้แจงดังนั้นแล้วทรงเปล่งอุทานในเวลานั้นว่าบุคคลหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ ไม่หลงเข้าใจว่านี่เป็นของเรา นี่เป็นตัวเรา มีจิตหลุดพ้นได้เด็ดขาดอย่างนี้ชื่อว่าข้ามพ้นโอฆะที่ตนยังไม่เคยข้ามได้ ไม่ต้องมีภพใหม่อีก ย่อมไม่หม่นมวนอีกสภาพนี้คือความสิ้นสุดแห่งทุกข์^๔ การบรรลุธรรมของพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระ เป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจมากทั้งๆ ที่เป็นคนรูปร่างเล็กแต่ได้รับการสรรเสริญว่าเป็นพระเถระ คนทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นสามเณร ทั้งนี้พุทธองค์ยังทรงตรัสสรรเสริญในท่ามกลางภิกษุทั้งหลายว่ามีเสียงไพเราะ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเกี่ยวกับประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระว่ามีความเป็นมาอย่างไร ท่านมีแนวทางและขบวนการในการปฏิบัติอย่างไร มีหลักธรรมใดบ้างที่สนับสนุนให้ท่านพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระสามารถบรรลุธรรมได้ ประเด็นนี้ผู้ศึกษาวิจัยได้ค้นคว้าจากหาหลักฐานที่มีปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อความกระจ่างชัดทั้งยังเป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นข้อมูลในเชิงวิชาการที่สามารถนำไปเป็นบาทฐานสำคัญในการศึกษาค้นคว้าและเป็นแนวทางต่อการปฏิบัติอันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งของบุคคลผู้สนใจสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมของพระลูกณณภิกขุภิกษุเถระ

^๓ ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๖๑/๓๐๙.

^๔ ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๖๒/๓๑๑.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑. ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลกุณฏกภัททิยเถระอย่างไร

๑.๓.๒. การบรรลุธรรมของพระลกุณฏกภัททิยเถระอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

สารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระลกุณฏกภัททิยเถระ” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านการศึกษา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหานี้ ผู้วิจัยแบ่งเอกสารสำหรับการศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ เอกสารชั้นทุติยภูมิ ดังนี้

เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทานวรรค และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๖ บทความของนักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการบรรลุธรรมของพระลกุณฏกภัททิยเถระ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

ขอบเขตด้านการศึกษา จะเป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบรรลุธรรม และเป็นการศึกษาประวัติความเป็นมา การบรรลุธรรมของพระลกุณฏกภัททิยเถระ ในพระไตรปิฎก และวรรณคดี หนังสือ เช่น วิปัสสนาญ้ย และวิปัสสนาธุณี เป็นต้น ซึ่งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับหลักธรรมที่สนับสนุนและเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมของพระลกุณฏกภัททิยเถระ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การบรรลุธรรม หมายถึง การรู้แจ้งอริยสัจ ๔ เข้าถึงกระแสแห่งธรรมที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอน จนสามารถบรรลุถึงโลกุตระธรรม ๙ คือ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน

๑.๕.๒ พระลกุณฏกภัททิยเถระ หมายถึง พระอรหันต์รูปหนึ่งมีรูปร่างเล็ก เตี้ย ได้รับเอตทัคคะ เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ เป็นหนึ่งในพระเถระในอัสสัมมาสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเอกสารออกเป็นสองส่วน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แสดงเนื้อหาไว้ใน ลกฺขณกฺกัปปกัถียสูตรว่า พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านกำลังเดินมาแต่ไกล แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นภิกษุผู้มีผิวพรรณไม่งามไม่น่าดูมีรูปร่างเตี้ย เป็นผู้ถูกภิกษุทั้งหลายดูแคลนที่กำลังเดินมานั้น ภิกษุนั้นมีฤทธานุภาพมาก อนึ่งสมบัติที่เธอไม่เคยเข้า เธอก็เข้าได้โดยง่าย และเธอได้ทำให้แจ้งประโยชน์ยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”^๕

๒. คัมภีร์อรรถกถา แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับการบรรลุลหณะไว้ ๕ ประเภท (๑) ผู้อยู่ในฐานะผู้ฟังธรรมแล้วสามารถบรรลุลหณะในขณะที่ฟังธรรม (๒) ผู้อยู่ในฐานะผู้สาธยายธรรมแล้วสามารถบรรลุลหณะในขณะที่แสดงธรรม (๓) ผู้ตั้งอยู่ในฐานะผู้สาธยายธรรมที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้วสามารถบรรลุลหณะในขณะที่สาธยายธรรมที่ได้เล่าเรียน (๔) ผู้ตั้งอยู่ในฐานะพิจารณาธรรมที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้วสามารถบรรลุลหณะในขณะที่พิจารณาธรรมที่ได้ศึกษามา และ (๕) ผู้ตั้งอยู่ในฐานะผู้เจริญภาวนา แล้วสามารถบรรลุลหณะด้วยการเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา^๖

๑.๖.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ

๑. สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร) ได้รจนาไว้ในหนังสือ อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า มีเนื้อความว่า ผู้บรรลุลมรรคผลแล้ว มักมีสภาพจิตแตกต่างไปจากเดิมเหมือนเกิดใหม่ ศรัทธาที่เป็นความเลื่อมใส เพราะธรรมเหล่านั้นมีกำลังแก่กล้า เมื่อผ่านไปหลายชั่วโมงหรือหลายวัน ธรรมดังกล่าวจะค่อยๆ ลดกำลังลง เขาย่อมสามารถ

^๕ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๙๔/๒๖., ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑/๒๘๙.

^๖ ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗/๑/๑๘๘.

กำหนดได้อย่างชัดเจน บางท่านจะรู้สึกเหมือนเบาสบายจนกระทั่งไม่ยากกำหนด หรือรู้สึกว่าเพียงพอแล้วความรู้สึกนี้เป็นความสันโดษของผู้ที่หวังบรรลุผลขั้นแรก^๗

๒. พระวัลโปละ ราหุละ,ดร. แสดงหลักการของสติไว้ในหนังสือ “What the Buddha Taught” ว่า การเจริญจิตตภาวนา (พัฒนาจิต) ซึ่งเป็นรูปแบบที่สำคัญ ได้ผลจริงและเป็นประโยชน์อย่างมากคือการมีสติรู้เท่าทันในกิจที่กำลังทำอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือวาจา ระหว่างการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน ขณะเดิน ยืน นั่ง นอน เหยียดหรือคู้แขน หรือแม้กระทั่งกำลังตอบสนองการเรียกร้องทางธรรมชาติ (ขับถ่าย) ในกิจกรรมเหล่านี้และอื่นๆ ควรมีสติรู้เท่าทันอย่างเต็มเปี่ยม^๘

๓. พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุฐานาจริยะ,ดร. แสดงแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ในหนังสือ “วิปัสสนาที่ปณีฎีกา” ว่า หลักในการเจริญวิปัสสนาพึงเริ่มแต่สิ่งที่เห็นได้ง่ายและชัดต่อรูป ในอารมณ์ที่กำหนดนั้น นามเป็นอารมณ์ที่ละเอียดประณีต เห็นได้ยากยิ่งกว่ารูป ดังนั้นในระยะเริ่มแรกของวิปัสสนาญาณบุคคล พึงให้กำหนดรูปก่อน^๙

๔. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ” ว่า ญาณทัสสนะ คือ ความรู้ในอริยมรรค ๔ หรือ มรรคญาณ ญาณที่ ๑๔ ในญาณ ๑๖ ซึ่งเกิดถัดจากโคตรภูญาณ เมื่อมรรคญาณเกิดแล้ว ผลญาณ ญาณที่ ๑๕ ในญาณ ๑๖ ก็เกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้นๆ ตามลำดับของแต่ละขั้นของความเป็นอริยบุคคล ความเป็นอริยบุคคล ย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิ ข้อนี้อันเป็นการบรรจุเป้าหมายสูงสุดแห่งวิสุทธิหรือไตรสิกขา ถัดจากบรรลุผล ด้วยมรรคญาณและผลญาณ แล้วก็จะเกิดญาณ อีกอย่างหนึ่งขึ้นพิจารณาบรรลุผล เรียกว่า ปัจจเวกขณญาณ^{๑๐}

^๗ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถร), อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙๑.

^๘ พระวัลโปละ ราหุละ,ดร., **What the Buddha Taught (พระพุทธองค์ทรงสอนอะไร)**, แปลโดย ดร.สุนทรพลามิตร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒), หน้า ๙๖.

^๙ พระภัททันตะอาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุฐานาจริยะ,ดร., **วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ฉบับพิมพ์รวมเล่มใน ๑๐๐ปี อัครมหาภิกษุฐานาจริยะ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔), หน้า ๒๓๑.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **“พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ”**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๔.

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระครูสาครสุทธีธรรม (ดิลก กิตติติลโก) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับการบรรลุลหรรณในพระพุทธานนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุลหรรณหมายถึง การทำให้แจ้ง เพราะผู้ที่บรรลุลหรรณ คือ ผู้รู้ความหมายคุณค่าของชีวิตโดยความเป็นขั้นเป็นต้น ที่เป็นไปตามกฎธรรมชาต พระพุทธานงค์ทรงเข้าใจในหลักธรรมชาตที่มีอยู่ตามเป็นจริงเห็นกรรมของสรรพสัตว์ พบความสุขที่แท้จริง^{๑๑}

๒. พระมหาเกียรติขจร อภินันโณ (อะสงค์) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุลหรรณของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ” ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุลหรรณเป็นการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ เข้าถึงกระแสธรรมตามลำดับโลกุตตรธรรม ๙ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เป็นอริยบุคคล ๔ ระดับ คือ พระโสดาบัน ละสังโยชนได้ ๓ ประการ มีสัทธิกายทิฐิ เป็นต้น พระสกทาคามีละสังโยชนได้ ๓ ประการ พร้อมทั้งทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลงด้วย พระอนาคามีละสังโยชนเปื่องต่ำได้ ๕ ประการ พระอรหันต์ ละสังโยชนได้ทั้ง ๑๐ ประการ เป็นสมุจเฉทปหาน^{๑๒}

๓. พระมหาสมชาย สุรเตโช (สิงหา) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุลหรรณของพระจุฬปันถเถระ” ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุลหรรณ คือ การเข้าถึงโลกุตตรธรรม ๙ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ เข้าสู่ความเป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ตามลำดับ ด้วยการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มีกายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นเปื่องต้นเพื่อให้เห็นประจักษ์แจ้งในไตรลักษณ์ คือ อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะตามความเป็นจริงของธรรมชาต ประกอบกับการสร้างบารมี เพื่อเป็นแรงผลักดันในการบรรลุลหรรณมาแล้วในอดีตชาติ และบำเพ็ญบารมีให้ บริบูรณ์ในชาตีสุดท้าย^{๑๓}

๔. พระสมรัตน์ ไรจนพโล (เรืองบุญ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุลหรรณของพระมหาปันถเถระ” ผลการวิจัยพบว่า พระมหาปันถเถระเป็นหนึ่งในอสิติมหาสาวก ได้รับการ

^{๑๑} พระครูสาครสุทธีธรรม (ดิลก กิตติติลโก), “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับการบรรลุลหรรณในพระพุทธานนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕, หน้า ๒๔.

^{๑๒} พระมหาเกียรติขจร อภินันโณ (อะสงค์), “ศึกษาการบรรลุลหรรณของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, บทคัดย่อ.

^{๑๓} พระมหาสมชายสุรเตโช (สิงหา), “ศึกษาการบรรลุลหรรณของพระจุฬปันถเถระ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, บทคัดย่อ.

ยกย่องว่าเป็นเลิศด้านปัญญา ขณะเป็นเด็กได้ตามคุณตามาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจึงขออนุญาตบรรพชาเป็นสามเณร โดยมีพระภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทกระทำโยนิโสมนสิการ คือ ใส่ใจเพียรพยายาม ในสมณะและวิปัสสนาจนได้อรูปฌาน ๔ ออกจากองค์ฌานแล้วพิจารณาด้วยวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหันต์ ท่านเป็นพระที่มีอภิญญา^{๑๔}

๕. พระศิริชัย ฐริณโณ (แซ่ نیم) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระปทุมมมณีนันทานีบุตรเถระ” ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุธรรมของพระปทุมมมณีนันทานีบุตรเถระ ท่านเป็นพระอรหันต์ประเภทเจโตวิมุตติ (สมถยานิก) มีการปฏิบัติโดยสมณะนำวิปัสสนาโดยได้สัมผัสวิโมกข์อันละเอียด ล่วงรูปสมบัติได้อรูปสมบัติ ด้วยกายและสิ้นอาสวะทั้งปวง เพราะเห็น (อริยสัจ) ด้วยปัญญาดังนั้นแนวทางปฏิบัติของท่าน คือ ได้ฌาน ๘ ประกอบด้วยรูปฌาน ๔ คือ ปฐมฌานทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌานและอรุพฌาน ๔ ประกอบด้วย อากาสนัญจายตนะ วิญญานัญจายตนะ อาภิญญายตนะ และเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยการปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักสติปัฏฐาน ๔ แล้วจึงบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์^{๑๕}

๖. รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์อันตรายคาถาในยมกวรรคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา” ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติธรรมตามนัยอันเป็นหลักธรรมในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เพราะไม่มีใครสามารถบรรลุธรรมโดยมิได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ มีกายานุปัสสนาเป็นต้น ความจริงแล้วพระอริยบุคคลบรรลุธรรมด้วยการเจริญสติปัฏฐานอันเป็นทางสายเดียว เพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณเป็นปัญญาที่เกิดจากการอบรมจิต เมื่อจิตระลึกรู้สภาวะธรรมและมีสมาธิตั้งมั่นอยู่ในสภาวะธรรม ปัญญาที่เกิดขึ้นพร้อมกับสมาธิย่อมพัฒนาแก่กล้าขึ้นตามลำดับ^{๑๖}

จากการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าพบว่า ยังไม่มีผู้วิจัยท่านอื่นๆ ที่กล่าวถึงการบรรลุธรรมเกี่ยวกับเรื่องของพระลูกณฎกภทฺทิเยเถระ เพราะท่านเป็นหนึ่งในอัสติมหาสาวกที่สำคัญรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา และจริยาวัตรของท่านมีความน่าสนใจต่อ

^{๑๔} พระสมรรัตน์ โรจนพโล (เรื่องบุญ), “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระมหาปันถกเถระ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, บทคัดย่อ.

^{๑๕} พระศิริชัย ฐริณโณ (แซ่ نیم), “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระปทุมมมณีนันทานีบุตรเถระ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, บทคัดย่อ.

^{๑๖} รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล, “ศึกษาวิเคราะห์อันตรายคาถาในยมกวรรคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙, หน้า ๒๘๐.

การศึกษาเพื่อเป็นแนวทางมีปฏิปทานำมาปฏิบัติตาม จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ความชัดเจนยิ่งขึ้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก
๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา หนังสือ ตำรา วารสาร บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เรียบเรียงข้อมูล
๓. นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง ตามคำแนะนำของคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ และอาจารย์ที่ปรึกษา แก้ไข ปรับปรุง ตามคำแนะนำของคณะกรรมการสอบป้องกันสารนิพนธ์ ให้เป็นไปตามระเบียบการของบัณฑิตวิทยาลัยแล้วนำเสนอในรูปแบบรูปเล่มวิทยานิพนธ์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลกุณฏกภัททิยเถระ
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบการบรรลุธรรมของพระลกุณฏกภัททิยเถระ

บทที่ ๒

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลฤณภูภักทียเถระ

ประวัติพระเถระในงานวิจัยนี้ คือ พระลฤณภูภักทียะ ท่านมีรูปร่างเล็ก ต่ำ แต่การที่พระเถระได้รับการแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาให้เป็นยอดของภิกษุทั้งหลายผู้มีเสียงไพเราะ ก็โดยเหตุ ๒ ประการ คือท่านแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีในคุณสมบัติของท่าน ไม่เพียงเท่านั้นแต่ยังเป็นการแต่งตั้งโดยเหตุที่ท่านได้ตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นศึกษาไว้ ดังนี้

- ๒.๑ ประวัติและบุรพกรรมในอดีต
- ๒.๒ ประวัติและชาติภูมิในสมัยสมณะโคตมพุทธเจ้า
- ๒.๓ การบรรพชาอุปสมบทของพระลฤณภูภักทียเถระ
- ๒.๔ การได้รับเอตทัคคะของพระลฤณภูภักทียเถระ
- ๒.๕ การสั่งสมบารมีของพระลฤณภูภักทียเถระ
- ๒.๖ สรุปท้ายบท

๒.๑ ประวัติและบุรพกรรมในอดีต

๒.๑.๑ บุรพกรรมในสมัยปทุมุตตรพุทธเจ้า

ในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ท่านมาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มากในนครหงสวดี วันหนึ่งเที่ยวเดินพักผ่อนอยู่ก็ได้ไปถึงสังฆาราม ซึ่งขณะนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเทศนา แล้วได้ทรงสถาปนาพระภิกษุผู้รู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะ จึงปรารถนาว่าต่อไปในอนาคตเราพึงเป็นยอดของภิกษุผู้มีเสียงไพเราะเหมือนภิกษุนี้จึงนิมนต์พระศาสดาถวายมหาทานอันเจือปนด้วยรสหวาน เช่น เนยใส และน้ำตาลกรวด แต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน แล้วหมอบลงแทบพระบาทของพระศาสดาตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญด้วยผลแห่งทานนี้ข้าพระองค์มิได้หวังสมบัติอื่น แต่ในอนาคตกาล ขอข้าพระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเถิด พระศาสดาทรงตรวจดูอนาคตก็ทรงเห็นความปรารถนาของท่านจัก

สำเร็จ จึงได้ตรัสพยากรณ์ในท่ามกลางพระสงฆ์ว่าในอนาคตกาล ท่านจะได้ฐานันดรนี้สมดังความปรารถนา ในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้^๑

ดังนั้น ด้วยอานิสงส์ในการถวายทานของเศรษฐีบุตรผู้นี้ ท่านได้ตั้งสัจจะอธิฐานว่าขอให้ มีเสียงไพเราะ แล้วปทุมุตตรพุทธเจ้า จึงได้พยากรณ์ว่า ท่านจะได้เป็นธรรมทายาทของพระสมณะ โคตมพุทธเจ้า เป็นสาวกของพระศาสดามีนามชื่อว่า ภัททิยะ ท่านจักเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มี เสียงไพเราะในศาสนาของพระองค์

๒.๑.๒ บุรพกรรมในสมัยตะมุสสุตพุทธเจ้า

เมื่อท่านได้รับพุทธพยากรณ์เช่นนั้นแล้ว ก็ได้กระทำความดีงามอยู่ตลอดชีวิต ทำกาละ ในอัตภาพนั้นแล้ว เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตะมุสสุต^๒ พระอรธกถาจารย์บางท่านกล่าวไว้ว่า ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า วิปัสสี ท่านบังเกิดเป็นนก ดุเหว่าขาวมีขนปีกอันสวยงาม วันหนึ่งนกดุเหว่านั้นได้ออกไปยังหิมวันตประเทศเพื่อหาอาหารได้ พบมะม่วงอันมีรสอร่อย จึงได้เอาปากคาบผลมะม่วงหวานมาเพื่อเป็นอาหารสำหรับลูกน้อยขณะที่ บินกลับรังนั้น ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพระราชดำเนินไปบิณฑบาต จึงทำจิตให้เลื่อมใส แล้วร้องด้วยเสียงอันไพเราะ ถวายบังคมแล้วคิดว่าในวันอื่นๆ เรามีตัวเปล่าพบพระตถาคต แต่วันนี้ เรานำมะม่วงสุกผลนี้มาเพื่อฝากบุตรของเรา แต่สำหรับบุตรนั้นเราไปเอาผลอื่นมาให้ก็ได้ แต่ผลนี้ เราควรถวายพระตถาคต จึงคงบินอยู่ในอากาศ พระศาสดาทรงทราบใจของนกจึงแลดูพระอุปัฏฐาก นามว่า อโสกเถระ พระเถระจึงนำบาตรถวายพระศาสดา นกดุเหว่าจึงเอาผลมะม่วงสุกวางไว้ใน บาตรของพระตถาคต ใส่บาตรแล้วก็เอापีกจบ ร้องด้วยเสียงอันไพเราะ เสนาะน่าฟังน่ายินดี เพื่อ บูชาพระพุทเจ้า พระศาสดาประทับนั่งเสวยในที่นั้นนั้นแหละ นกดุเหว่ามีจิตเลื่อมใสถึงพระคุณ ของพระตถาคตเนื่องๆ ถวายบังคมพระตถาคตแล้วไปรังของตน ครั้นนั้นนกเหยี่ยวผู้มีใจชั่วได้โฉบ เอานกดุเหว่าผู้มีจิตเบิกบาน ผู้มีอหิยาศัยไปสู่ความรักในพระพุทเจ้าฆ่าเสีย และด้วยบุญกรรมนั้น นั้นแหละทุกๆ ภพที่ท่านเกิดเป็นมนุษย์ จึงได้มีเสียงไพเราะ^๓

ดังนั้น ในชาตินี้ของท่านภัททิยะเกิดเป็นนกดุเหว่าได้ถวายผลมะม่วงสุกที่มีรสหวานแก่ วิปัสสีพุทธเจ้าแล้วมีจิตปีติยินดีในการถวายครั้งนั้น พอท่านจุติจากอัตภาพนั้นไปเสวยมหันตสุขใน สวรรค์ชั้นดุสิต แล้วมาสู่กำเนิดมนุษย์เพราะกรรมนั้น

^๑ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑/๒๘๙., ขุ.ป.อ. (ไทย) ๒/๓๖๒/๑๘๐.

^๒ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๙/๒๘๙., ขุ.ป.อ. (ไทย) ๒/๓๖๒/๑๘๑.

^๓ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๘/๒๙๑.

๒.๑.๓ บุรพกรรมในสมัยกัสสปพุทธเจ้า

กาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสป เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน และถวายพระเพลิงแล้ว มหาชนทั้งหลายผู้เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตกลงกันที่จะสร้างพระมหาเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ การประชุมกันเพื่อจะกำหนดขนาดของพระเจดีย์นั้นชนทั้งหลายต่างพูดกันว่า เราจะสร้างขนาดเท่าไร เราสร้างขนาด ๗ โยชน์ก็จะใหญ่เกินไปถ้าอย่างนั้นก็สร้างขนาด ๖ โยชน์ แม้ ๖ โยชน์ ก็ใหญ่เกินไปเราจะสร้าง ๕ โยชน์เราจะสร้าง ๔ โยชน์... ๓ โยชน์... ๒ โยชน์ ดังนี้ ภัททิยะในครั้งนั้นถือกำเนิดเป็นแม่ทัพของพระเจ้ากาสิพระนามว่า กิกิ ก็พูดขึ้นในที่ประชุมว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายการสร้างก็ควรนึกถึงการบำรุงได้ง่ายในอนาคตกาลบ้าง แล้วกล่าวกำหนดขนาดของพระมหาเจดีย์ว่า ให้มุขแต่ละมุขมีขนาดคาจตุหนึ่ง พระเจดีย์มีเส้นรอบวงยาวโยชน์หนึ่ง สูงโยชน์หนึ่ง เมื่อท่านพูดดังนี้มหาชนเชื่อท่าน แล้วได้สร้างพระมหาเจดีย์ในขนาดแต่พอประมาณแต่พระพุทธเจ้าผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ด้วยกรรมนั้นดังกล่าวมานี้ จึงเป็นผู้มีขนาดต่ำกว่าชนเหล่าอื่นในที่ที่ตนเกิดแล้ว^๔

ดังนั้น บุพกรรมในชาตินี้ของท่านก็ด้วยความที่ท่านนั้นเป็นหัวหน้าผู้ดูแลการก่อสร้างแล้วท่านเกรงว่าจะไม่สะดวกแก่การบำรุงรักษา จึงขอให้ลดขนาดของเจดีย์อันเป็นเหตุให้ท่านนั้นเกิดมาตัวเล็กและเตี้ยกว่าชนทั่วไป

๒.๒ ประวัติและชาติภูมิสมัยสมณโคตมพุทธเจ้า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี พระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระลูกณฏกภัททิยะ^๕ เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกล้งกล้า ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมกถาโดยวิธีต่างๆ จิตของท่านพระลูกณฏกภัททิยะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น หมายถึง ทำให้แจ้งแห่งอรรถผล พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระลูกณฏกภัททิยะเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกล้งกล้า ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงโดยวิธีต่างๆ จิตของท่านพระลูกณฏกภัททิยะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น^๖

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบเนื้อความแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานว่า บุคคลหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ ไม่หลงเข้าใจว่า นี่เป็นของเรา นี่เป็นตัวเรา มีจิตหลุดพ้นได้

^๔ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๙/๒๙๒., ขุ.ป.อ. (ไทย) ๒/๓๖๒/๑๘๑.

^๕ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๖/๒๙๒., ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๖๑/๓๘๖.

^๖ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๙/๒๘๙., ขุ.ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๑/๓๐๙.

เด็ดขาดอย่างนี้ ชื่อว่าข้ามพ้นโอชะที่ตนยังไม่เคยข้ามได้ไม่ต้องมีภพใหม่อีก พระสารีบุตรสำคัญท่านพระลูกนกฏกัทธิยะว่าเป็นพระเสขะจึงชี้แจงให้ท่านพระลูกนกฏกัทธิยะเห็นชัดด้วยธรรมกถาโดยวิธีต่างๆ พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรผู้สำคัญท่านพระลูกนกฏกัทธิยะว่าเป็นพระเสขะ จึงชี้แจงให้ท่านพระลูกนกฏกัทธิยะเห็นชัด อยากรับเอาไปปฏิบัติ ด้วยธรรมกถาโดยวิธีต่างๆ ทรงทราบเนื้อความนั้นแล้วจึงทรงเปล่งอุทานว่าบุคคลตัดวิภวัญ (กิเลสวิภวัญ) ได้จึงบรรลุถึงความไม่หวัง (นิพพาน) แม่น้ำคือตัณหาที่ถูกอรหัตมรรคญาณทำให้เหือดแห้งแล้วจึงไหลไปอีกไม่ได้ วิภวัญที่ตัดได้แล้ว ย่อมไม่หมุนวนได้อีก สภาพนี้แหละคือความสิ้นสุดแห่งทุกข์^๗

ดังนั้น ท่านกัทธิยะในชาตินี้ได้อานิสงส์ในการถวายทานที่มีพระพุทเจ้าปทุมมุตระที่ตั้งอธิฐานขอให้เป็นผู้มีเสียงไพเราะ และได้อานิสงส์การถวายมะม่วงสุกที่มีรสหวานขณะที่เกิดดูเหว่าและบุพกรรมที่เคยลดขนาดเจตีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระกัสปุทธเจ้าจึงเกิดมาเป็นคนที่ตัวเล็กและเตี้ยกว่าชนทั่วไปจึงได้คำนำหน้าว่าลูกนกฏกัทธิยะนำหน้าชื่อ

๒.๓ การบรรพชาอุปสมบทของพระลูกนกฏกัทธิยะเถระ

พระลูกนกฏกัทธิยะ เกิดในตระกูลมหาเศรษฐีชื่อเดิมว่า “กัทธิยะ” เมื่อเจริญวัยอายุมากขึ้น แต่ร่างกายของท่านไม่โตตามอายุยังคงมีร่างกายเล็กต่ำเตี้ย เหมือนเด็กวัย ๑๐ ขวบ ดังนั้นชนทั่วไปเมื่อจะจึงเรียกชื่อท่านก็จะเพิ่มคำว่า “ลูกนกฏกัทธิยะ” หมายถึงต่ำเตี้ย ไว้ข้างหน้าชื่อของท่านด้วย จึงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ท่านกัทธิยะเตี้ย หรือท่านกัทธิยะ แคระ^๘

เมื่อหมู่อุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองสาวัตถี ทราบข่าวการเสด็จมาของพระพุทธองค์ต่างก็ถือดอกไม้และของหอมเครื่องสักการะทั้งหลาย ไปเข้าเฝ้าเพื่อฟังพระธรรมเทศนา ลูกนกฏกัทธิยะก็ได้ติดตามไปร่วมฟังธรรมด้วย เมื่อพระพุทธองค์แสดงพระธรรมเทศนาจบลงแล้วท่านก็เกิดศรัทธาอย่างแรงกล้า ปรารถนาที่จะบวชในพระพุทธศาสนา เมื่ออุบาสกอุบาสิกาพากันกลับเคหสถานของตน แล้วได้เข้าไปกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์ประทานให้ตามความประสงค์

พระลูกนกฏกัทธิยะ ครั้นได้อุปสมบทแล้ว ได้เรียนพระกรรมฐานในสำนักของพระบรมศาสดาแล้ว กราบทูลขอปลีกตัวออกไปจากหมู่คณะไปอยู่ในที่อันสงบสงัดปฏิบัติความเพียร ไม่นานนักก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลขั้นต้นคือพระโสดาบัน ซึ่งจะต้องเพียรศึกษาปฏิบัติให้ได้บรรลุมรรคผลขั้นสูงขึ้นอีกเพราะความที่ท่านมีรูปร่างเล็กและเตี้ย จึงเป็นที่ชวนหัวเราะแก่ผู้

^๗ พรพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๔.

^๘ ชุ.ป.อ. (ไทย) ๒/๓๖๒/๑๘๕.

พบเห็น หญิงแพศยานั่งรอมากับพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง ผ่านมาเห็นพระเถระแล้วคงจะเห็นว่าท่าน ตัวเล็กทั้งๆ ที่ดูลักษณะน่าจะมียายุมาก นางจึงหัวเราะลั่นจนมองเห็นฟันในปาก

พระเถระเห็นฟันของหญิงแพศยานั้นแล้ว ถือเอาณิมนต์นั้นเป็นอารมณ์พิจารณาว่าเห็น ของปฏิกูล สกปรก น่าเกลียด จนได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี และต่อมาท่านได้ฟังธรรมกถาอันเป็น โอวาทจากพระสารีบุตรเถระ จิตก็หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ สำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระลูกณฏกภัททิยะเถระนั้น เพราะความท่านเป็นผู้มีรูปร่างเล็กและเตี้ยเหมือน สามเณรจึงเป็นเหตุให้พระหนุ่มสามเณรน้อยทั้งหลายที่เป็นปุถุชน ชอบล้อเลียนท่านด้วยความคึก คะนอง ชอบหยอกล้อท่านเล่นด้วยการจับศีรษะบ้าง ดึงหูบ้าง จับจมูกบ้าง แล้วพูดหยอกล้อท่านว่า “นะสามเณรน้อย ไม่อยากสึกหรือ ยังชอบใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่อีกหรือ” และครั้งหนึ่งมี ภิกษุประมาณ ๓๐ รูป มาจากถิ่นอื่นเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้เดินสวนทางกับพระลูกณฏกภัททิยะ ภิกษุทั้งหลาย เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ^๙ พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่าน พระลูกณฏกภัททิยะมีผิวพรรณ หยาบ ไม่น่าดู มีร่างกายค่อมเตี้ย ถูกภิกษุดูหมิ่น กำลังเดินตามหลัง ภิกษุทั้งหลายมาแต่ไกลจึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นภิกษุ รูปนั้นผู้มีผิวพรรณหยาบ ไม่น่าดู มีร่างกายค่อมเตี้ย ถูกภิกษุดูหมิ่น กำลังเดินตามหลังภิกษุทั้งหลาย มาแต่ไกลหรือไม่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่เห็นพระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุ ทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก เพราะเธอเคยเข้าสมาบัติมาแล้วแทบทุกชนิดเธอใช้ ปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่กุลบุตรผู้ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบด้วยปัญญาอันยิ่ง ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงทราบ เนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้

ในเวลานั้นว่า เธอจงดูธู^{๑๐} ซึ่งมีส่วนประกอบอันไม่มีโทษ มีหลังคาขาว^{๑๑} มีเพลเดียว ไม่มีทูก^{๑๒} เล่นไปถึงที่หมายตัดกระแส ไม่มีเครื่องผูก ภิกษุทั้งหลายตถาคตไม่เรียกบุคคลว่า เถระ เพราะความเป็นคนแก่มีผมนศีรษะหงอก และเพียงสักแต่ว่านั่งบนอาสนะพระเถระเท่านั้นท่าน เหล่านั้น ตถาคตเรียกว่า “พระแก่เปล่า” ส่วนท่านที่มีสัจจะ คือริยสัจ ๔ มีธรรมะ มีความสำรวม รู้จักข่มใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และมีปัญญา ท่านเหล่านี้ ตถาคตเรียกว่า “เถระ”

ครั้งนั้น จิตตคหบดีเข้าไปหาท่านพระกามภูโหว่แล้วนั่งที่สมควร กล่าวว่า จิตตคหบดี พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า จงดูธูซึ่งมีส่วนประกอบอันไม่มีโทษมีหลังคาขาว มีเพลเดียวไม่มี

^๙ ชุ.ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๕/๓๑๔.

^{๑๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๘/๓๘๐.

^{๑๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๘/๓๘๐.

ทุกข์ เล่นไปถึงที่หมาย ไม่มีเครื่องผูก ท่านจะพึงเห็นเนื้อความแห่งธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอย่างย่อนี้โดยพิสดารว่า ท่านผู้เจริญธรรมนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้หรือเจริญพร คหบดี ท่านผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอท่านโปรดตรัสสักครู่ จนกว่ากระผมจักพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมนั้นได้

ลำดับนั้น จิตตคหบดีนั่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วได้ตอบท่านพระกามภูตังนี้ว่า ท่านผู้เจริญ คำว่า ส่วนประกอบอันไม่มีโทษ เป็นชื่อของศีล คำว่า หลังกาขาว เป็นชื่อของวิมุตติ คำว่า เพลาเดียว เป็นชื่อของสติ คำว่า เล่นไป เป็นชื่อของการก้าวไปและการถอยกลับ คำว่า รถ เป็นชื่อของกายนี้ซึ่งประกอบขึ้นจากมหาภูตรูป ๔ เกิดจากมารดาบิดา เจริญวัยเพราะข้าวสุกและขนมกุมมาสไม่เที่ยงแท้ต้องอบต้องนวดเฟ้น มีอันแตก กระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา ท่านผู้เจริญ ราคะเป็นทุกข์ โทสะเป็นทุกข์ โมหะเป็นทุกข์ ทุกข์เหล่านั้นภิกษุชฌนาสพละได้แล้ว ตัตรากถอนโคณเหมือนต้นตาลที่ถูกตัตรากถอนโคณไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุชฌนาสพพระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกว่า ผู้ไม่มีทุกข์ คำว่า เล่นไปถึงที่หมาย นั้นเป็นชื่อของพระอรหันต์คำว่า กระแส เป็นชื่อของตัณหา ตัณหานั้นภิกษุชฌนาสพละได้แล้ว ตัตราก ถอนโคณเหมือนต้นตาลที่ถูกตัตรากถอนโคณไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุชฌนาสพพระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกว่า ผู้ตัดกระแส ราคะเป็นเครื่องผูก โทสะเป็นเครื่องผูก โมหะเป็นเครื่องผูก เครื่องผูกเหล่านั้นภิกษุชฌนาสพละได้แล้ว ตัตรากถอนโคณเหมือนต้นตาลที่ถูกตัตรากถอนโคณ ไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้เพราะฉะนั้นภิกษุชฌนาสพ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกว่า ผู้ไม่มีเครื่องผูกท่านผู้เจริญ เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสไว้ดังนี้ว่า เธอจงตรุถซึ่งมีส่วนประกอบอันไม่มีโทษมีหลังกาขาว มีเพลาเดียว ไม่มีทุกข์ เล่นไปถึงที่หมาย ไม่มีเครื่องผูก กระผมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอย่างย่อนี้โดยพิสดารอย่างนี้แล^{๑๒}

ความว่า ตัณหา โดยความหมาย เรียกว่า กิเลสตัณหา หรือ ความโลภ แล้ว ต้องเป็นเรื่องที่มาจากอวิชชา ถ้ามาจากวิชชา ก็เรียกเป็นอย่างอื่น เรียกว่าเป็น ความปรารถนา หรือความต้องการ หรือ ความขยัน ชินแข็ง ในหน้าที่การงาน ไปเสียทางโน้น ไม่ได้เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ แต่ว่ากลับเป็น สิ่งที่จะทำลายความทุกข์ ความต้องการที่มันมีถูกต้อง แทนที่จะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ กลายเป็นเรื่องจะดับความทุกข์ ความอยาก ตัณหาแบ่งออกเป็น ๓ คือ^{๑๓}

กามตัณหา คือ ความอยากหรือไม่อยาก ใน สัมผัสทั้ง ๕ ภวตัณหา คือ ความอยากทางจิตใจ เมื่อได้สิ่งนั้นมาแล้ว ไม่ต้องการให้มันเปลี่ยนแปลง วิภวตัณหา คือ ความไม่อยากทางจิต

^{๑๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๔๗/๓๘๐.

^{๑๓} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒๒/๓๕.

ความอยากดับสูญ ควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละตัณหา ๓ อย่างนี้ และตัณหา ๖ หมวด ได้แก่

สัทตตัณหา (ความทะยานอยากในเสียง) ฯลฯ

คันธตัณหา (ความทะยานอยากในกลิ่น) ...

รสตัณหา (ความทะยานอยากในรส) ...

โผฏฐัพพตัณหา (ความทะยานอยากในโผฏฐัพพะ) ...

อัมมตัณหา (ความทะยานอยากในธรรมารมณ์)^{๑๔} ไม่เพียง มีความแปรผัน มีภาวะโดยอาการอื่น

ผู้ใดศรัทธาเชื่อมั่นธรรมเหล่านี้ อย่างนี้ ผู้นี้เรียกว่า สัทธานุสारी ฯลฯ จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งตัณหาทั้ง ๖ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ความดับโดยไม่เหลือ ความสงบระงับ ความสูญแห่งตัณหาทั้ง ๖ นี้เป็นความดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์ ตัณหาทั้ง ๖ นี้ ไม่เที่ยง มีอันแปรปรวนเป็นอย่างอื่นเป็นธรรมดา ผู้เห็นอยู่อย่างนี้ย่อมเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด

ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจใน รูปตัณหา นี้เป็นอุปกิเลสแห่งจิต ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัทตตัณหา ในคันธตัณหา ในรสตัณหา ในโผฏฐัพพตัณหา ในธรรมตัณหา นี้เป็นอุปกิเลสแห่งจิต เมื่อใดภิกษุละอุปกิเลสแห่งจิตในฐานะ ๖ เมื่อนั้นจิตของเขาย่อมเป็นจิตนุ่มไปในเนกขัมมะ อันเนกขัมมะอบรมแล้ว ควรแก่การงาน ปรากฏในธรรมที่พึงทำให้แจ้งด้วยอภิญญา

ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่แห่งรูปตัณหาเป็นความปรากฏแห่งขราและมรณะความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งอัมมตัณหาเป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งขราและมรณะ ส่วนความดับแห่งรูปตัณหาเป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งขราและมรณะ ความดับ ความสงบระงับ ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งอัมมตัณหาเป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งขราและมรณะ^{๑๕}

ดังนั้น ตัณหาเป็นมูล ๙ ประการ และธรรมอันมีตัณหาเป็นมูล ๙ คือ การแสวงหา เพราะอาศัยตัณหา การได้เพราะอาศัยการแสวงหา การวินิจฉัยเพราะอาศัยการได้ ฉันทราคะ เพราะอาศัยการวินิจฉัย ความหมกมุ่นเพราะอาศัยฉันทราคะ ความหวงแหนเพราะอาศัยความหมกมุ่น ความตระหนี่เพราะอาศัยความหวงแหน การจัดการอารักขาเพราะอาศัยความตระหนี่

^{๑๔} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๐๙/๓๒๕.

^{๑๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๑๙/๓๓๒.

ธรรมอันเป็นบาปอกุศลหลายประการ คือ การจับท่อนไม้ ศาตรา ทะเลาะ แก่งแย่ง วิวาท ส่อเสียด และพูดเท็จย่อมเกิดขึ้น ธรรมมีต้นเหตุเป็นมูล ๙ ประการ

๒.๔ การได้รับเอตทัคคะของพระลูกนกฤกัทธิยเถระ

พระลูกนกฤกัทธิยเถระ แม้จะมีร่างกายที่ไม่ปกติและไม่เหมือนกับภิกษุอื่นๆ อันเป็นเหตุให้ท่านถูกล้อเลียนด้วยวิธีต่างๆ แต่ท่านก็ไม่เคยโกรธเคืองเลย เพราะท่านเป็นพระอรหันต์ ชีณาสพ ไม่มีกิเลสอาสวะ แล้วนอกจากนี้ท่านยังมีความสามารถพิเศษ คือปกติท่านแสดงธรรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนและเจรจาประกอบด้วยถ้อยคำและน้ำเสียงอันไพเราะ เป็นที่เสนาะโสตแก่ผู้ฟังทั้งหลาย อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใสด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่ง เอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทาง ผู้พูดเสียงไพเราะ ท่านพระลูกนกฤกัทธิยเถระ ดำรงอายุสังขาร ช่วยกิจการพระศาสนาอยู่พอสมควรแก่กาลเวลาแล้วก็ดับขันธปรินิพพาน

ผู้ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ผล โดยมากก็จะเข้าไปหาท่านพระสารีบุตร ขออภัยมัญฐานบ้าง ขอพึ่งธรรมเทศนาบ้าง ถามปัญหาบ้าง เพื่อมรรคเบื้องสูง แม้แต่พระลูกนกฤกัทธิยเถระก็เช่นกัน เพื่อจะทำความประสงค์ของท่านเหล่านั้นให้บริบูรณ์ จึงขอให้ท่านสารีบุตรบอกอภัยมัญฐาน แสดงธรรมแก้ปัญหามาให้กับภิกษุเหล่านั้น เมื่อภิกษุเหล่านั้นพากันเพียรพยายามอยู่ บางพวกก็บรรลุสกาคามิผล บางพวกก็บรรลุอนาคามิผล บางพวกก็บรรลุอรหันต์ผล บางพวกได้วิชา ๓ บางพวกได้ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖^{๑๖}

ลูกนกฤกัทธิยเถระ ท่านเห็นเหตุนี้แล้ว เมื่อยังเป็นพระเสขบุคคลยังไม่บรรลุอรหันต์ผลก็รู้จักกาลที่ควร และกำหนดความที่ตนบกพร่องในทางจิต เข้าไปหาพระธรรมเสนาบติขอให้แสดงธรรมเทศนา ฝ่ายพระธรรมเสนาบติ ก็ได้แสดงธรรมอันเหมาะสมแก่อัธยาศัยของท่าน ให้เห็นแจ้งให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา โดยอเนกปริยาย เมื่อพิจารณาลักษณะที่ถ่องแท้ยังญาณให้เป็นไปตามกระแสเทศนา ท่านก็ถึงความแก่กล้าแห่งญาณตามอนุภาพเทศนาและเพราะความที่สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย ในขณะที่พระธรรมเสนาบติแสดงธรรม จิตของท่านไม่ยึดอาสวะอะไรๆ มีกามาสวะเป็นต้น หลุดพ้นโดยเด็ดขาด ตามลำดับแห่งมรรค กระทำให้แจ้งซึ่งอรหันต์ผลจริงอยู่ ท่านลูกนกฤกัทธิยเถระ นั่งอยู่ตามเดิมนั้นแหละบรรลุธรรมเครื่องสิ้นไปแห่งอาสวะด้วยโอวาทแรกตามวิธีดังกล่าวในสูตรแรก ฝ่ายพระธรรมเสนาบติไม่ทราบการบรรลุพระอรหันต์นั้นของท่าน

^{๑๖} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๓/๒๙๓.

โดยมิได้คำนึงถึง สำคัญว่ายังพระเสขะอยู่ตามเดิม เหมือนบุรุษผู้มีใจกว้างขวางเขาขออน้อยก็ให้มาก ฉะนั้น ย่อมแสดงธรรมเพื่อสิ้นอาสวะโดยอนกปริยายยิ่งๆ ขึ้นไปทีเดียว ฝ่ายท่านลกุณฏกภัททิยะ มิได้คิดว่า บัดนี้เราทำกิจเสร็จแล้ว จะมีประโยชน์อะไรด้วยโอวาทนี้ จึงนั่งฟังโดยเคารพอยู่เช่นเดิม เพราะความเคารพในพระสัทธรรม

พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นท่านพระสารีบุตรสำคัญว่าท่านพระลกุณฏกภัททิยะยังเป็นพระเสขะ จึงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาโดยอนกปริยาย ให้ยิ่งขึ้นกว่าปกติต่อไปอีกลำดับ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้ด้วยพุทธานุภาพแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า บุคคลตัดวัฏฏะได้แล้ว บรรลุถึงนิพพาน อันเป็นสถานที่ไม่มีตัณหา และตัณหาที่บุคคลให้เหือดแห้งแล้วย่อมไม่ไหลไป วัฏฏะที่บุคคลตัดได้แล้วย่อมไม่เป็นไปนี้เป็นที่สุดแห่งทุกข์ พระศาสดาทรงสถาปนาท่านไว้ในตำแหน่งผู้มีเสียงไพเราะ

๒.๕ การสังสมบารมีของพระลกุณฏกภัททิยะเถระ

พระลกุณฏกภัททิยะเถระเมื่อได้ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ภิกษุและสามเณรบางพวก ไม่รู้ว่าท่านได้บรรลุพระอรหัตแล้ว แกล้งดิงหู่ท่านบ้าง จับศีรษะจับแขน หรือจับมือและเท้าเป็นต้น เล่นเล่น เบียดเบียนบ้าง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ปรามาสท่านและหยอกล้อแบบต่างๆ ชุตมาบ้าง รังไปรอบ ๆ บ้างเนื่องด้วยท่านมีรูปร่างเตี้ยและกลมเหมือนดังสามเณรและมีผิวพรรณไม่งาม

เมื่อท่านถวายบังคมพระตถาคตแล้วไปประชุมประตู่พระเชตวัน ภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ไปยังพระเชตวัน ด้วยคิดว่าจักถวายบังคมพระตถาคต เห็นพระเถระที่ชุมนุมวิหารพากันจับพระเถระที่ชายจีวร มือ ศีรษะ จมูก หู และเข่าด้วยสำคัญว่าท่านเป็นสามเณร ทำด้วยคะนองมือครั้งภิกษุเหล่านั้นเก็บบาตรจีวรแล้วก็พากันเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง เมื่อพระศาสดาทรงกระทำปฏิสันถารด้วยพระดำรัสอันไพเราะแล้วจึงทูลถามว่า ได้ยินว่ามีพระเถระองค์หนึ่งชื่อ ลกุณฏกภัททิยะเถระเป็นสาวกของพระองค์ แสดงธรรมไพเราะดีเยี่ยมนี้พระเถระรูปนั้นอยู่ที่ไหน

พระศาสดาตรัสถาม ภิกษุทั้งหลายพวกเธอประสงค์จะเห็นหรือ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายใครจะเห็น พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุที่พวกเธอเห็นที่ชุมนุมประตู่ เธอคะนองมือจับที่ชายจีวรมาแล้วรูปนั้นแหละคือ ลกุณฏกภัททิยะเถระ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พระสาวกผู้ถึงพร้อมด้วยอภินิหารตั้งความปรารถนาไว้เห็นปานนี้ เพราะเหตุใดจึงมีศักดิ์น้อยเล่าพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า เพราะอาศัยกรรมที่ได้ทำไว้ จึงทรงนำเรื่องเกฬีสีลชาดกมาตรัสเล่าว่า ในอดีต พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นท้าวสักกเทวราชในกาลนั้น ใครๆ ก็ไม่อาจจะให้พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงเห็นช้างม้า หรือโคที่แก่ชรา พระองค์ชอบเล่นสนุก

ทอดพระเนตรเห็นสัตว์เช่นนั้นจึงรับสั่งให้พวกมนุษย์ต่อสู้กันเอง เห็นเกวียนเก่าๆ ก็ให้แข่งกันจนพัง เห็นสตรีก็รับสั่งให้เรียกมากระแทกที่ท้องให้ล้มลง แล้วจับให้ลุกขึ้นให้ขับร้องเพลง เห็นชายเก่าๆ ก็ให้หกละเม่นตีลังกา เป็นต้น บนพื้นดินดูจนการเล่นกระโดด เมื่อไม่ทรงพบเห็นเองเป็นแต่ได้สดับข่าวว่า คนแกมีที่บ้านโน้นก็รับสั่งให้เรียกตัวมาบังคับให้เล่น พวกมนุษย์ต่างก็ละอาย ส่งมารดาบิดาของตนไปอยู่นอกแคว้นขาดการบำรุงมารดาบิดา พวกราชเสวกก็พอใจในการเล่นสนุกพวกที่ตายไปๆ ก็ไปบังเกิดเต็มในอบาย ๔ เทพบริษัททั้งหลายก็ลดลง

ท้าวสักกะไม่ทรงเห็นเทพบุตรเกิดใหม่ ทรงรำพึงว่า เหตุอะไรหนอ ครั้นทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ดำริว่าเราจะต้องทรมานพระเจ้าพรหมทัต ทรงแปลงเพศเป็นคนแก่บรรทุกตุ้มเปรี๊ยะ ๒ ใบ ใส่ไปบนเกวียนเก่าๆ เทียมโคแก่ ๒ ตัว ในวันมหาสพวันหนึ่งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงช้างพระที่นั่งเสด็จเลียบพระนครท้าวสักกะทรงขับเกวียนนั้นตรงไปเฉพาะพระพักตร์พระราชามือทอดพระเนตรเห็นเกวียนเก่าเทียมด้วยโคแก่จึงตรัสให้นำเกวียนนั้นมา พวกราชบริพารก็วิ่งหาช้างโน้นช้างนั้นก็ไม่เห็น กราบทูลว่า คนแกนั้นอยู่ที่ไหน เพราะท้าวสักกะทรงอธิษฐานไว้อย่างนี้ว่า พระราชาเท่านั้น จงเห็นเรา คนอื่นอย่าได้เห็น ด้วยเดชของท้าวสักกะ พระราชาพร้อมทั้งช้างก็เสด็จเข้าไปอยู่ใต้เกวียนเหมือนลูกโคอยู่ใต้แม่โคฉะนั้น ท้าวสักกะก็ทรงทุบตุ้มเปรี๊ยะแตกออกรดบนพระเศียรของพระราชา เปรี๊ยะก็ไหลลงเประอะเปื้อนพระราชาตั้งแต่พระเศียร พระราชาทรงอึดอัดละอายขยะเขย่ง

ครั้นท้าวสักกะทรงทราบว่า พระราชาทรงวุ่นวายพระทัยก็ทรงขับเกวียนหายไป เนรมิตพระองค์เป็นท้าวสักกะอย่างเดิมประทับยืนบนอากาศ ตรัสศุภกามว่าธรรมิกราชผู้ชั่วช้าชะรอยท่านจะไม่แก่ละหรือ ความชราก็ไม่กล้ากรายสรีระของท่านหรือไร ท่านมัวแต่เห็นแก่เล่น เปียดคนแก่มากมายเพราะอาศัยท่านผู้เดียวคนที่ตายไปเพราะทำกรรมนั้นจึงเต็มอยู่ในอบาย พวกมนุษย์ไม่ได้บำรุงมารดาบิดา หากท่านไม่งดทำกรรมนี้เราจะทำลายสรีระของท่านด้วยจักรเพชรนี้ ตั้งแต่นี้ท่านอย่าได้ทำกรรมนี้อีกเลย แล้วตรัสถึงคุณของมารดาบิดา ทรงชี้แจงอันสงสของการอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อผู้สูงอายุ ครั้นทรงสอนแล้วก็เสด็จกลับไปยังวิมานของพระองค์ ตั้งแต่นั้นมาพระราชาก็มีได้แม้แต่คิดที่จะทำกรรมนั้นอีกต่อไป

เพราะความเป็นคนแก่ เพราะเหตุสักว่านั่งบนอาสนะพระเถระส่วนผู้ใด แทงตลอด สัจจะทั้งหลายแล้วตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนมหาชน ผู้นี้ชื่อว่าเป็นเถระ บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นเถระ เพราะมีผมหงอกบนศีรษะ ผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้น เราเรียกว่า แก่เปล่า ส่วนผู้ใดมีสัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัญญะ และทมะ ผู้นั้นมีมลทินอันคลายแล้ว ผู้มีปัญญา คือเป็นเถระ พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้แล้วทรงประกาศสัจธรรมประชุมชาดก

เมื่อจบสัจธรรมบรรดาภิกษุเหล่านั้นบางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี และบางพวกได้เป็นพระอรหันต์ พระราชาในครั้งนั้นได้เป็นลูกณณภิกษุภิกษุ เธอได้เป็นที่เล่นล้อเลียนของผู้อื่นเพราะคำที่ตนชอบเล่นสนุกครั้งนี้ ท้าวสักกะคือ ตถาคตนี้

พระเถระถูกล้อเลียนเพราะร่างเล็ก เรื่องที่ สหธรรมมิกมีสามเณร เป็นต้น ซึ่งเป็นปฤชชน เห็นพระเถระแล้ว จับที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง ล้อเลียนบ้าง แต่พระเถระก็ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย เพราะเรื่องนี้ วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่าผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูเถิด สหธรรมมิกมีสามเณร เป็นต้น เห็นพระลูกณณภิกษุภิกษุเถระแล้วรังแกอย่างนั้นอย่างนี้ท่านไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้น พระชีนาสพเป็นดังศิลาย่อมไม่โกรธไม่ประทุษร้ายเลย เพราะท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน เช่นกับศิลาแท่งที่บ ย่อมไม่สะเทือนด้วยลม ฉันทิ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่เอนเอียงในเพราะนินทาและสรรเสริญ ฉันทิ^{๑๗}

ดังนั้น ภิกษุ ได้ตั้งความปรารถนาไว้ในสมัยของ ปทุมุตตระพระพุทธเจ้าว่า ผลแห่งทานข้าพระองค์ได้ถวายทั้ง ๗ วันมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานนี้ อนาคตกาลหวังเป็นผู้มีเสียงไพเราะ พระศาสดาทรงจึงพยากรณ์ว่า แสนกับในสมณะโคตมพุทธเจ้าท่านจะเป็นผู้มีเสียงไพเราะ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสีเกิดเป็นนคฺคเหว่าได้ถวายมะม่วงสุกรสหวานด้วยกรรมนี้ท่านจึงมีเสียงไพเราะ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ ภิกษุเป็นนายช่างใหญ่คัดค้านการสร้างเจดีย์ไม่ให้สูงเกินไปจะทำให้ยากแก่การบูรณปฏิสังขรณ์ในอนาคต ด้วยเหตุนี้จึงเกิดมาเตี้ยกว่าชนทั่วไป

๒.๖ สรุปท้ายบท

ภิกษุ ได้ตั้งความปรารถนาไว้กับ ปทุมุตตระพระพุทธเจ้าว่า ในอนาคตกาลหวังเป็นผู้มีเสียงไพเราะบ้าง ปทุมุตตระพระพุทธเจ้า จึงพยากรณ์ว่ากรรมของท่านจะสำเร็จในสมณะโคตมพุทธเจ้ากาลแห่งวิปัสสีพุทธเจ้า ภิกษุเกิดเป็นนคฺคเหว่าได้ถวายผลมะม่วงสุกรสหวาน ตี๋มด้าปีติสุข ๗ วัน ด้วยกรรมนี้ท่านจึงมีเสียงไพเราะ ครั้งกาลแห่งกัสสปะพุทธเจ้า ภิกษุเกิดเป็นแม่ทัพใหญ่ชื่อ กิก็ เป็นนายช่างใหญ่ผู้ดูแลการสร้างพูดว่าท่านทั้งหลายการสร้างควรนึกถึงการดูแลรักษาในอนาคตบ้าง จึงกล่าวว่าแต่ละมุขขนาดอาวุธหนึ่ง เจดีย์ส่วนกลมหนึ่งโยชน์ ส่วนสูงหนึ่งโยชน์ด้วยกรรมนั้นจึงเกิดมาเป็นผู้ร่างกายเตี้ยกว่าชนเหล่าอื่น วิบากกรรมที่เคยคัดค้านการสร้างมหาเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

^{๑๗} ชุ.อป. (ไทย) ๗๒/๒๘๒.

ถ้าใครไม่เคยรู้จักและไม่เคยเห็นท่านมาก่อนก็จะไม่รู้ว่าท่านเป็นพระเถระ แต่สำคัญว่าเป็นสามเณร ท่านได้สนทนาธรรมกับพระสารีบุตร ขณะสนทนาอยู่จิตของท่านหลุดพ้นได้บรรลุอรหัตผล เป็นพระอเสขบุคคลด้วยความที่ท่านตัวเล็กและเตี้ยกว่าชนทั่วไปจึงถูกภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งปวงชนทั่วไปล้อเลียนบ้าง จับศีรษะบ้าง พูดล้อว่าท่านยังไม่อยากสึกบ้างหรือ แต่ท่านก็ไม่โกรธเคืองภิกษุและสามเณรเหล่านั้น

บทที่ ๓

การบรรลุนิธิกรรมของพระลัทธิภิกษุเถระ

เป้าหมายในพุทธศาสนา คือการทำให้แจ้ง หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิงหยุดการเวียนว่ายตายเกิดละอวิชชา สิ้นแล้วซึ่งอาสวะ อุปมาเหมือนรถ มีหลังคาขาว มีเพลเดียว แล่นไปยังจุดหมายที่ไม่มีเครื่องผูกมัด เช่น พระลัทธิภิกษุเถระ เป็นต้น ที่บรรลุนิธิกรรมโดยการเรียนก็มีหลักฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าแล้วหลักเริ่มจากหมู่คณะมุ่งมั่นภาคเพียรปฏิบัติจนบรรลุนิธิผลพระพุทธานุศาสน์ใช้คำเรียกนั้นว่า “พระอรหันต์” การศึกษาวิจัยในบทนี้จะเป็นการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการบรรลุนิธิกรรมในพุทธศาสนา และการบรรลุนิธิกรรมของพระลัทธิภิกษุเถระที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมีขอบเขตและประเด็นการศึกษา ดังนี้

๓.๑ ความหมายของการบรรลุนิธิกรรม

๓.๒ ประเภทของการบรรลุนิธิกรรม

๓.๓ ผลของการบรรลุนิธิกรรม

๓.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุนิธิกรรม

๓.๕ หลักธรรมที่สนับสนุนให้พระลัทธิภิกษุเถระบรรลุนิธิกรรม

๓.๖ การละอวิชชาของพระลัทธิภิกษุเถระ

๓.๗ สรุปท้ายบท

๓.๑ ความหมายของการบรรลุนิธิกรรม

คำว่า “บรรลุนิธิกรรม” ตรงกับภาษาบาลีว่า อธิคม (กริยาเป็น อธิคจฺนติ) และศัพท์ว่า อภิสมโย มาจากคำว่า อภิ+สมย แปลว่า ความตรัสรู้; ความถึงพร้อมจำเพาะ (ตรัสรู้), คราวเป็นที่ตรัสรู้, สมัยที่บรรลุนิธิกรรม ความถึงพร้อมเฉพาะ^๑ นิยมว่า “ธมม” เชื่อมเข้ากันกับ “อภิสมโย” เป็น “ธมมาภิสมโย” เช่น “เทสนาวสานะ จตุราสีติยา ปาณสทสสานิ ธมมาภิสมโย อโหสิ” แปลว่า ในกาลจบเทศนาธรรมาภิสมโยได้บังเกิดแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน^๒ เป็นต้น

^๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๘๑.

^๒ ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๔.

คำว่า “การบรรลุธรรม” มี ๒ ศัพท์ “การบรรลุ” และคำว่า “ธรรม” เช่น อภิธัมมปิฎก อายสุมมอภินิหารปิฎก ทิฏฐธัมมปิฎก ปตฺตธัมมปิฎก.”^๓ แปลว่า ครั้งนั้น พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว คำว่า “บรรลุ” มาจากภาษาบาลีว่า “อริคม” (ในรูปกริยาเป็น อริคฺจนฺติ เป็นต้น) และ “ปตฺติ” (รูปกริยาและคุณนามที่ใช้กับนิพพาน คือ ปตฺต) สองคำนี้พบที่ใช้กับนิพพานหลายแห่ง^๔

การบรรลุธรรม เฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้านิยมใช้คำว่า ตรัสรู้ เช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อแรกตรัสรู้^๕ หมายถึง ทรงรู้อริยสัจ ๔ ได้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ

คำว่า “ธรรม” ในคำว่า การบรรลุธรรม หมายถึง โลกุตตรธรรม ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ เช่น “ผู้เห็นธรรมอันสูงสุดแม้มีชีวิตอยู่วันเดียวก็ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นธรรมอันสูงสุดแม้จะมีชีวิตอยู่ถึงร้อยปี”^๖

บรรลุ หมายถึง สำเร็จ บรรลุมรรคผล การที่บุคคลได้บรรลุธรรมตั้งแต่โสดาปัตติผล จนถึงอรหัตผลว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรทำให้คลายความยึดมั่นถือมั่นที่ผิดๆ ลงได้บ้าง มีชีวิตที่ตั้งอยู่ในคุณธรรมประพาสธรรมทั้งทางกาย วาจา และใจไม่ทำความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม ทำให้เป็นที่รักที่เคารพของมิตรสหาย ไม่ข้องเกี่ยวกับอกุศล มีธรรมควบคู่กับตนเองอยู่ตลอดเวลาเป็นส่วนหนึ่งในแง่ความหมายของการบรรลุธรรม^๗

ดังนั้น การบรรลุธรรม จึงเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในพระพุทธศาสนา โดยเริ่มตั้งแต่การเข้าใจหลักธรรมในระดับต้น คือ ระดับโลกียะจนจนถึงเข้าใจถ่องแท้ และการเข้าถึงธรรมในระดับสูงเรียกว่าระดับมรรคผล คือระดับโลกุตระธรรม โดยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานับได้ว่าเป็นกระบวนการฝึกในเบื้องต้นทาง กาย วาจาเพื่อความสงบสุขแก่สังคม และระดับสูงคือการฝึกใจ เพื่อเป็นการพัฒนาความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ที่แตกต่างไปจากสัตว์อื่น ดังนั้นเมื่อนุชนที่เข้าสู่กระบวนการฝึกตนดีแล้วย่อมประสบผลสำเร็จ คือ เข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ไม่ยากนัก

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๕.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑.

^๖ ข.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๑๕/๖๖.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒), หน้า ๖๐๖.

๓.๒ ประเภทของการบรรลุธรรม

ประเภทที่ ๑ เรียกว่า “โสดาบัน” คำว่า โสดาบัน คือ ผู้เข้าถึงกระแส เป็นผู้บริบูรณ์ในศีลซึ่งอริยะสาวกและอริยะสาวิกานั้นต้องประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑. ประกอบด้วยความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า
๒. ประกอบด้วยความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม
๓. ประกอบด้วยความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์
๔. ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจเป็นไปเพื่อสมาธิ^๘

ทั้งนี้ยังเป็นผู้ละสังโยชนเบื้องต่ำ สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวตน เช่น เห็นว่ากายนี้ใจนี้ไม่ใช่ตัวตนของเรา วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย เช่น การสงสัยในข้อปฏิบัติว่าถูกต้องหรือไม่ สงสัยในพระรัตนตรัย ในอริยสัจ ๔ สลัปปตปราคาส ความเชื่อถ้อยยืนยันว่าความศักดิ์สิทธิ์มีได้ด้วยศีลและพรตอย่างนั้นอย่างนี้ ข้อนี้นิยายความได้ว่ารักษาศีลแต่เพียงทางกาย ทางวาจา แต่ใจยังไม่เป็นศีล หรืออย่างน้อยก็ยังไม่เป็นศีลตลอดเวลา การเข้าถึงกระแสธรรมของพระโสดาบัน เป็นการยกระดับจิตใจของท่านอย่างถาวร ทำให้ไม่กลับมาเป็นปุถุชนอีก เป็นผู้ที่จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิ เช่น นรก หรือเดิรฉาน ทั้งยังเป็นผู้ที่จะบรรลุพระนิพพานในเบื้องหน้า

ประเภทที่ ๒ เรียกว่า “สกทาคามี” คำว่า สกทาคามี หรือสกิทาคามี แปลว่า ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว^๙ เป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลลำดับที่ ๒ ใน ๔ ประเภท ที่เรียกว่า “ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว” หมายถึง พระสกิทาคามี จะเกิดในกามาวจรภพอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะถึงนิพพาน ผู้ได้บรรลุสกทาคามีผลคือผู้ที่ละสังโยชนเบื้องต่ำ ๓ ประการแรกได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำสังโยชนเบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วยคือ กามราคะ หมายถึง ความพอใจในกามคือ การความเพลินในการได้เสพ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ที่น่าพอใจ ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจหากสังโยชนเบื้องต่ำทั้งสองประการนี้หมดไปก็จะเป็นพระอนาคามี

ประเภทที่ ๓ เรียกว่า “อนาคามี” แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีกหมายความว่า จะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในพรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย อนาคามี เป็นชื่อเรียกพระอริยบุคคลประเภทที่ ๓ ใน ๔ ประเภทคือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ เป็นผู้ละสังโยชนเบื้องต่ำ (โอรัมภาคัยสังโยชน) ทั้ง ๕ ได้ เหลือสังโยชนเบื้องสูง (อุทัมภาคัยสังโยชน) อีก ๕ ประการ คือ รูปราคะ หมายถึง ความพอใจในรูปผิวนัยหรือรูปธรรมอันประณีตหรือความพอใจในรูปภาพ อรูปราคะ หมายถึง ความพอใจในรูปผิวนัยหรือพอใจในอรูปธรรม

^๘ ส.ม. (ไทย), ๑๙/๑๐๔๗/๕๗๐.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๗.

เช่น ความรู้เป็นต้น หรือ ความพอใจในรูปภพ มานะ หมายถึง ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เช่น พระอนาคามี (แม้ว่าจะเป็นจริง) อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งของจิต อวิชชา คือ ความไม่รู้จริง^{๑๐}

อนึ่งพึงเข้าใจว่า สังโยชนเบื้องสูงบางข้อจะมีชื่อเหมือนกิเลสอย่างหยาบที่ยังมีในปุถุชน (ผู้ยังไม่เป็นบรรลุปะเป็นพระอริยบุคคล) เช่น มานะ อุทธัจจะ หรือ อวิชชา แต่สังโยชนเบื้องสูงอันเป็นกิเลสที่ยังหลงเหลืออยู่ในจิตใจของพระอนาคามีนั้น เป็นกิเลสที่ละเอียดกว่าของปุถุชนมาก

ประเภทที่ ๔ เรียกว่า “อรหัตต์” คำว่า พระอรหัตต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลชั้นสูงสามารถละสังโยชนได้ครบ ๑๐ ประการลักษณะของ พระอรหัตต์^{๑๑}

๑. วิธีการในการพัฒนาตน คือ วิปัสสนยานิก ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน แล้วได้ฌานในภายหลัง และสมถยานิก ผู้มีสมถะเป็นญาณเจริญสมถะกรรมฐานจนได้ฌานแล้วเจริญวิปัสสนาต่อ

๒. แบ่งตามคุณวิเศษ พระอรหัตต์ คือ

๑) สุขขวิปัสสก ไม่มีญาณวิเศษใด นอกจากรู้การทำอสังขให้สิ้น อาสวกุชฌญาณ อย่างเดียว อานิสงส์จากการที่ปฏิบัติวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว

๒) เตรีชช ผู้ได้วิชชา ๓ บพเพนิวาสานุสสติญาณรู้ระลึกชาติได้ จุตูปปาตญาณรู้จตุรู้การอุบัติของสัตว์ทั้งหลายและอาสวกุชฌญาณ รู้ทำอสังขให้สิ้น^{๑๒}

๓) ฉฬภิญญ ผู้ได้อภิญญา ๖ คือ^{๑๓}

อิทธิวิธิ แสดงฤทธิ์ล่องหน เหาะได้ และดำดินได้ ทิพพจักขุ มีฤทธิ์ที่สามารถหยั่งรู้เหตุการณ์ไกลไกลได้ เช่น พระอนุรุธะที่เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านการมีตาทิพย์ สามารถมองเห็นโลกนี้ราวกับมองเมืงตะขามป้อมบนฝ่ามือ ทิพยโสธ แสดงฤทธิ์ได้โดยเฉพาเมโนมยิทธิการ แยกร่างและจิตเป็นฤทธิ์ที่แสดงได้เฉพาะพระอรหัตต์ประเภทฉฬภิญโญเท่านั้น เจโตปริยญาณทนายใจผู้อื่นได้ บพเพนิวาสานุสสติญาณ สามารถระลึกชาติได้ อาสวกุชฌญาณ เป็นญาณที่ทำให้อสังขสิ้นไป อานิสงส์จากการปฏิบัติวิปัสสนาและเจริญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติ ได้อภิญญา ๕ ข้อแรก เป็นสาธารณะโลกียญาณ ส่วนข้อ (๓) มีเฉพาะในพระอริยบุคคล

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๘๔.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๓๒๙.

^{๑๒} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๑๗๖/๒๐๒.

^{๑๓} พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๕๒๑.

๔) ปฏิสมภิตปุตต แตกฉานในความรู้อันยิ่ง ได้แก่ อัถลปฏิสมภิตา แตกฉานในอรรถ ธรรมะปฏิสมภิตาแตกฉานในธรรม นิสุตติปฏิสมภิตาแตกฉานในภาษา ปฏิภาณปฏิสมภิตาแตกฉานในปฏิภาณไหวพริบ^{๑๔}

พระพุทธองค์ทรงแสดงวิธีปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมไว่ว่ามี ๑๐ ประการ คือ

๑. เกิดฉันทะ (ฉันทมูล) ก่อน
๒. มีมณสิการ (มณสิการสมภวา)
๓. รู้สมุทัย (ผัสสสมุทยา)
๔. กำหนดเวทนา (เวทนาสโมสรณา)
๕. ตั้งใจมั่น (สมาธิปมฺหา)
๖. มีสติเป็นใหญ่ (สตาทิปปเตยยา)
๗. มีปัญญาดี (ปญญุตตรา)
๘. มีความหลุดพ้นเป็นแก่น (วิมุตตिसารา)
๙. มีความมั่นคงไม่แปรผัน (อมโตะชา)
๑๐. มีนิพพานเป็นยิ่ง (นิพพานปริโยสานา)^{๑๕}

ดังนั้น กระบวนการบรรลุธรรม บุคคลมีชีวิตอยู่อย่างประเสริฐ มีสิกขาเป็นอันสงสั ปัญญาเป็นยอดเยี่ยม วิมุตติเป็นแก่น และมีสติเป็นอธิปไตยย่อมมีชีวิตอยู่อย่างประเสริฐ มีสิกขาเป็นอันสงสั หมายความว่า ในพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว ได้แก่ อธิศีลสิกขา ซึ่งประกอบด้วยสิกขาบทต่างๆ รวมทั้งอภิสมาจารเป็นต้น เมื่อประพฤติปฏิบัติอยู่ในอธิศีลสิกขาย่อมไม่เกิดโทษ และมีชีวิตประเสริฐด้วยอันสงสัของอธิศีลสิกขาแล้วการบรรลุธรรมย่อมอยู่ไม่ไกลเกินความสามารถ

๓.๓ ผลของการบรรลุธรรม

ในทางพระพุทธศาสนาได้มีการจำแนกหลักการบรรลุธรรมไว้ ๔ ประเภท ด้วยการปฏิบัติตามหลักวิปัสสนาภาวนาที่เป็นไปตามหลักสติปัฏฐาน ๔ การปฏิบัติธรรมตามนัยอันเป็นหลักการในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เพราะไม่มีใครสามารถบรรลุธรรมโดยมิได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่ง มีกายานุปัสสนาเป็นต้น ความจริงแล้วพระอริยบุคคลบรรลุธรรมด้วยการเจริญสติปัฏฐานอันเป็นทางสายเดียว เพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณเป็นปัญญาที่เกิดจากการ

^{๑๔} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๓๕-๑๘๖/๒๔.

^{๑๕} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๘/๑๑๓., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๑/๑๐๑.

อบรมจิต เมื่อจิตระลึกภูสวธรรมและมีสมาธิตั้งมั่นอยู่ในสวธรรม ปัญญาที่เกิดขึ้นร่วมกับสมาธิ ย่อมพัฒนาแก่กล้าขึ้นตามลำดับ ที่ผู้วิจัยจะนำมาเป็นแนวทางพอสั่งเซบดังพระบาลีว่า

ยสมา ปน กายเวทนาจิตตมเมสุ กิณจิ ธมมํ อนามสิตวา ภาวนา นาม
นตถิ. ตสมา เตปิ อิมินาว มคเคน โสภปริเทเว สมตักกนตาติ เวทิตพพา.^{๑๖}

คำว่า วิปัสสนาภาวนา หมายถึง ข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้ง ในสภาวะของความเป็นจริงของสรรพสิ่งโดยการเอารูปนามเป็นอารมณ์ พิจารณารูปนามให้เห็น เป็นไตรลักษณ์เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ว้างจากความยึดมั่นในบัญญัติทั้งปวง^{๑๗}

ในยุคนัทสูตร^{๑๘} การเจริญวิปัสสนา มี ๔ วิธี ได้แก่

วิธีที่ ๑ สมถปุพพังคมวิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนาโดยมีสมถนำหน้า

วิธีที่ ๒ วิปัสสนาปุพพังคมสมถภาวนา การเจริญสมถะโดยมีวิปัสสนาหน้า เช่น ท่าน พระมหาปันถก ผู้มีความชำนาญในการเจริญวิปัสสนา^{๑๙}

วิธีที่ ๓ สมถวิปัสสนายุกนัทภาวนา เป็นการเจริญวิปัสสนากับสมถะควบคู่กันไป

วิธีที่ ๔ ธัมมูทัจจวิคคหิตมานัส มีความฟุ้งซ่าน หรือ วิปัสสนูกิเลสปรากฏให้กำหนดรู้ ไปจนดับ เมื่อปราศจากอุทธัจจะ การเจริญสมถะและวิปัสสนา จิตย่อมตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์มีสมาธิ และเจริญขึ้นถึงมรรคญาณในที่สุด การปฏิบัติใน ๓ ข้อ ข้างต้นถ้าเกิดอุทธัจจธรรม ให้พยายาม กำหนดรู้ที่จิตให้เห็นว่าจิตเกิดดับไม่ใช่ตัวตน ปัญญาญาณจะพัฒนาก้าวหน้าไปถึงมรรคญาณบรรลु ธรรมได้การเจริญวิปัสสนาภาวนาพระอรธกถาจารย์ได้กำหนดความประพฤติของโยคีไว้เพื่อเวไนย สัตว์ที่เป็นต้นหาจริต หรือทิฐิจริต

สมถยานิก ผู้มีสมถะเป็นยาน เป็นการปฏิบัติที่อาศัยกำลังสมาธิมาน มีบัญญัติเป็น อารมณ์ เป็นบาทฐาน โดยออกจากฌานแล้วการกำหนดรู้องค์ฌานซึ่งเป็นรูปนาม เพื่อเจริญ

^{๑๖} รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล, “ศึกษาวิเคราะห์อันตรคาถาในยมกวรรคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘๐.

^{๑๗} พระมหารุ่งเรือง รุกขิตธมโม (ปะมะชะ), “ผลการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน: ศึกษากรณีเยาวชน ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๗๙.

^{๑๘} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๐/๒๓๗.

^{๑๙} พระครูกลยาณสิทธิวัฒน์, **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๙.

วิปัสสนา บรรลุมรรคผลเหมาะสำหรับผู้มีต้นทางจิตปัญญอ่อน ควรเจริญสติปัฏฐานในฐานกายมีต้นทางจิตปัญญากล้า ควรเจริญในฐานเวทนา

วิปัสสนายานิก ผู้มีวิปัสสนาเป็นยาน เป็นการปฏิบัติที่อาศัยวิปัสสนาสมาธิ ที่เรียกว่า ขณิกสมาธิ หรือจิตวิสุทธิใช้อารมณ์ปรมาตม์เป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนากำหนดรู้รูปนาม ปัจจุบันทันที โดยไม่เข้าฌานมาก่อน แต่สามารถบรรลุมรรคผลได้ (มรรคญาณอย่างน้อยปฐมฌาน) เหมาะสำหรับผู้มีทวิภูมิก อินทรีย์อ่อนควรเจริญสติปัฏฐานในฐานจิต มีทวิภูมิกปัญญากล้าควรเจริญในฐานธรรม^{๒๐}

ดังนั้น ความหมายของวิปัสสนาภาวนา จึงหมายถึงการปฏิบัติเนื่องๆ การเจริญปัญญา ให้เกิดขึ้น มีขึ้น จนเห็นแจ้ง รู้ชัดในสภาวะธรรม รูปนามของสังขารว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย สามารถดับกิเลส ทำลายกิเลส และสลัดทิ้งกิเลสให้หมดสิ้นไปได้เกิดเป็นความเห็นที่ถูกต้อง ไม่หลงมกมาย วิปัสสนา เป็นคำศัพท์ที่เป็นไวยากรณ์ของคำว่าปัญญา การเจริญวิปัสสนา หมายถึง การเจริญสมาธิตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ การเจริญปัญญาตามหลักไตรสิกขา การเจริญสัมปชัญญะตามหลักสติปัฏฐาน และการเจริญวิจยสัมโพชฌงค์ตามหลักโพชฌงค์ ๗ ไม่ว่าจะเรียกชื่อว่าสมาธิปัญญา สัมปชัญญะหรือ วิจยสัมโพชฌงค์โดยความหมายแล้วคือเจริญวิปัสสนา

๓.๓.๑ บรรลุด้วยวิชา ๓

วิชา ๓ คือ ความรู้แจ้ง เป็นความรู้พิเศษอันลึกซึ้งด้วยปัญญา ได้แก่ ญาณ คือความหยั่งรู้ คือ รู้ในบุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้ในจุตูปปาตญาณ และรู้ในอาสวักขยญาณ^{๒๑}

วิชา หมายถึง การรู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริงที่เป็นไปตามหลักของธรรมชาติรู้ว่าสิ่งใดเป็นทุกข์ เป็นเหตุทุกข์ และทางแห่งความดับทุกข์ ตรงข้ามกับคำว่า อวิชา ที่หมายถึงความไม่รู้แจ้ง

วิชา ๓ คือ (๑) บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้เป็นเหตุให้ระลึกขันธ์ที่เกิดในอดีตได้ คือ ระลึกชาติได้ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้ในจุติและอุบัติของสัตว์โลก เรียกว่า ทิพพจักขุญาณ หรือ ทิพพจักขุญาณบ้าง (๓) อาสวักขยญาณบ้าง ความรู้ในการกำจัดอาสวกิเลสให้สิ้นไป วิชา ๘ คือ

^{๒๐} พระโศภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (นครปฐม: ซีเอไอเซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๙.

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: เอสอาร์พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด), ๒๕๕๓, หน้า ๑๐๔.

ความรู้แจ้ง หรือความรู้วิเศษ ๘ คือ (๑) วิปัสสนาญาณ (๒) มโนมยิทธิ (๓) อิทธิวิธี (๔) ทิพย์โสตร์ (๕) เจโตปริยญาณ (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (๗) ทิพย์จักขุ (๘) อาสวักขยญาณ

ทั้งหมดนี้คือการรู้ซึ่งอภิญญา เป็นความรู้ยิ่งถึงปัญญาความรู้ที่สูงเหนือกว่าปกติ เป็นความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิตเจริญปัญญาหรือบำเพ็ญกรรมฐานอภิญญา เป็นคุณสมบัติพิเศษของพระอริยบุคคลเป็นเหตุให้มีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ มี ๖ คือ อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ ทิพย์โสตร์ มีหูทิพย์ เจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจผู้อื่นได้ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ ทิพย์จักขุ มีตาทิพย์ และอาสวักขยญาณ รู้การทำอาสวะให้สิ้นไป อภิญญา ๕ ข้อแรก เป็นของสาธารณะ เรียกได้ว่าเป็นระดับโลกียญาณ ส่วนข้อ ๖ มีเฉพาะในพระอริยบุคคล ปฏิสัมภิทา ๔ (ปัญญาแตกฉาน)

๑. อตถปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรีชาแจ้งในความหมาย, เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล

๒. ธัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม, ปรีชาแจ้งใจหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้ เห็นผลอย่างหนึ่งก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้

๓. นิรุตติปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปรีชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้

๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันเหตุการณ์มีไหวพริบ ชี้แจงในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้สละสลวย เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์^{๒๒}

๓.๓.๒ บรรลุด้วยวิชา ๘

วิชา ๘ เป็นความรู้แจ้ง เป็นความสามารถพิเศษขั้นสูง เกินความรู้ความสามารถของบุคคลทั่วไปจะรู้และเข้าใจได้และเข้าใจได้ยาก สำหรับบุคคลในพระพุทธศาสนานี้ ที่เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว (สุปฏิปันโน) อาศัยปัญญาสัมปทา ย่อมบรรลุวิชา ๘^{๒๓} ได้ไม่ยาก

อวิชา เป็นประธานแห่งการเข้าถึงอกุศลธรรมทั้งหลาย ความไม่ละอายบาป ความไม่กลัวบาป เป็นของมีมาตามวิชานี้ บุคคลผู้มีอวิชาไม่เห็นแจ้งย่อมมีความเห็นผิด ผู้มีความเห็นผิดย่อมมีความดำริผิด ผู้มีความดำริผิดย่อมมีวาจาผิด ผู้มีวาจาผิดย่อมมีการงานผิด ผู้มีการงานผิด

^{๒๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔/๗๗., อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๑๖.

^{๒๓} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๕/๕๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๔/๓๒๙.

ย่อมมีการเลี้ยงชีพผิด ผู้มีการเลี้ยงชีพผิดย่อมมีความพยายามผิด ผู้มีความพยายามผิดย่อมมีความระลึกรู้ผิด ผู้มีความระลึกรู้ผิดย่อมมีความตั้งใจผิด ผู้มีความตั้งใจผิดย่อมมีความรู้ผิด ผู้มีความรู้ผิดย่อมมีความหลุดพ้นผิด

วิชา เป็นประธานแห่งการเข้าถึงกุศลธรรมทั้งหลายหิริและโอตตัปปะเป็นของมีมาตามวิชานั้น บุคคลผู้มีวิชาเห็นแจ้งเขาผู้นั้นย่อมมีความเห็นชอบ ผู้มีความดำริชอบย่อมมีวาจาชอบผู้มีวาจาชอบย่อมมีการงานชอบ ผู้มีการงานชอบย่อมมีการเลี้ยงชีพชอบ ผู้มีการเลี้ยงชีพชอบย่อมมีความพยายามชอบ ผู้มีความพยายามชอบย่อมมีความระลึกรู้ชอบ ผู้มีความระลึกรู้ชอบย่อมมีความตั้งใจชอบ ผู้มีความตั้งใจชอบย่อมมีความรู้ชอบ ผู้มีความรู้ชอบย่อมมีความหลุดพ้นชอบสิ่งเหล่านี้พระพุทธองค์ทรงแนะนำแนวทางไว้แล้วว่าหลักทั้งหลายล้วนเป็นไปตามกัมมชาดกที่มีอยู่จริงที่พุทธองค์ทรงค้นพบ แล้วนำมาสั่งสอนแก่ภิกษุสาวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่จะได้ วิชา ๘ จะต้องเป็นผู้บรรลุดุตตญาณ คือฌานที่ ๔ อย่างประณีตจนชำนาญดีแล้ว จึงสามารถน้อมจิตไปตามที่ตนปรารถนาได้ องค์ประกอบของวิชา ๘ คือ

๑. วิปัสสนาญาณ การรู้แจ้งเห็นจริง คือผู้ที่เข้าถึงวิปัสสนาญาณจะมีความสามารถในการโน้มน้าวจิตให้เป็นไปเพื่อรู้แจ้งเห็นจริง ว่าร่างกายของเราประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม เกิดจากมารดา บิดา เติบโตมาด้วยอาหารคือ คำข้าว ไม่เที่ยง ต้องคอยบริหารด้วยการอาบ การล้าง ต้องแตกกระจัดกระจายไปในที่สุด เป็นธรรมดาวิญญานของเราที่อาศัยอยู่ภายในเช่นนี้คือผู้ที่เข้าถึงวิปัสสนาญาณ^{๒๔}

๒. มโนมยิทธิญาณ เรียกได้ว่าเป็นผู้มีฤทธิ์ทางจิต มีความสามารถในการโน้มน้าวจิตไปเพื่อเนรมิตรูปอันเกิดแต่ใจ ย่อมเนรมิตร่างกายอื่นขึ้นมาได้ มีอภยะน้อยใหญ่ครบถ้วน

๓. อิทธิวิธีญาณ (ฤทธิ์ทางจิต) คือความสามารถในการโน้มน้อมจิตไปเพื่อแสดงฤทธิ์ได้หลายประการเช่น ทำคนเดียวให้เป็นหลายคน ทำหลายคนให้เป็นคนเดียว ทำให้ปรากฏ ทำให้หายไปทะลุฝา กำแพง ภูเขาได้โดยไม่ติดขัด ผุดขึ้นหรือดิ่งลงไปในแผ่นดิน เดินบนน้ำได้โดยน้ำไม่แตก เหาะไปในอากาศได้เหมือนนก ลูบคลำดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มากด้วยฝ่ามือได้ใช้อำนาจทางกายไปตลอดนรก สวรรค์ พรหมโลก และไปสู่จักรวาลอื่นๆ ได้ (เหมือนอภิญญา ๖)

๔. จโตปริยญาณ (หุติพย์) คือความสามารถในการโน้มน้อมจิตไปเพื่อทิพยโสต ย่อมได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพยโสตอันบริสุทธิ์เกินความสามารถของมนุษย์ทั่วไปจะทำได้ (เหมือนอภิญญา ๖)

^{๒๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๑/๗๗.

๕. เจโตปริยญาณ (รู้วาระจิตของบุคคลอื่น) คือความสามารถในการโน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้วาระจิตของบุคคลอื่น ย่อมรู้ใจของบุคคลด้วยอินด้วยใจว่า ผู้ใดมีราคะ โมหะ โทสะ โมหะ หตฺหุ่ ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ หรือจิตหลุดจากอาสวะ เป็นต้น (เหมือนอภิญญา ๖)

๖. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ระลึกชาติก่อนได้) คือความสามารถในการโน้มน้อมจิตไปเพื่อระลึกชาติย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดกับ (ตั้งแต่โลกเกิด ถึงโลกพินาศ) บ้าง หลายกับบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่อ มีโคตร มีผิวพรรณ มีอาหาร มีความสุขความทุกข์ อย่างนั้นๆ มีอายุเท่า นั้นๆ ตายจากภพนั้นแล้วไปเกิดในภพอื่นๆ ต่อๆ ไป ย่อมระลึกได้ พร้อมทั้งกิริยาอาการของชีวิตในครั้งนั้นๆ (เหมือนอภิญญา ๖)

๗. จุตูปปาตญาณ (รู้การตายการเกิด) คือ ความสามารถในการโน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้การเกิด การตาย เพื่อเห็นหมู่สัตว์กำลังตาย กำลังเกิดเลวบ้าง ประณีตบ้าง ผิวพรรณดีบ้างผิวพรรณทรามบ้าง ได้ดีบ้าง ตกยากบ้าง ด้วยดาตัพย์อันบริสุทธิ์เกินตาของมนุษย์ทั่วไป ย่อมรู้เห็นหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรมว่า ผู้นี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะเจ้าเป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือกระทำความด้วยอำนาจมิจฉาทิฐิ ตายไปย่อมถึงอบาย ทุกคติ วินิบาตนรก ส่วนผู้ที่ประกอบด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะเจ้า เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือกระทำความด้วยอำนาจสัมมาทิฐิ ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติสวรรค์ (เหมือนวิชา ๓)

๘. อาสวักขยาญาณ (ทำกิเลสให้สิ้น) คือความสามารถในการโน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้เห็นทุกข์ เหตุของทุกข์ ความดับทุกข์ และทางดับทุกข์ย่อมรู้เห็นอาสวะ (กิเลส) เหตุของอาสวะ ความดับอาสวะ และทางดับอาสวะ จิตย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งปวง เมื่อจิตหลุดพ้น ก็รู้วาทหลุดพ้นแล้ว การเกิดอีกของเราสิ้นแล้ว พรหมจรรย์เราอยู่จบแล้วกิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว (เหมือนวิชา ๓)

พระสูตร แต่ละสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เป็นไปตามกาลเทศะตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น และตามสถานที่แตกต่างกันไป แล้วแต่ว่าได้ตรัสแก่บุคคลประเภทใดตามความเหมาะสมกับบุคคลหรือตามระดับสติปัญญาของผู้ฟังนั้นๆ คือทรงมีเป้าหมายให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจคำสอนของพระองค์ จึงเห็นได้ว่ามีเนื้อหาของธรรมนั้นยากหรือง่ายแตกต่างกันออกไป ฉะนั้นเนื้อหาสาระจึงไม่ไปตามลำดับ ทรงนำมาใช้ตามความเหมาะสมของผู้ฟัง ทั้งนี้สุดแต่จะทรงเห็นว่าบุคคลใด ควรเข้าใจเรื่องใดแต่ละเรื่องนั้น ก็เรียกว่าเป็นสูตรๆ หนึ่ง^{๒๕} เช่น มรรคมืองค์ ๘ ที่เป็นทางให้ดำเนินในชีวิต ถือเป็นทางที่สงเคราะห์ลงในไตรสิกขา เพื่อให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจ ๔ และความอิง

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: เอดิสันเพรสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

อาศัยของเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันเป็นไปตามหลักปฏิสมุพบาท ใช้หลักสมถะ และวิปัสสนาที่มี กระบวนธรรมนิรورณ ๕ โพชฌงค์ ๗ สติปัฏฐาน ๔ สุจริต ๓ เป็นธรรมคู่กันย่อมทำให้วิชาและ ภูมิธรรมสมบูรณ์ส่งสารวิญญูได้สิ้นสุดลง เป็นการพ้นทุกข์ที่แท้จริง ปราศจากเครื่องร้อยรัดจาก อวิชชา ตัณหาอุปาทาน เป็นภาวะที่อิสระสงบ บริสุทธิ์ มีความประเสริฐ สมบูรณ์ และ เหนือสุขทั้งปวง เรียกว่านิพพาน พึงรู้แจ้งได้ด้วยตนเอง

ดังนั้น วิชา ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแสดงไว้ถึงพระองค์เมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ปฏิบัติในข้อปฏิบัติซึ่งเป็นเครื่องดำเนินถึงวิชา เรียกว่าจรณะก็ได้ทรงบรรลุวิชา และวิชาที่ได้ ตรัสแสดงไว้โดยมากคือวิชา ๓ ได้แก่ การรู้จักกระลึกชาติหนหลังได้ ความรู้จักจิต และบังเกิด และ ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ คือดับกิเลสที่เนื่องเนื่องในจิตสันดาน การรู้เป็นเหตุให้ระลึกถึงขันธที่เกิด ในอดีตได้ คือ ระลึกชาติได้ การรู้ในจุติและอุบัติของสัตว์โลกได้ เรียกว่า ทิพพจักขุญาณ หรือ ทิพยจักขุญาณ บ้าง และการรู้ในการกำจัดอาสวกิเลสให้สิ้นไป

๓.๓.๓ บรรลุด้วยปฏิสัมภิทา ๔

ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ แยกฉานในความรู้ยัง ได้แก่ อตถปฏิสัมภิทา แยกฉานในอรรถ ัมมปะปฏิสัมภิทาแยกฉานในธรรม นิรุตติปฏิสัมภิทาแยกฉานในภาษา ปฏิภาณปฏิสัมภิทาแยกฉาน ในปฏิภาณไหวพริบ ปฏิสัมภิทา ๔ ได้แก่ อตถปฏิสัมภิทา ัมมปะปฏิสัมภิทา นิรุตติปฏิสัมภิทา และ ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ดังนี้

๑. อตถปฏิสัมภิทา ปัญญาแยกฉานในอรรถ เห็นข้อธรรมใดก็สามารถอธิบายขยาย ความออกไปได้โดยพิสดาร

๒. ัมมปะปฏิสัมภิทา ปัญญาแยกฉานในธรรม สามารถสรุปข้อความได้อย่างกระชับเก็บ ความสำคัญได้หมด

๓. นิรุตติปฏิสัมภิทา ปัญญาแยกฉานในนิรุตติ คือ แยกฉานเรื่องภาษาทุกภาษาทั้ง ภาษาของมนุษย์และสัตว์

๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแยกฉานในปฏิภาณ มีไหวพริบปฏิภาณดี สามารถ อธิบายแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ตอบคำถามได้แจ่มแจ้ง^{๒๖}

ผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ พึงกระทำให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยปัญญาอันยัง เข้าถึงอยู่ ต่อการไม่นานเลย ธรรม ๗ ประการ คือ เมื่อจิตหดหู่ ก็รู้ชัดตามเป็นจริงว่าจิตของเราหด หู่ จิตท้อแท้ในภายใน ก็รู้ชัดตามเป็นจริงว่า จิตของเราท้อแท้ในภายใน หรือจิตที่ฟุ้งซ่านไป ภายนอกก็รู้ชัดตามเป็นจริงว่าจิตของเราฟุ้งซ่านไป ภายนอกเวทนาย่อมเกิดขึ้นย่อมปรากฏย่อมถึง

^{๒๖} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๗๕/๒๔.

การตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อทราบแล้วสัญญาย่อมเกิดขึ้น ย่อมปรากฏ ย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อทราบวิตก ย่อมเกิดขึ้น ย่อมปรากฏ ย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ ภิกษุนั้นหนึ่ง นิमितในธรรมเป็นที่สบาย ไม่เป็นที่สบาย เลว ประณีต ดำ ขาว และเป็นปฏิภาคกัน อันภิกษุนั้นเรียนดีแล้ว มนสิการดีแล้ว ทรงไว้ดี แล้วแห่งตลอดดีแล้วด้วยปัญญา ผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้ พึงกระทำให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภิทา ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในกาลต่อมาไม่นาน

ดังนั้น อรรถปฏิสัมภิทา ธรรมปฏิสัมภิทา นิรุตติปฏิสัมภิทา และปฏิภาณปฏิสัมภิทานี้มีความต่างกันจึงเป็นเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงนั้น จึงมีประเภทที่แตกต่างกันด้วยเหตุนี้ จึงให้เกิดปฏิสัมภิทาญาณที่แตกต่างกันแก่พระอริยบุคคลทั้งหลายผู้สดับฟัง และยังเป็นปัจจัยแก่การแตกฉานแก่ปวงชนทั่วไปในอนาคตด้วย ปฏิสัมภิทา ๔ ย่อมแผ่แผ่โดยเหตุ ย่อมถึงซึ่งประเภทที่แตกต่างกัน เช่นปฏิสัมภิทาของพระมหาเถระ ๘๐ องค์ มีพระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลาน พระมหากัสสปเถระ พระมหากัจจายนเถระ และพระมหาโกณฑัญญะเถระ เป็นต้น

๓.๓.๔ บรรลุด้วยอภิญญา ๖

อภิญญา ๖ ประกอบด้วย

๑. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ เช่น นิรมิตกายคนเดียวให้เป็นหลายคนได้
๒. ทิพพโสต คือ หูทิพย์
๓. เจโตปริยญาณ คือ ญาณที่สามารถรู้ใจคนอื่นได้
๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้
๕. ทิพพจักขุ คือ ตาทิพย์ หรือจตุปปาตญาณ
๖. อาสวักขยญาณ คือ ความรู้ที่ทำอาสวกิเลสให้สิ้น^{๒๗}

อานาปานสติแบบที่พระพุทธเจ้าให้ฝึกจริงๆ สมัยนี้หากคนฝึกยากโดยมากจะเพ่งจิตจับลมเข้าออก กระทั่งลมละเอียดหรือเหมือนหายไป (น้อยคนจะหายไปจริงๆ แบบที่ถึงฉาน ๔)

อานาปานสติแบบพระพุทธเจ้า มีทั้งสมถะและวิปัสสนาอยู่ในตัวและพระองค์รับรองว่า อานิสงส์ของอานาปานสติ โลกียอภิญญาก็สามารถถึงได้ (อภิญญาชนิดที่ ๑ ถึง ๕) โลกุตระอภิญญาก็สามารถหวังได้เช่นกัน (อภิญญาชนิดที่ ๖) อภิญญาจะไม่เกิดระหว่างฝึกอานาปานสติ ฉะนั้นไม่มีช่วงไหน จังหวะใดของผู้เริ่มฝึกรู้ลม ที่จะให้ถึงอภิญญาต่อเมื่อฝึกรู้ลมจนจิตอยู่ในสภาพผู้รู้เมื่อนั้น อาจได้อภิญญาขึ้นมาตามวาสนาบารมีเพราะอภิญญานั้นแปลว่า “ความรู้อันยิ่ง” หรือ “รู้จำเพาะเจาะจงยิ่งยวด” เมื่อจิตอยู่กับลมหายใจได้เสมอๆ ทั้งวันจะมีความรู้ ความเห็นภายในขึ้นมาแน่นอน

^{๒๗} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๕๖/๘๕., อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๗/๓๘๒.

อันดับแรกคือนิमितสายลมหายใจอันก่อนจากการเฝ้ารู้ผัสสะคือลมมันเองจากนั้น ถ้าหากจิตไม่น้อมมาพิจารณาไตรลักษณ์ของลมหายใจไม่น้อมมาพิจารณาไตรลักษณ์ของสุขเวทนา ทุกขเวทนา โดยมากมักเกิดสัมผัสที่ละเอียด เช่นกินข้าวอร่อยขึ้น ฟังคนพูดรู้เรื่องมากขึ้นตลอดจนกระทั่งทราบชัดว่าใครหายใจอ่อน ใครหายใจแรงและในลมหายใจของแต่ละคนจะเป็นตัวบอก ว่าจิตของเขา กำลังหยาบหรือละเอียดเมื่อรู้มากๆ เข้าก็กลายเป็นการเห็นทะลุทะลวงไปถึงความรู้สึกนึกคิดเป็นขณะๆ ของเขา

อานาปานสติ จึงมีของแถมเป็นเจโตปริยญาณเป็นอันดับต้นๆ ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไร ไม่จำเป็นต้องถึงฌาน เอาแค่ฌณิกสมาธิแบบเข้มข้นจิตมีความเป็นกลาง รู้ลมหายใจชัด ก็ได้กันแล้ว แต่จะเป็นเจโตแบบตื้นๆ รู้เฉพาะคนที่มึนจิตหยาบกว่า ต่อมาที่มักได้กันไม่ยากคือทิพพจักขุสามารถเห็นอะไรที่ตาเปล่าไม่เห็น เช่นคลื่นพลังของมนุษย์ ราศีมนุษย์ซึ่งเมื่อเห็นบ่อยๆ ก็จะพลอยทำให้เห็นวิญญาณต่างๆ ในชั้นหยาบหรือไม่ก็เป็นอดีตและอนาคตที่ใกล้ๆ และเป็นเรื่องใกล้ตัวอภิญญาอื่นๆ นั้น ถ้าไม่ถึงฌาน ๔ ก็หวังสำเร็จยาก เพราะต้องใช้กำลังอย่างสูง ต้องใช้ความเพียรกันนานกว่าจะระลึกได้หรือทำได้ส่วนมากที่ระลึกชาติได้จะเป็นของหลอกมากกว่าของจริงประเภทอยู่ๆ มีนิมิตโผล่มาบอกว่าเป็นนั่นเป็นนี่ และมักจะเป็นคนสำคัญๆ ของหลอกไม่ค่อยบอกว่าเป็นหมูหมา กา ไก่ จะเอาเฉพาะดีๆ ที่กิเลสชอบ

ส่วนอภิญญาชนิดที่ ๖ ซึ่งมีคุณค่าสูงสุคนั้นก่อนจะได้มาก็ต้องผ่านขั้นหนึ่ง สอง สาม เสียก่อนซึ่งสำหรับขั้นหนึ่งกับสองนั้น ไม่ต้องมีสมาธิเข้มข้นขนาดใหญ่อายุเอาแค่ทรงจิตให้ตั้งมั่น เป็นสติรู้ปัจจุบันธรรมไปเรื่อยๆ ว่าเกิดขึ้นแล้วต้องดับลงเป็นธรรมดา ไม่ว่าสุข ทุกข์ เฉย ชอบ ชังนับว่านำเอาอานาปานสติมาใช้ทำมากกว่าอย่างอื่น

๑. ง่ายกว่าเมื่อชวนชวายเป็นอภิญญาชนิดอื่น ถ้ารู้เป็น

๒. ประสบความสำเร็จได้ใน ๗ วันเป็นอย่างเร็ว ๗ เดือนเป็นอย่างกลาง ๗ ปีเป็นอย่างช้า ต่างจากอภิญญาชนิดอื่น ที่พยายามทั้งชาติก็อาจไม่สำเร็จ เพราะต้องอาศัยปัจจัยนานาชนิด

๓. เมื่อสำเร็จแล้ว จะเป็นอภิญญาชนิดเดียวที่ไม่กลับ ต่างจากชนิดอื่นที่ต้องเปลี่ยนแล้วเปลี่ยนเล่าวนเวียนไม่รู้จบ^{๒๘}

เมื่อพิจารณาเห็นนิรณ ๕ ที่ยังละไม่ได้ในตนเหมือนหนึ่ เหมือนโรค เหมือนเรือนจำ เหมือนความเป็นทาส เหมือนทางไกลกันดาร และพิจารณาเห็นนิรณ ๕ ประการที่ละได้แล้วในตน

^{๒๘} อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๗/๓๘๒.

เหมือนความไม่มีหนี้ ความไม่มีโรค เหมือนการพ้นจากเรือนจำ เหมือนความเป็นไทยแท้ตน เหมือนภูมิสถานอันเกษม^{๒๙}

นิวรรณ์ ๕ ประการเหล่านี้ที่ละได้แล้วในตน ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปีติ เมื่อปีติในใจกายย่อมสงบ กายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่นสงัดจากกามสังตจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่านด้วยปีติ และสุขเกิดแต่วิเวก ไม่มีส่วนใดๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่ปีติสุขเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนพนักงานสงสนานหรือลูกมือพนักงานสงสนานผู้ฉลาดจะพึงใส่ผงอาบน้ำลงในภาชนะสำริด แล้วพรมด้วยน้ำหมักไว้ ตกเวลาเย็นก่อนผงอาบน้ำซึ่งยางซึมนไปจับติดกันทั่วทั้งหมัด ย่อมไม่กระจ่ายออกฉ่นใด ก็ฉ่นนั้นทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่านด้วยปีติและสุขเกิดแต่วิเวก ไม่มีส่วนใดๆ แห่งกาย ของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง แหละสามัญญผลเห็นประจักษ์ ดียิ่งกว่าทั้งประณีตกว่าสามัญญผลที่เห็นประจักษ์ช้อก่อนๆ^{๓๐}

เมื่อบรรลุตติยฌานมีความผ่องใสแห่งใจในภายในเป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตก วิจารณ์ สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ทำกายนี้ ให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่าน ด้วยปีติและสุขเกิดแต่สมาธิ ไม่มีส่วนใดๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง^{๓๑} เปรียบเหมือนห้วงน้ำลึก มีน้ำปั่นป่วน ไม่มีทางที่น้ำจะไหลมาได้ ทั้งในด้านตะวันออก ด้านใต้ ด้านตะวันตก ด้านเหนือทั้งฝ่นก็ไม่ตกเพิ่มตามฤดูกาล แต่สายน้ำเย็น พุขึ้นจากห้วงน้ำนั้น แล้วจะพึงทำห้วงน้ำนั้นแหละให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่านด้วยน้ำเย็น ไม่มีเอกเทศไหนๆ แห่งห้วงน้ำนั้นทั้งหมดที่น้ำเย็นจะไม่พึงถูกต้องฉ่นใด ก็ฉ่นนั้นย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้นเอิบอím ซาบซ่านด้วยปีติและสุขเกิดแต่สมาธิ ไม่มีส่วนใดๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง มหาบพิตรนี้แหละสามัญญผลที่เห็นประจักษ์ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญญผลที่เห็นประจักษ์ช้อก่อนๆ^{๓๒}

ภิกษุมืออุเบกขา มีสติมีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่านด้วยสุขอันปราศจากปีติ ไม่มีส่วนใด ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่สุขอันปราศจาก

^{๒๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๓/๗๕.

^{๓๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๓/๗๖.

^{๓๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๘/๗๖.

^{๓๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๙/๗๖.

ปิตีจะไม่ถูกต้อง^{๓๓} เปรียบเหมือนในกอบัวขาว ในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวขาว ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าซึ่งเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้น ชุ่มชื้น เอิบอาบซาบซึมด้วยน้ำเย็นตลอดยดตลอดเงา ไม่มีส่วนใดๆ แห่ง ดอกบัวขาวดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาว ทุกๆส่วน ที่น้ำเย็นจะไม่พึงถูกต้องฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นแล ย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอึ้มซาบซ่านด้วยสุขอันปราศจากปิตีไม่มีส่วนใดๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่สุขอันปราศจากปิตีจะไม่ถูกต้อง มหาบพิตรสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ชื่อก่อนๆ^{๓๔}

ภิกษุบรรลุดุตถกมาน ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์ เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เธอจึงแผ่ไปทั่วกายนี้แหละด้วยใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีส่วนใดๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วจะไม่ถูกต้อง^{๓๕}

ดังนั้น สามัญญผล จึงอุปมาเหมือนบุรุษใช้ผ้าขาวคลุมทั้งตัวตลอดศีรษะ ผ้าขาวที่คลุมย่อมถูกเนื้อทุกส่วนของเขาฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นนึ่งแผ่บริกรรมไปทั่วกายนี้ด้วยใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วย่อมไม่มีส่วนใดแห่งกายนี้ทั่วทั้งตัวที่ใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วของเขาจะไม่ถูกต้อง นี่คือสามัญผลที่เห็นประจักษ์

๓.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุธรรม

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากมายนัก แต่หลักธรรมที่สำคัญเพื่อการนำไปสู่มรรคผลเพื่อการบรรลุนั้น อันได้แก่ โภธิปักขิยธรรม ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายของการตรัสรู้ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค

โภธิปักขิยธรรม ๓๗ แบ่งเป็น ๗ หมวด สติปัฏฐาน ๔ สัมมปปชาน ๔ อธิปัตถ ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมองค์ ๘ มีรายละเอียดดังนี้

โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ในแต่ละหมวดนั้นมีความสมบูรณ์ในตัวอยู่แล้วดังนั้นการปฏิบัติตามธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติธรรมหมวดอื่นๆ ด้วยเหตุที่ท่านแบ่งไว้ ๗ ประการ นี้เป็นเพียงการจำแนกตามเกณฑ์ที่เอามาเพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการพิจารณา เช่น เอาสติเป็นเกณฑ์ก็เป็นสติปัฏฐาน ๔ ถ้าเอากำลังในการปฏิบัติเป็นเกณฑ์ก็เป็นพละ ๕ ถ้าเอาองค์แห่ง

^{๓๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๐/๗๖.

^{๓๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๑/๗๗.

^{๓๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๒/๗๗.

ความรู้เป็นเกณฑ์เป็นโพชฌงค์ ๗ ถ้าเอาแนวทางในการปฏิบัติเป็นเกณฑ์เป็นมรรคมรรค ๘ เป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าทั้ง กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร และสมณะผู้สละร่างกาย วาจา ใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดแล้ว จะปรินิพพานในโลกนี้แน่นอน^{๓๖} บุคคลที่เจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดเหล่านั้นแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร พวกราชและกรรมกรสามารถจะบรรลุมรรค ผล และนิพพานในปัจจุบันชาตินี้ได้

จำแนกเป็น ๗ หมวด คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมรรค ๘ ในจำนวนธรรม ๓๗ ประการเหล่านี้ ถ้านับตัวสภาวะธรรมต่างๆ ตัดจำนวนที่ซ้ำออกไปมีเพียง ๑๔ ประการเท่านั้น คือ สติ วิริยะ ฉันทะ จิตตะ ปัญญา สัทธา สมาธิ ปิตี ปัสสทธิ อุเบกขา สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ โดยสังเขปในแต่ละหมวด ดังนี้

๑. สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ การตั้งสติสัมปชัญญะ เพียรพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกให้ได้ ในมหาสติปัฏฐานสูตรพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อบรรลุลูญายธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔^{๓๗} หมายความว่า ในการปฏิบัติแยกพิจารณา ๔ ประการ คือ

๑) การพิจารณากายในกาย แบ่งออกเป็น ๖ หมวด คือ พิจารณาลมหายใจเข้า ลมหายใจออก (อานาปานสติ) พิจารณาอริยาบถ พิจารณาสัมปชัญญะ พิจารณาสิ่งปฏิกุศล พิจารณาธาตุ พิจารณาซากศพ ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๒) การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย คือ พิจารณาความรู้สึกสุขทุกข์ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ (อุเบกขา) ในตัวเอง แบ่งเป็น ๘ ประการ ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๓) การพิจารณาเห็นจิตในจิต คือ พิจารณาจิตของตนให้เห็นสภาวะตามที่ปรากฏในขณะนั้นๆ และรู้ชัดตามความเป็นจริง แบ่งเป็น ๑๐ ประการ ตามสภาวะของจิต เช่น จิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่าจิตปราศจากราคะเป็นต้น ตามที่เป็นไปในขณะนั้นๆ

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘/๑๐๑.

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

๔) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ พิจารณาในขณะนั้นๆ ว่ามีธรรมอะไรเกิดอยู่ในจิตของตนก็รู้ชัดธรรมนั้นๆ แบ่งเป็น ๕ หมวด คือ นิ वर्ณ ๕ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่า คืออะไร เป็นอย่างไร มีตัวตนหรือไม่ เกิดขึ้นเจริญบริบูรณ์ และดับไปได้ อย่างเป็นจริงของมันเป็นอย่างไร

สติปัฏฐาน เป็นคำไวพจน์ของสัมมาสติ^{๓๘} คือ การระลึกชอบ สัมมาสตินี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า มีอารมณ์ ๔ ประเภท คือ รูป เวทนา จิต และธรรม การปฏิบัติแม้สติปัฏฐานจะมี ๔ อย่าง แต่ทรงเน้นเรื่องการเจริญกายานุปัสสนามากกว่าสติปัฏฐานอื่น สติปัฏฐาน ๔ นี้ครอบคลุมวิธีปฏิบัติวิปัสสนาทั้งหมดทุกข้อจึงกล่าวว่าเป็นทางสายเอก (เอกายโน มคโค)

๒. สัมมปธาน ๔ คือ ความเพียรชอบ ความหมายเหมือนสัมมาวายามะในอริยมรรคมีองค์ ๘ ในพระสูตรบางแห่งพบว่า อาตาปะ คือ ความเพียรเผากิเลส ๔ อย่าง เรียกว่า สังวรปธาน ปหานปธาน ภาวนापธาน และอนุรักษนาปธาน

๓. อิทธิบาท คือ ทางแห่งความสำเร็จ จัดเข้าในโพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ มี ๔ ประการ คือ^{๓๙} ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

ความสำเร็จทางธรรม แตกต่างจากความสำเร็จทางโลก สามารถจำแนกเป็น ๕ ดังนี้

- ๑) อภิญญาอิทธิ ความสำเร็จแห่งการรู้ยิ่ง
- ๒) ปริญญาอิทธิ ความสำเร็จแห่งการกำหนดรู้ทุกขสัจ
- ๓) ปหานอิทธิ ความสำเร็จแห่งการละสมุทัย
- ๔) สัจฉิกิริยาอิทธิ ความสำเร็จแห่งการกระทำให้แจ้งนิโรธสัจ
- ๕) ภาวนาอิทธิ ความสำเร็จแห่งการอบรมมรรคสัจ^{๔๐}

๔. อินทรีย์ ๕ คือ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน โดยเป็นเจ้าการในการทำหน้าที่และเป็นหัวหน้านำสัมปยุตตธรรมในการครอบงำและกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ ๕ ประการ สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ญญินทรีย์^{๔๑}

^{๓๘} พระคันธसारิกวงศ์, โพธิปักขิยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

^{๓๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑/๓๕๔.

^{๔๐} พระคันธसारิกวงศ์, โพธิปักขิยธรรม, หน้า ๖๐.

^{๔๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๒๙/๓๔๓.

๕. พละ ๕ ธรรมอันเป็นกำลังในการกำจัดกิเลส ทำให้บรรลุถึงการตรัสรู้ธรรมในพระพุทธศาสนามี ๕ ประการ สัทธาพละ รียพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ^{๔๒}

๖. โภชณฺค ๗ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการรู้แจ้งอริยสัจมี ๗ ประการ คือ สติสัมโภชณฺค ฌัมมวิจยสัมโภชณฺค วิริยสัมโภชณฺค ปิติสัมโภชณฺค ปัสสัทธิสัมโภชณฺค สมาธิสัมโภชณฺค และอุเปกขาสัมโภชณฺค^{๔๓}

๗. อริยมรรค ๘ คือ ทางอันประเสริฐที่นำไปสู่ความหลุดพ้นคือการบรรลุมรรคผลนิพพาน หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๔๔}

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ นี้ เมื่อบุคคลปฏิบัติธรรมะหมวดใดหมวดหนึ่งก็เป็นอันเจริญครบทุกหมวด เพราะโพธิปักขิยธรรมทั้งหมดนั้น เนืองอยู่กับมรรคมีองค์ ๘ ดังมีพระพุทธดำรัสรับรองว่า “เมื่อบุคคลเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้อย่างนี้ ทั้งสติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โภชณฺค ๗ ย่อมถึงความเจริญเต็มที่ ธรรมทั้ง ๒ นี้ คือสมณะและวิปัสสนาของเขา ย่อมเคียงคู่กันไป”^{๔๕}

บรรดาโพธิปักขิยธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า อันบุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อละสังโยชน์ เพื่อถอนอนุสัย เพื่อกำหนดรู้สังสารวัฏอันยืดยาว เพื่อความสิ้นอาสวะและหวังผล ๒ อย่าง คืออรหัตผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีความถือมั่นเหลืออยู่เป็นพระอนาคามี^{๔๖}

อีกนัย คือ สติปัฏฐาน ๔ ทางสายเดียวที่ทำให้เหล่าสัตว์บริสุทธิพ้นจากความโศกและปริเทวะสามารถดับทุกข์โทมนัสทำให้บรรลุอายุธรรมทำนิพพานให้แจ้งทางสายนี้คือสติปัฏฐาน ๔ อันประกอบด้วย^{๔๗}

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาภายในกายมี ๖ หมวดประกอบด้วย

๑) หมวดกลมหายใจเข้า-ออกให้มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

๒) หมวดอิริยาบถ ให้รู้ชัดในขณะเดิน ยืน นั่ง และนอน

^{๔๒} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗.

^{๔๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๖๖/๓๕๘.

^{๔๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๖-๕๐๗/๓๗๑.

^{๔๕} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๓๑/๔๙๐.

^{๔๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๓๕/๓๖๘.

^{๔๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑.

๓) หมวดอิริยาบถย่อยให้ทำความรู้สึกตัวในการก้าว ถอยกลับ เหลี้ยวดู และคู้เข้า เป็นต้น

๔) หมวดสิ่งปฏิภูลให้พิจารณากายว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีผม ขน เล็บ ฟัน และหนัง เป็นต้น

๕) หมวดธาตุให้พิจารณากายนี้ตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม

๖) หมวดป้าข้า ๙ หมวด ให้พิจารณาซากศพ ๙ ประเภท เป็นต้น

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการพิจารณาเวทนาในเวทนา พระพุทธองค์ทรงสอนให้มีสติรู้ชัดในขณะที่เสวยเวทนา ๙ ประการ ในขณะเสวยสุขเวทนาความรู้สึกเป็นสุข ทุกขเวทนา ความรู้สึกเป็นทุกข์ อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ สุขเวทนามีอามิส สุขเวทนาไม่มีอามิส ทุกขเวทนามีอามิส ทุกขเวทนาไม่มีอามิส อทุกขมสุขเวทนามีอามิส และอทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาจิตในจิต ให้มีสติรู้ชัด จิต ๑๖ ประการ คือ จิตราคะและปราศจากราคะ จิตมีโทสะและปราศจากโทสะ จิตมีโมหะและปราศจากโมหะ จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคตะและไม่เป็นมหัคคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าและไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิและไม่เป็นสมาธิ จิตที่พ้นแล้วและจิตที่ยังไม่หลุดพ้น

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาธรรมในธรรม พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ให้พิจารณาธรรม ๕ หมวด คือ หมวดนิรวณห์ หมวดขันธ์ หมวดอายตนะ หมวดโพฆณงค์ และหมวดสังขะ

หมวดนิรวณห์ ๕ พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ให้พิจารณา คือ กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) พยาบาท (ความคิดร้าย) ถีนมิทธะ (ความหดหู่และเชื่องซึม) อุทธัจจะกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) โดยพิจารณาว่าในขณะที่ปัจจุบันนิรวณห์เหล่านี้มีอยู่ในจิตของเราหรือไม่ถ้ามีก็รู้ว่ามี ถ้าไม่มีก็รู้ว่าไม่มี นิรวณห์เกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อนิรวณห์เกิดขึ้นแล้วจะละได้อย่างไร และรู้ว่าจะทำอย่างไรไม่ให้นิรวณห์เกิดขึ้นอีก

หมวดขันธ์ ๕ พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ให้พิจารณาอุปาทานขันธ์ ๕ ประกอบด้วย รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ โดยพิจารณาถึงความเกิดและความดับของอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕^{๔๘}

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑.

ส่วนหมวดอายตนะ ๑๒ พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ให้พิจารณาอายตนะประกอบด้วย อายตนะภายใน มีตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อายตนะภายนอก มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ โดยพิจารณาว่าเมื่ออายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกันแล้วสังโยชน์ใดเกิดขึ้นก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น รู้ว่าสังโยชน์เกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อสังโยชน์เกิดขึ้นแล้วจะละได้อย่างไร และจะอย่างไรไม่ให้สังโยชน์นั้นเกิดขึ้นเกิดขึ้นอีก

หมวดโพชฌงค์ ๗ พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ให้พิจารณาประกอบด้วยสติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ โดยการพิจารณาว่าโพชฌงค์แต่ละข้อมีอยู่ในจิตของเราหรือไม่ ถ้ามีอยู่ก็รู้ว่าไม่มีอยู่ก็รู้ว่าไม่มี รู้วิธีการทำให้โพชฌงค์เกิดขึ้นและรู้วิธีการทำให้โพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วเจริญอกงามไปบุญ

ดังนั้น บรรดาโพธิปักขิยธรรมทั้งหมดนี้เป็นแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องว่าเป็นแนวทางแห่งการตรัสรู้ โดยเฉพาะหมวดสัจจะ ๔ พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ให้พิจารณาอริยสัจ ๔ ด้วยการรู้ชัดตามความเป็นจริงว่าทุกขอริยสัจ ความจริงคือทุกข์ สมุทยอริยสัจ ความจริงคือเหตุเกิดทุกข์ นิโรธอริยสัจ ความจริงคือความดับทุกข์ และนิโรธคามินีอริยสัจ ความจริงคือทางดับทุกข์และหลักธรรมเหล่านี้ที่พระลกุณฏกภัทริยะได้ศึกษาในสำนักของพระศาสดาแล้วหลีกเร้นไปเพื่อปฏิบัติตามความความพากเพียรไม่ย่อท้อทำให้สามารถบรรลุอรหัตตผลได้ไม่นานนัก

๓.๕ หลักธรรมที่สนับสนุนให้พระลกุณฏกภัทริยะละบรรลุตธรรม

หลักธรรมที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ผู้วิจัยได้นำมาเพียงบางส่วนเป็นการนำเสนอให้รู้ไว้ในพุทธศาสนานั้นมีแนวทางและหลักธรรมใดที่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมสำหรับผู้ใคร่ศึกษาได้นำไปเป็นแนวทางในการศึกษา และแก่ผู้ที่สนใจนำไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมแก่การปฏิบัติ และในที่นี้จะเป็นการนำเสนอเกี่ยวกับหลักธรรมที่สนับสนุนให้พระลกุณฏกภัทริยะละบรรลุตธรรม ท่านบรรลุธรรมด้วยการละอวิชชาที่มีต้นหาคบงำแล้ว ละสังโยชน์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมตามนัย อภิธรรม^{๔๙}

หลักธรรม คือ สังโยชน์ ๑๐ วิชชา ๓ ปฏิสัมภีทา ๔ อภิญญา ๖ และโพชฌงค์ ๗ ละอวิชชาที่ครอบงำได้อย่างหมดจด ไม่ยึดติดในตัวตนเราเขาแม้ใครจะล้อท่านว่าเป็นเณรก็ตามซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอพอสังเขปเพื่อสะดวกแก่การศึกษาดังนี้

^{๔๙} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๑๑๘/๒๕๕., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๖๙/๖๒๐.

๓.๕.๑ สังโยชน์ ๑๐

สังโยชน์ คือ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ หรือกิเลสเครื่องร้อยรัดจิตใจให้จมในวัฏฏะ มี ๑๐ อย่าง ที่แบ่งเป็น ๒ อย่างคือ เบื้องต่ำและสังโยชน์เบื้องสูง

๑. โอรัมภาคิสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ได้แก่

สัkkายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของเรา มีความยึดมั่นถือมั่นในระดับหนึ่ง
 วิจิกิจฉา คือ ความสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
 สีลัพพตปรามาส คือ ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร หรือนำศีลและพรตไปใช้เพื่อเหตุผลอื่น ไม่ใช่เพื่อเป็นปัจจัยแก่การสิ้นกิเลส เช่น การถือศีลเพื่อเอาไว้มัวไว้ดำคนอื่น การถือศีลเพราะอยากได้ลาภสักการะ เป็นต้น ซึ่งรวมถึงความเชื่อถือในพิธีกรรมที่มงายด้วย

กามราคะ คือ ความติดใจในกามคุณ

ปฏิกัมภะ คือ ความกระทบกระทั่งในใจ

๒. อุทัมภาคิสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง ๕ ได้แก่

รูปราคะ คือ ความติดใจในวัตถุหรือรูปฌาน

อรุปราคะ คือ ความติดใจในรูปฌานหรือความพอใจในนามธรรมทั้งหลาย

มานะ คือ ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือคุณสมบัติของตน

อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน

อวิชชา คือ ความไม่รู้จริง

พระโสดาบัน ๓ ละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้ คือ ละสัkkายทิฏฐิ ละวิจิกิจฉา และละสีลัพพตปรามาส พระสกทาคามี ทำสังโยชน์ข้อ ๔ และ ๕ คือ กามราคะและปฏิกัมภะ ให้เบาบางลงด้วย และพระอนาคามี ละสังโยชน์ ๕ ข้อแรกได้หมด ส่วนพระอรหันต์ ท่านสามารถละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ คือ ละกามราคสังโยชน์ ละปฏิกัมภสังโยชน์ ละมานสังโยชน์ ละทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ สีลัพพตปรามาสสังโยชน์ กวาราคสังโยชน์ อิสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ และอวิชชาสังโยชน์

นอกจากนี้ ยังได้นิยามความหมายของสังโยชน์ไว้ว่า สังโยชน์เป็นเครื่องผูกที่ประกอบขึ้นด้วย คติ และภพ เข้ากับขันธ คติ และภพหรืออิกนัย คือ ย่อมประกอบกรรมเข้ากับผล และลักษณะของสังโยชน์ องค์ธรรมแต่ละประเภทของสังโยชน์มีลักษณะดังนี้^{๕๐}

^{๕๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๘๒/๔๒๖.

๑. กามราคสังโยชน มีลักษณะพอใจกำหนดเพลิดเพลิน อยาก ติดใจเร้าร้อน ลุ่มหลง หมกมุ่นในกาม

๒. ปฏิฆะสังโยชน มีลักษณะเกิดความอาฆาตหรือขัดเคืองใจแค้นใจกับเหตุการณ์ที่เขา ก่อขึ้นมีผลกระทบหรือเสียหายต่อตนเอง และบุคคลที่รัก จึงเกิดโทสะคิดประทุษร้าย มุ่งร้าย ด้ร้าย ปองร้าย เกรี้ยวกราด รวมถึงความมีจิตไม่แช่มชื่น

๓. มานสังโยชน มีลักษณะถือตัว เช่น ถือตัวว่าดีกว่าเขา เสมอเขา เลวกว่าเขา และยัง รวมถึงกริยาที่สะท้อนออกมาภายนอกด้วย เช่น อาการถือตัว การยกตัว อวดตัว และเชิดชูตนดุจธง

๔. ทิณฐิสังโยชน มีลักษณะเห็นผิด ยึดถือผิดอย่างสุดโต่งในเช่น ความเห็นว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดโลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่

๕. วิจิจฉาสังโยชน มีลักษณะเคลือบแคลงสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย สงสัยในผล ของการปฏิบัติตามไตรสิกขา ในหลักปฏิจาสัมปทา มีความเคลือบแคลงมีกิริยาที่เคลือบแคลงมี ความตัดสินอารมณ์ไม่ได้ มีความเห็นเป็นสองทางมีความเห็นเหมือนทางสองแพร่ง มีความสงสัย ไม่ สามารถหาจุดยืนให้ตนเองได้ มีความคิดส่ายไปมีความคิดพรวดลุ่มเครือ ไม่สามารถหาข้อยุติได้

๖. สีสัพพตปราคาสังโยชน^{๕๑} มีลักษณะยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีล และพรต กล่าวคือ เชื่อว่าเพียงประพฤติศีล และวัตรให้เคร่งครัดก็พอที่จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ไม่ต้อง อาศัยสมาธิและปัญญา

๗. ภวราคสังโยชน มีลักษณะพอใจในภพ กำหนด เพลินเพลิน อยาก ติดใจ เร้าร้อน ลุ่ม หลง หรือหมกมุ่นในภพทั้งหลาย

๘. อิสสาสังโยชน มีลักษณะริษยา กีดกันในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การ กราบไหว้และการบูชาของคนอื่น

๙. มัจฉริยสังโยชน มีลักษณะตระหนี่ หวงแหน ไม่เอื้อเฟื้อ ไม่มีจิตเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ท่าน แยกเป็น ๕ ประการ คือ (๑) อาวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่ (๒) กุลมัจฉริยะ ตระหนี่ตระกูล (๓) ลาภมัจฉริยะ ตระหนี่ลาภ (๔) วัฒนมัจฉริยะ ตระหนี่วรรณะ และ (๕) อัมมมัจฉริยะ ตระหนี่ธรรม

^{๕๑} ชุ.ม.อ. (ไทย) ๗/๙๘.

๑๐. อวิชาสังโยชน มีลักษณะไม่รู้ในทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ไม่รู้ในส่วนอดีต ไม่รู้ในส่วนอนาคต ไม่รู้ในส่วนอดีตและส่วนอนาคต และไม่รู้ในปัจจุสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี^{๕๒} ไม่รู้ตามความจริง ไม่แทงตลอด ไม่พินิจ ไม่พิจารณา ไม่ทำให้ประจักษ์ ทรมปัญญา และโง่เขลา

ส่วนแนวทางการละสังโยชน หรือหลักธรรมสำหรับปฏิบัติเพื่อละสังโยชน คือ แนวทางหรือหนทางสำหรับยึดถือและปฏิบัติตนเพื่อฝึกฝนบำบัดและฟื้นฟูสภาพจิตใจที่ตกต่ำเพราะถูกสังโยชนทั้งหลายผูกมัดเอาไว้ได้อย่างแนบแน่น ทำให้จิตมีคุณภาพที่สูงขึ้นๆ จนถึงขั้นที่สามารถตัดหรือละสังโยชนดังกล่าวออกจากจิตใจได้ตามมรรคและปฏิบัติเพื่อละสังโยชน

สังโยชนในที่นี้ หมายถึง กิเลสธรรมชาติเป็นเครื่องทำให้เศร้าหมองเร่าร้อนที่เป็นตัวผูกพันสัตว์ทั้งหลายเอาไว้กับวัฏฏะทุกข์ ดังนั้นการละสังโยชนจึงได้แก่การละเอากิเลสเหล่านั้นออกจากจิตใจ ภาษาบาลีใช้คำว่า “ปหานะ” แปลว่า การละ^{๕๓} เป็นคำที่มีความหมายตรงกันข้ามกับสังโยชน กล่าวคือเมื่อบุคคลถูกสังโยชนผูกมัดจะอยู่ปากหนึ่ง ครั้นเมื่อปลดพันธนาการแก้ไขหลุดออกแล้วจึงถึงซึ่งความหลุดพ้น กรณีผู้ที่กำลังเจริญปฐมฌานอยู่นั้น เป็นการละนิเวรด้วยการข่มเอาไว้ วิกขัมภนปหานะ ส่วนบุคคลผู้เจริญสมาธิจะละทวิภูตีสังโยชนด้วยองค์นั้นๆ คือ ตทังคปหานะ ซึ่งเป็นส่วนแห่งการขำแรกกิเลสหรือละด้วยการตัดขาด คือ สมุจเฉทปหานะซึ่งเป็นโลกุตตรมรรคและการละด้วยสงบระงับ เป็นการปฏิบัติสัทธิปหานะนี้เป็นโลกุตตรผล บุคคลผู้เจริญมรรคที่ให้ถึงความสิ้นไปในขณะแห่งผล และการละด้วยสลัดออกได้ คือ นิสสรณปหานะ อันได้แก่ พระนิพพาน อย่างไรก็ตาม หลักฐานในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสภาวะเมื่อตัดทำลายสังโยชนลงได้ย่อมหมายถึงการทำลายลง การทำให้พัง การทำให้พังทลาย การละ การบรรเทา และการทำให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้วิธีการละสังโยชน สามารถแบ่งออกได้ ๕ ประการได้แก่

๑. การไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ พระพุทธองค์ตรัสไว้ถึงหลักการ และขั้นตอนการละสังโยชนไว้โดยเริ่มจากการไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีในปวิเวกตามลำพัง ถือเอานิमितแห่งจิตบำเพ็ญสมาธิภาวนาให้บริบูรณ์ บำเพ็ญสมาสมาธิให้บริบูรณ์ ละสังโยชน และทำนิพพานให้แจ้ง^{๕๔}

๒. การละด้วยอายตนะ วิญญาณ สัมผัส เวทนา สิ่งทั้งปวงที่ควรละ ละที่อายตนะภายในมีจักขุ เป็นต้น และอายตนะภายนอกมีรูป เป็นต้น รวมถึงวิญญาณมีจักขุวิญญาณ เป็นต้น และสัมผัสมีจักขุสัมผัส เป็นต้น เวทนาทั้งหลายมีสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือแม้แต่ อทุกขมสุข

^{๕๒} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๑๒๘/๒๘๗.

^{๕๓} พระพรหมณ์คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๕.

^{๕๔} อภ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๘/๕๘๗-๘.

เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย^{๕๕} เหล่านี้ถือเป็นการป้องกันกระบวนการเกิดขึ้นของ ตัณหาตามหลักเหตุและปัจจัยของปฏิจสุมุปปาท

ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ ท่านได้แสดงธรรมเทศนา ปฏิจสุมุปปาทสงเขปกถา เนื้อความว่า ให้ตั้งใจกำหนดให้เป็นแต่เพียงสักว่าเห็นหนอคือ กำหนดให้เห็นชัดเข้าไปว่าสภาพของ จักขุประสาทนี้เกิดขึ้นชั่วขณะแหวหนึ่งแล้วก็ดับไปปฐุปารมมันเกิดขึ้นชั่วขณะแหวหนึ่งแล้วก็ดับไป อากาโรเห็นหรือ จักขุวิญญานจิต มันเกิดขึ้นชั่วขณะแหวหนึ่งแล้วก็ดับไป กำหนดให้เห็นอยู่เพียงนี้ ไม่ให้เวทนาเกิดได้ เมื่อกำหนดให้จริงแล้วปฏิจสุมุปปาทก็ขาดลงไปได้จริงๆ ไม่หมุนเป็นวงกลม ต่อไปอีก ผู้ปฏิบัติต้องหมั่นเฝ้ารักษาทวารทั้ง ๖ อยู่ด้วยอาการอย่างนี้ อย่าให้เวทนาเกิดขึ้นได้นี้เป็น การแสดงให้เห็นวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าไปตัดปฏิจสุมุปปาทครบทั้ง ๖ ทวารหรือทั้ง ๖ อารมณ์ เมื่อผู้ ปฏิบัติดำเนินมาได้ถึงขั้นนี้แล้วปฏิจสุมุปปาทก็ขาดสะบั้นลงไม่หมุนต่อไปอีกกองทุกข์ทั้งหมดก็เป็น อันสิ้นสุดลงด้วยประการฉะนี้^{๕๖}

๓. การพิจารณาให้เห็นพระไตรลักษณ์ ในสัญญาชนปหานสูตรและสัญญาชนสมุคชาต สูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเพื่อการละและการถอนสังโยชน์ โดยเน้นให้ภิกษุทั้งหลาย พิจารณาให้เห็นความเป็นไตรลักษณ์ในธรรมทั้งหลายว่า บุคคลเมื่อรู้เห็นจักขุโดยความไม่เที่ยงจึง จะละสังโยชน์ ได้ เมื่อรู้เห็นรูปโดยความไม่เที่ยงจึงจะละสังโยชน์ได้ เมื่อรู้เห็นจักขุวิญญานโดย ความไม่เที่ยงจึงจะละสังโยชน์ได้ เมื่อรู้เห็นจักขุสัมผัสโดยความไม่เที่ยงจึงจะละสังโยชน์ได้ เมื่อรู้ เห็นแม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็น ปัจจัยโดยความไม่เที่ยงจึงจะละสังโยชน์ได้ เมื่อรู้เห็นโสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ธรรมารมณ์มโน วิญญาน มโนสัมผัส แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะ มโนสัมผัสเป็นปัจจัยโดยความไม่เที่ยงจึงจะละสังโยชน์ ได้^{๕๗}

เมื่อบุคคลรู้เห็นจักขุโดยความเป็นอนัตตา จึงจะถอนสังโยชน์ได้ เมื่อรู้เห็นรูปโดยความ เป็นอนัตตา จักขุวิญญาน จักขุสัมผัส เมื่อรู้เห็นแม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์หรือมิใช่สุข มิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยโดยความเป็นอนัตตาจึงจะถอนสังโยชน์ได้ เมื่อรู้ เห็นโสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ธรรมารมณ์ มโนวิญญาน มโนสัมผัส เมื่อรู้เห็นแม้ความเสวย อารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยจึงจะถอน

^{๕๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๖-๗/๓๔๓-๕.

^{๕๖} ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุญาณาวจรียะ, พระธรรมเทศนา ปฏิจสุมุปปาทสง เขปกถา, (ม.ป.ป.ป), หน้า ๓๐.

^{๕๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๕๔/๔๖.

สังโยชน์ ได้ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงเป็นของไม่มั่นคงไม่ยินดีในโลกทั้งปวงมีใจออกไปจากโลกทั้งปวงมีใจน้อมไปสู่นิพพาน ละสังโยชน์ทั้งหลายได้หมด ได้แก่ อริยมรรค พระพุทธองค์ทรงถือว่าเป็นผู้ที่พิจารณาเห็นในอานิสงค์ ๖ ประการ^{๕๘} อันได้แก่ (๑) สังขารทั้งปวงจักปรากฏว่าเป็นของไม่มั่นคง (๒) ใจของเราจักไม่ยินดีในโลกทั้งปวง (๓) ใจของเราจักออกไปจากโลกทั้งปวง (๔) ใจของเราจักน้อมไปสู่นิพพาน (๕) สังโยชน์ทั้งหลายของเราจักถึงการละได้ และ ๖) เราจักเป็นผู้ประกอบด้วยสามัญญะอันยอดเยี่ยม

ผู้พิจารณาเห็นอานิสงค์ ๖ ประการนี้สามารถทำทุกขสัญญาให้ปรากฏได้ซึ่งอานิสงค์ ๖ ประการ คือ (๑) นิพพิทาสัญญา ความกำหนดหมายความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง จักปรากฏแก่เราเหมือนเพชรฆาตผู้เงี้ยวดาบขึ้น (๒) ใจของเราจักออกไปจากโลกทั้งปวง (๓) เราจักมีปกติเห็นสันติในนิพพาน (๔) อนุสัยของเราจักถึงการเพิกถอน (๕) เราจักหาตามหน้าที่ และ (๖) เราจักมีเมตตาบำรุงพระศาสนา^{๕๙}

ผู้พิจารณาเห็นอานิสงค์ ๖ ประการ สามารถทำเขตไม่จำกัดในธรรมทั้งปวงแล้วย่อมทำอนัตตสัญญาให้ปรากฏได้ อานิสงค์แห่งการทำอนัตตสัญญาให้ปรากฏ ๖ ประการ คือ จักเป็นอหังการของเราก็จักดับไป มมังการของเราก็จักดับไป จักเป็นผู้ประกอบด้วยยโธสาธณญาณ จักเป็นผู้เห็นเหตุได้ดี และจักเป็นผู้เห็นธรรมที่เกิดขึ้นจากเหตุได้ดี

ดังนั้น วิธีปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์ คือ การใช้วิธีแห่งวิปัสสนากรรมฐานโดยการน้อมเอาพระไตรลักษณ์มาเป็นอารมณ์ในการกำหนดรู้นาม-รูป ระหว่างภาวะที่เกิดก่อน และการกำหนดรู้ภาวะที่เกิดต่อมา ระหว่างสมาธิที่เกิดก่อนกับสมาธิที่เกิดต่อมา เป็นต้น ต่อเมื่อปรวิอินทรีย์ทั้ง ๕ มี สัททินทรีย์ เป็นต้น ให้เกิดความสมดุขลย์และมีพลังมากขึ้นแล้วก็จะก่อให้เกิดวิปัสสนาญาณที่แก่กล้าจนเกิดความรู้แจ้ง (ปัญญา) ตามลำดับญาณจนถึงระดับความรู้ที่สามารถละสังโยชน์ หรือ บรรลุมรรค (หนทางที่นำไปสู่พระนิพพาน) ผล (คือหนทางนั้น) และนิพพานได้ในที่สุด

๔. การพิจารณาให้เห็นโทษ การละสังโยชน์ เปรียบเสมือนการค่อยๆ ละ ค่อยๆ ถอน ออกซึ่งกิเลสและตัณหาเป็นการกำจัดตัวการและแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ให้เน้น ที่การพิจารณาให้เห็นโทษในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์

เมื่อพิจารณาเห็นความพอใจเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์ตัณหา ย่อมเจริญ เพราะตัณหาเป็นปัจจัยอุปาทานจึงมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัยภพจึงมี เพราะภพเป็น

^{๕๘} อ.จ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐๓/๖๒๔.

^{๕๙} อ.จ.ฉก.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๐๓/๑๕๖.

ปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัยรา มณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้

ดังนั้น สาเหตุของกองทุกข์ทั้งมวล หรือสังโยชน์ ที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุปัจจัย และเพราะบุคคลไม่พิจารณาเห็นโทษที่เป็นปัจจัยที่ไปส่งเสริมและสนับสนุนให้สังโยชน์ เกิดขึ้น เป็นการสอนปฏิจจนูปบาท แต่พระพุทธองค์ทรงยกเอามาแสดงเฉพาะตอนที่อธิบายสาเหตุของความเกิดขึ้นของตัณหา คือเริ่มอธิบายตั้งแต่ขั้นของการปล่อยละเลยไม่พิจารณาให้เห็นโทษในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์ ตัณหาจึงเกิดขึ้นและเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดสภาวะธรรมอื่นเกิดขึ้นได้แก่ อุปาทาน ภพ ชาติ และชรา มณะตามหลักปฏิจจนูปบาทสายสมุทยวาร

๕. การละภพด้วยไตรสิกขา ในภาวสูตร ว่าด้วยภพและสิกขาได้กล่าวไว้ว่าทั้งหลายให้ละภพ คือ (๑) กามภพ ภพที่เป็นกามาวจร (๒) รูปภพ ภพที่เป็นรูปาวจร และ (๓) อรูปภพ ภพที่เป็นอรูปาวจรนี้ และเป็นไปด้วยการปฏิบัติตนตามสิกขา ๓ ประการ คือ (๑) อธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง (๒) อธิจิตตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง และ (๓) อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง

ดังนั้น ทศณะที่เป็นไปตามลักษณะสามัญคือไตรลักษณ์เป็นการทำอนิจจสัญญาและอนัตตสัญญาให้ปรากฏ เป็นการเห็นธรรมชาติทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อการละและการถอนออกซึ่งสังโยชน์ทั้งหลายและตัดชำแรกเงื่อนไขกิเลสด้วยอริยปัญญา เมื่อผู้ประเสริฐลดมานะลงแล้วปลงภาระได้แล้วปราศจากสังโยชน์แล้ว ละอัสสมิมานะการถือตัวได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ผู้นั้นจึงเป็นอริยะสาวก สามารถทำเขตไม่จำกัดในสังขารทั้งปวงว่า “สังขารประมาณเท่านั้นไม่เที่ยง นอกนี้จะชื่อว่าไม่เที่ยงก็หาไม่ได้” แล้วทำอนิจจสัญญาให้ปรากฏโดยการละสังโยชน์เป็นการประหารหรือการตัดทำลายกิเลสให้หมดไป

๓.๕.๒ โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ ๗ เป็นสนามปฏิบัติทางปัญญาเป็นธรรมที่เกื้อหนุนในการเจริญสมาธิและเป็นที่ใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นไปจนบรรลุวิชชาและวิมุตติ โพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการได้แก่

๑. สติ คือ ความระลึกได้ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่องหมายถึง สติที่คลุมตั้งแต่การมีสติกำกับตัว ใจอยู่กับสิ่งที่กำลังกำหนดพิจารณาเฉพาะหน้า การระลึกรวบรวมธรรมที่ได้เล่าเรียนหรือสิ่งที่ต้องใช้ต้องทำ มานำเสนอต่อปัญญาตรองพิจารณา

๒. ธัมมวิจยะ คือ ความเพียรธรรม ความสอดคล้องสืบค้นธรรม

๓. วิริยะ คือ ความเพียรหมายถึง ความกล้าหาญ ชำแข็ง กระตือรือร้นในธรรมหรือสิ่งที่ปัญญาเห็นได้ บากบันรุดไปข้างหน้า ไม่ท้อแท้

๔. ปีติ คือ ความอิ่มใจ หมายถึง ความเอิบอิ่ม ปลาบปลื้ม พูใจ

๕. ปัสสัทธิ คือ ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ หมายถึง ความผ่อนคลายกายใจ สงบ ระวัง ไม่เครียด เบาสบาย

๖. สมาธิ คือ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ หมายถึง ความมีอารมณ์หนึ่งเดียว ทรงตัวสม่ำเสมอ ไม่ฟุ้งซ่าน

๗. อุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริงหมายถึง ความมีใจเป็นกลาง นิ่งดูไป ไม่สอดใส่ ไม่แทรกแซง^{๖๐} โดยที่ธัมมวิจยะจัดเป็นปัญญา^{๖๑}

ดังนั้น คำว่าโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการนี้ จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัญญาได้ปรากฏอยู่ในหลักธรรมในองค์ประกอบข้อที่ ๒ โดยที่ปัญญานี้แสดงบทบาทในการสอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติระลึก ตามสภาวะ มองเห็นอาการสิ่งที่พิจารณานั้น เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เข้าใจตามสภาวะที่เป็นไตรลักษณ์ นอกจากนี้ยังรวมถึงบทบาทของปัญญาที่มองเห็นอริยสัจจ์ เป็นธัมมวิจยะหรือธรรมวิจย ความเพียรธรรม หมายถึง การใช้ปัญญาสอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้ หรือธรรมที่สติระลึกรวมมานำเสนอนั้น ตามสภาวะ

๓.๖ การละอวิชชาของพระลกุณฏกภัททิยเถระ

๓.๖.๑ ความหมายและความสำคัญของอวิชชา

อวิชชา และการเข้าถึงอวิชชา เป็นการกล่าวถึงการปฏิบัติที่เป็นไปตามมรรค ๘ ของการเจริญสมณะและวิปัสสนาเพื่ออวิชชาและวิมุตติ เช่นในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรวรรค หมวดว่าด้วยการประกาศพระสัจธรรมของพระพุทธเจ้า ในพระสูตรที่ ๗ ชื่อว่าอวิชชาสูตร ว่าด้วยอวิชชาสืบเนื่องจากพระภิกษุได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า อวิชชาเป็นอย่างไร และบุคคลเช่นไรจึงถือว่าตกอยู่ในอวิชชา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบไว้ว่า ผู้ที่ไม่รู้ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ และไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ถือว่าตกอยู่ในอวิชชา และทรงตรัสไว้อีกว่า ให้ภิกษุพึงทำความเพียรเพื่อให้รู้ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ และรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๖๒}

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๑/๑๑๒.

^{๖๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๖๗/๓๕๘.

^{๖๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๗/๖๐๒.

อวิชาซึ่งเรียงลำดับอิงอาศัยกันธรรมที่เป็นคู่กัน อวิชามีอาหารคือนิรณ ๕^{๖๓} ความไม่สำรวมอินทรีย์ความไม่มีสติสัมปชัญญะ ที่มีมนสิการโดยไม่แยบคาย ความไม่มีศรัทธาการไม่ฟัง สัทธรรม การไม่คบสัตบุรุษก็เช่นกันย่อมไม่ทำให้การฟังสัทธรรมสมบูรณ์ได้ ย่อมเป็นเหตุให้ความไม่ ศรัทธาสมบูรณ์ เมื่อสิ่งเหล่านั้นไม่สมบูรณ์ก็ย่อมทำให้การไม่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ย่อมทำให้ การไม่สำรวมอินทรีย์สมบูรณ์ ย่อมทำให้ทุกจิต ๓ สมบูรณ์ ย่อมทำให้นิรณ ๕ สมบูรณ์

นอกจากนั้น วิชาและวิมุตติมีอาหารเช่นกันคือ โพชฌงค์ ๗ สติปัฏฐาน ๔ สุจริต ๓ ความสำรวมอินทรีย์ สติสัมปชัญญะ การมนสิการโดยแยบคายศรัทธา การฟังสัทธรรม และการคบ สัตบุรุษ สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้การฟังสัทธรรมสมบูรณ์ เพราะสิ่งเหล่านี้เปรียบเหมือนฝนที่ตกไหล ตามโขดหิน ซอกน้อยใหญ่รวมกันไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่ได้ เหตุใดบุคคลจึงตกอยู่ในอวิชาซึ่งพระองค์ ได้ตรัสสอนไว้ว่า ผู้ไม่ได้สติบ ไม่รู้ชัดความเกิด ความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดในปฏิบัติความดับแห่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ถือว่าตกอยู่ในอวิชา และแยกเกี่ยวกับวิชา วิชาสูตร ตรัส เกี่ยวกับความรู้ชัดในรูปและนาม ถือว่าเป็นผู้มีวิชา พระภิกษุทูลถามพระพุทธเจ้าว่า รู้เห็นอย่างไร จึงเรียกว่าละอวิชา ได้วิชา และพระองค์ทรงตรัสตอบไว้ว่า บุคคลเมื่อรู้เห็นจักขุโดยความไม่ เทียง เห็นรูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส หรือแม้เสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ที่ เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยโดยความไม่เที่ยงจึงละอวิชาได้^{๖๔}

เหตุที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงพระสูตร ไปตามกาลเทศะตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น และตาม สถานที่แตกต่างกันตามแต่ว่าได้ตรัสแก่บุคคลประเภทใดตามความเหมาะสมกับบุคคล ตามระดับ สติปัญญาของผู้ฟัง คือทรงมีเป้าหมายให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจคำสอนของพระองค์ จึงเห็นได้ว่ามี เนื้อหาของธรรมนั้นยากหรือง่ายแตกต่างกันออกไป ฉะนั้นเนื้อหาสาระจึงไม่ไปตามลำดับ ทรง นำมาใช้ตามความเหมาะสมของผู้ฟัง ทั้งนี้สุดแต่จะทรงเห็นว่าบุคคลใด ควรเข้าใจเรื่องใดแต่ละ เรื่องนั้น ก็เรียกว่าเป็นสูตรๆ หนึ่ง^{๖๕}

ดังนั้น เหตุที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมรรค ๘ ก็เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินใน ชีวิต และยังสงเคราะห์ลงในไตรสิกขา เพื่อให้เข้าใจงานและสะดวกแก่การศึกษา และความอิง อาศัยของเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน มีกระบวนการนิรณ ๕ โพชฌงค์ ๗ สติปัฏฐาน ๔ สุจริต ๓ ที่ เป็นธรรมคู่กันอย่างมีเหตุผล ทำให้อวิชาและวิมุตติสมบูรณ์สังสารวัฏก็ได้สิ้นสุดลง เป็นการพ้นทุกข์

^{๖๓} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๔.

^{๖๔} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๑๓/๒๐๘.

^{๖๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๕๓/๔๕.

ที่แท้จริงปราศจากเครื่องร้อยรัดจาก อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นภาวะที่อิสระบริสุทธิ์ มีความประเสริฐ สมบูรณ์ เหนือสุขทั้งปวง เรียกว่า นิพพาน เป็นเรื่องที่สามารถรู้ได้ด้วยตนเอง

๓.๖.๒ เหตุปัจจัยให้เกิดอวิชชา

เหตุให้เกิดอวิชชา คือ ทุจจริต ๓ การประพฤติดิด้วย กาย วาจา ใจเป็นต้นเหตุของการเกิดอวิชชา ซึ่งในพระไตรปิฎกมีปรากฏเหตุปัจจัยให้เกิดอวิชชาอยู่หลายพระสูตร เช่น โยคะ โอฆะ อุปาทาน รากะ อนุสัย สังโยชน์ นิ वर्ณ ปริยฐาน คือ อวิชชา “อาสวสมุทยา อวิชชาสมุทโย” แปลว่า การเกิดขึ้นแห่งอวิชชานั้น เพราะอาศัยการเกิดขึ้นแห่งอาสวะเป็นเหตุ เป็นฐานเกิดอาสวะ ได้แก่ โลภะ ทิฏฐิ และโมหะ มีสภาพเหมือนกับสุราที่ถูกหมักดองไว้นานๆ เป็นกิเลสที่ไหลออกมาทางตาและทวารกาย เพราะว่าธรรมทั้ง ๓ นี้ ติดหมักอยู่ในขันธสันดานของสัตว์เป็นเวลาช้านาน นับจำนวนภพชาติไม่ได้ เมื่อธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นกับผู้ใดก็กระทำจิตใจของผู้คนนั้นลุ่มหลงไม่รู้ตัวตกอยู่ภายใต้อำนาจของธรรมที่ทำให้วิญญูทุกขอันยาวนาน ไม่มีกำหนดนั้นให้เจริญรุ่งเรือง ไม่มีที่สิ้นสุด อาสวะมี ๔ ประเภท^{๖๖}

๑. กามาสวะ หมายถึงความพอใจในกาม คือธรรมชาติที่เป็นเครื่องหมักดอง หรือไหลไปในกามคุณอารมณ์ องค์ธรรมได้แก่ โลภะเจตสิก ในโลภะมูลจิต ๘

๒. ภวาสวะ คือธรรมชาติที่เป็นเครื่องหมักดอง หรือไหลอยู่ด้วยความยินดีติดใจในอัตภาพแห่งตน องค์ธรรมได้แก่ โลภะเจตสิก ในทิวฐิวิปปยติจิต ๔

๓. ทิฏฐาสวะ คือธรรมชาติที่เป็นเครื่องหมักดอง หรือไหลอยู่ในความเห็นผิด องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก ในทิวฐิสัมยุตติจิต ๔

๔. อวิชชาสวะ คือธรรมชาติที่เป็นเครื่องหมักดอง หรือไหลอยู่ในความหลง ความโง่ ไม่รู้เหตุผลตามความจริง องค์ธรรมได้แก่ โมหเจตสิก ในอกุศลจิต ๑๒^{๖๗}

นิ वर्ณ หมายถึง สิ่งที่ยาวกั้นจิตทำให้สมาธิไม่อาจเกิดขึ้นได้ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอวิชชา มี ๕ ประการ คือ

๑. กามฉันทะ คือ ความยินดี พอใจ เพลิดเพลินในกามคุณอารมณ์ ได้แก่ ความยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สิ่งสัมผัสทางกาย นำยินดี รักใคร่พอใจ รวมทั้งความคิดอันเกี่ยวเนื่องด้วยรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ

^{๖๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๒/๑๐๓.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๕๑.

๒. พยาบาท คือ ความโกรธ ความพยาบาท ความไม่พอใจ ชัดเคื่องใจ

๓. ถีนมิทธะ แยกเป็นถีนะ คือ ความหดหู่ท้อถอย และมิทธะ คือ ความง่วงเหงา หาวนอน ถีนะและมิทธะนั้นมีอาการแสดงออกที่คล้ายกัน คือทำให้เกิดอาการเซื่องซึมเหมือนกัน สาเหตุที่ต่างกัน คือถีนะเป็นกิเลสชนิดหนึ่ง เกิดจากการปรุงแต่งของจิต ทำให้เกิดความย่อท้อ ไม่มีกำลังทำความเพียรต่อไป ส่วนมิทธะเกิดจากความเมื่อยล้าอ่อนเพลียของร่างกาย จิตใจ เนื่องจากตรากตรำมามาก หรือขาดการพักผ่อนที่เพียงพอ หรือการรับประทานอาหารที่มากเกินไป มิทธะนี้ไม่จัดเป็นกิเลส

๔. อุทธัจจกุกกุจจะ แยกเป็นอุทธัจจะ คือความฟุ้งซ่านของจิต และกุกกุจจะ คือความรำคาญใจ การที่จิตไม่สามารถยึดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นเวลานาน จึงเกิดอาการฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยส่วนกุกกุจจะนั้นเกิดจากความกังวลใจ ไม่สบายใจถึงอกุศลที่ได้ทำไปแล้วในอดีต ว่าไม่น่าทำไปอย่างนั้นเลย หรือบุญกุศลต่าง ๆ ที่ควรทำแต่ยังไม่ได้ทำว่าน่าจะได้ทำอย่างนั้นอย่างนี้

๕. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ หรือไม่ปักใจเชื่อว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ควรทำแบบไหนดีจิตจึงไม่อาจมุ่งมั่นในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งได้อย่างเต็มที่ สมบัติจึงไม่เกิดขึ้น^{๖๘}

นิรณ ๕ มีเฉพาะอุทธัจจะเท่านั้นที่เกิดขึ้นตัวเดียวได้ ส่วนนิรณตัวอื่นๆ นอกนั้นเมื่อเกิดจะเกิดขึ้นร่วมกับอุทธัจจะเสมอและเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำสมาธิ ถ้านิรณตัวใดตัวหนึ่งหรือหลายตัวเกิดขึ้นสมาธิก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ แต่นิรณทั้ง ๕ ไม่เป็นตัวขวางกั้นวิปัสสนาเลย ทั้งยังเป็นประโยชน์แก่วิปัสสนาด้วย เพราะวิปัสสนานั้นเป็นการเรียนรู้ธรรมชาติของสรรพสิ่งไม่ว่าขณะนั้นอะไรจะเกิดขึ้นก็เป็นประโยชน์ให้เรียนรู้ได้เสมอ นิรณทั้ง ๕ นี้ก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของจิตที่เป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ให้เห็นถึงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่อยู่ในอำนาจของจิตแต่ต้องอาศัยอินทรีย์เป็นส่วนประกอบหลักด้วย

อินทรีย์ ๕ นอกจากมีปัญหาเป็นส่วนหนึ่งแล้วยังมีอีก ๔ ประการ ได้แก่

๑. ศรัทธา หมายถึงความเชื่อที่มีเหตุผล

๒. วิริยะ หมายถึง ความเพียรพยายาม ก้าวหน้าไม่ท้อถอย

๓. สติหมายถึง ความระลึกได้

๔. สมาธิ หมายถึง ความมีใจตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจ^{๖๙}

^{๖๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๘/๑๐๔.

^{๖๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๗๓/๔๕๑.

อินทรีย์ ๕ นี้ ส่งผลเป็นปัจจัยต่อกัน กล่าว คือ ศรัทธาทำให้เกิดความเพียร ความเพียรช่วยให้สติมั่นคง เมื่อสติมั่นคงแล้วก็จะได้สมาธิ เมื่อมีสมาธิดีแล้ว จะเกิดความเข้าใจเห็นถึงโทษของอวิชชา (ปัญญา)^{๗๐} นอกจากนี้ ความสมดุลระหว่างอินทรีย์ของแต่ละบุคคลยังส่งผลต่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม กล่าว คือ ความสมดุลระหว่างศรัทธากับปัญญา และความสมดุลระหว่างสมาธิกับวิริยะ เมื่ออินทรีย์ ๒ คู่นี้เสมอกัน การปฏิบัติธรรมจะมีประสิทธิภาพส่วนสตียิ่งมากยิ่งขึ้น^{๗๑}

อินทรีย์ ประกอบความรู้เรื่องปัญญา ทำให้ทราบได้ว่าปัญญาแสดงบทบาทในหมวดธรรมอินทรีย์ เป็นสภาพที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่รู้ชัดซึ่งเป็นหน้าที่ของปัญญาเอง กล่าวคือเป็นเจ้าการในการทำหน้าที่รู้ชัดในสิ่งที่มุ่งสนใจเพื่อกำจัดกวาดล้างอกุศลธรรม ทำให้เกิดความพร้อมในการทำงานและปฏิบัติธรรมก้าวหน้าไปได้ และหากปัญญามีความสมดุลกับศรัทธาจะส่งผลให้การทำงานและปฏิบัติธรรมมีประสิทธิภาพปัญญาไม่เพียงเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องวัดความพร้อมและบ่งชี้ความก้าวหน้าช้าหรือเร็วของบุคคลในการปฏิบัติธรรมที่เรียกรวมว่า “อินทรีย์ ๕” อีกทั้งปัญญายังเป็นส่วนหนึ่งของกำลังเครื่องเกื้อหนุนแก่อริยมรรคที่เรียกรวมว่า “พละ ๕”^{๗๒}

พละ ๕ นี้ประกอบไปด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เช่นเดียวกับอินทรีย์ ๕ เพียงแต่พละ ๕ มุ่งให้เห็นถึง พลังที่เป็นกำลังหนุนให้เข้มแข็งมั่นคง แต่อินทรีย์ ๕ มุ่งให้เห็นถึงความเป็นใหญ่ สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ดังคำกล่าวที่ว่า พละ ๕ หมายถึง เป็นพลังทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งไร้ศรัทธาเป็นต้น แต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ [ส่วน] อินทรีย์ ๕ หมายถึง เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่แต่ละอย่าง ๆ ของตน คือ เป็นเจ้าการในการครอบงำซึ่งความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาทความฟุ้งซ่าน และความหลงตามลำดับ^{๗๓}

ดังนั้น ปัญญาที่แสดงบทบาทในหมวดพละ ๕ จึงเรียกได้ว่าเป็นพลังของปัญญาที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ความไม่รู้ (อวิชชา) จะไม่สามารถเข้าครอบงำได้กล่าวโดยสรุป ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของอินทรีย์ ๕ ที่วัดความพร้อมในการทำกิจในตนเองเรื่องการปฏิบัติธรรม และปัญญายังเป็นส่วนหนึ่งของพละ ๕ ที่เป็นกำลังที่สนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็ง

^{๗๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๒๐/๓๓๔.

^{๗๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๓๔.

^{๗๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔๗/๕๐๒.

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า๑๘๗.

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นกิลเลส อนุสัยหรืออาสวะล้วนเป็นชื่อของหมวดหมู่ที่กล่าวถึงอกุศลมูล ทั้งสิ้นและเป็นที่แน่นอนว่า สิ่งเหล่านี้ย่อมมีอยู่ในบุคคลโดยทั่วไป และเป็นเหตุให้เขาเหล่านั้นต้อง เวียนว่ายอยู่ในวัฏทุกข์อย่างนับภพนับชาติไม่ถ้วน ไม่มีโอกาสหลุดรอดออกไปจากสังสารวัฏได้แต่ เพราะด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมุ่งจะช่วยเหลือเวไนยสัตว์ ให้ได้พ้นจากความทุกข์ ทรงเห็นว่าพระนิพพานเท่านั้นที่จะทำให้สัตว์ทั้งหลายที่สามารถเข้าถึงได้ไม่ ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป และทรงชี้หนทางที่จะไปสู่พระนิพพาน ดังนั้น ผู้ใดที่ปรารถนาจะนำ ชีวิตไปให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด จะต้องปฏิบัติตนตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อกระทำนิพพาน ให้แจ้ง เพราะเมื่อบุคคลใดสามารถกระทำพระนิพพานให้แจ้งได้ บุคคลผู้นั้นย่อมกระทำภพชาติที่มี อยู่ให้สิ้นไปได้

๓.๖.๓ โทษของอวิชชา

อวิชชา คือความไม่รู้ตามความเป็นจริงแห่งอริยสัจ ๔ และไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง แห่งธรรม จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร เพราะอวิชชาความไม่รู้ตามความเป็นจริงตามเหตุ ปัจจัยของสภาวะธรรมหรือธรรมชาติของการเกิดทุกข์และการดับไปแห่งทุกข์ จึงครอบคลุมถึงความ ไม่รู้เท่าทันอาสวะกิเลส อีกนัยคือความไม่รู้แจ้งแทงตลอดในอวิชชา ๘ อันมี อริยสัจ ๔ และ ปฏิจจสมุปบาท

ดังนั้น อาสวะกิเลสและอวิชชาจึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกันยังให้เกิด สังขารสิ่ง ประชุมตั้งขึ้นเป็นการกระทำต่างๆ ทั้งทางกาย วาจา และมนต์ต่างๆ โดยไม่รู้ตัว และเป็นสังขารชนิดมี กิเลสแฝงนอนเนื่องอยู่ก่อให้เกิดเป็นความทุกข์ ตัณหาเป็นเครื่องฉาบทาโลก เป็นเครื่องบีบคั้นเสียด สี ไม่ให้หลุดพ้นจากภพชาติ เพราะเป็นมูลรากของวิภวภูติ เป็นกิเลสตัวสำคัญของกิเลสทั้งหลายเป็น เหตุทุกข์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีสิ้นสุดในสังสารวัฏอันยาวนาน ที่สุดข้างต้นของ สังสารวัฏไม่ปรากฏแม้ที่สุดข้างปลายก็ไม่ปรากฏ ในท่ามกลางสังสารวัฏสัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ดำรงอยู่ ข้องอยู่ เข้าถึงแล้วท่องเที่ยวไปแล้วในโลกหาที่สุด เบื้องต้น เบื้องปลายไม่พบ ควรหรือไม่ที่สัตว์ ทั้งหลายจะหาทางพ้นออกจากวิภวภูติเพื่อความสิ้นไปแห่งสังสารวัฏ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอุปมา เรื่องความยาวนานของกัปยกอุปมาเปรียบไว้ในสาสพสูตร^{๗๔} ว่า เปรียบเหมือนนครมีกำแพงที่ทำ ด้วยเหล็ก กว้างหนึ่งโยชน์ ยาวหนึ่งโยชน์ สูงหนึ่งโยชน์ เต็มด้วยเม리트พันธุ์ผักกาด บุรุษนั้นพึงหยิบ เอาเม리트พันธุ์ผักกาดเม리트หนึ่งออกจากนครหนึ่งร้อยปีต่อหนึ่งเม리트 เม리트พันธุ์ผักกาดกองใหญ่จะ หมดสิ้นไปด้วยความพยายามของบุรุษ ยิ่งเร็วกว่าความนานของกัปหนึ่งนานอย่างนี้ พราหมณ์ผู้ หนึ่งเข้าไปเฝ้าทูลถามว่ากัปที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้วนานเท่าไร พระองค์ตอบว่า กัปทั้งหลายที่ผ่าน

^{๗๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๙/๒๒๐.

ไปแล้ว ล่วงไปแล้วมากไม่ใช่ง่ายที่จะนับกับเหล่านั้นว่า เถานี่หนึ่งกับ เถานี่ร้อยกับ พันกับ แสนกับ พระพุทธองค์อุปมาว่าแม่น้ำคงคาย่อมเกิดที่ใด และไหลยาวไปถึงมหาสมุทรที่ใด เม็ดทรายที่มีใน แม่น้ำคงคาถึงมหาสมุทรไม่เป็นของง่ายที่จะกำหนดได้ว่าเถานี่ร้อยเม็ด พันเม็ด แสนเม็ด บรรดากับ ที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้ว มากกว่าเม็ดทรายเหล่านั้น มิใช่ง่ายที่จะนับกับเหล่านั้นว่าเถานี่กับเถานี่ ร้อยกับ เถานี่พันกับ เถานี่แสนกับ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิชาเป็นที่กังกัน มีตัณหาเป็นเครื่อง ประกอบไว้ ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์ความ เผ็ดร้อน ความพินาศได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าให้สูงขึ้นตลอดกาลนานเหมือนฉะนั้น พราหมณ์ ด้วยเหตุเพียงเถานี่ พอทีเดียวที่จะเบือนหน้าในสังขารทั้งปวง พอเพื่อจะคลายกำหนดพอเพื่อจะ บรรณาคความหลุดพ้นหรือไม่ แล้วพราหมณ์กราบทูลว่า แจ่มแจ้งยิ่งนักข้าพระองค์ขอเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต^{๗๕}

ในสังสารวัฏยาวนานนี้ผู้ชายบางภพก็เกิดเป็นผู้หญิง ผู้หญิงบางภพเกิดเป็นชาย เพราะฉะนั้น สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นแม่ เป็นพ่อ เป็นพี่ชาย พี่สาว น้องชาย น้องสาว และไม่เคยเป็นสามี ภรรยา ลูก หลานนั้นไม่มี^{๗๖}

ดังนั้น เมื่ออวิชาเป็นประธานแห่งการเข้าถึงอกุศลธรรมทั้งปวง และยังเป็นปัจจัยให้ ขาดสัมมาทิฐิ ไม่ละอาย ทำให้เกิดทุกข์เพราะถูกอวิชาปิดกั้นต้องแล่นไปท่องเที่ยวไปเหมือนถูก โมหะปิดกั้น ส่วนพระลูกณภูกภทียเถระ อริยะสาวกท่านสามารถละโมหะได้ ทำลายกองแห่ง ความยึดมั่นถือมั่นได้ ย่อมไม่ท่องเที่ยวไปอีก เพราะท่านไม่มีอวิชาเป็นเหตุบุคคลมีตัณหาเป็น เพื่อน ท่องเที่ยวไปย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏนี้ได้ และสภาวะอย่างอื่นผู้รู้โทษรู้ว่าตัณหาเป็นเหตุให้ เกิดทุกข์ พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา คลายความถือมั่น มีสติตั้งมั่นได้ มีวิชาที่ประกอบด้วยสัทธา สติ สมาธิ ฉันทะ และวิริยะ มีทิฐิที่ตั้งไว้ชอบ ย่อมทำลายอวิชาได้ ประกอบด้วยความเลื่อมใสอัน แน่วแนในพระสัทธรรม

๓.๗ สรุปท้ายบท

การบรรลุธรรมหรือพระนิพพาน คือ จุดหมายสูงสุด ละแล้วซึ่งอวิชาส่วนหลักธรรมที่ สนับสนุนการบรรลุธรรมที่สำคัญดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น คือแนวทางในการนำไปสู่มรรคผล ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายของการตรัสรู้เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ และธรรมที่ เกื้อหนุนแก่อริยมรรคสามารถตัดสังสารวัฏได้อย่างสิ้นเชิง

^{๗๕} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๓/๒๒๒.

^{๗๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๓๗/๒๒๗.

ส่วนการบรรลุลหกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นมี ๔ ระดับ คือพระโสดาบัน เป็นผู้เข้าถึงกระแสแห่งอริยบุคคล พระสกทาคามี เป็นผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว พระอนาคามี เป็นผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่าไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก และพระอรหันต์ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดสามารถละสังโยชน์ได้ครบทั้ง ๑๐ ประการ

การบรรลุลหกรรมของพระลูกนกฏภักทียเถระเป็นการหลุดพ้น ด้วยอำนาจของเจโตวิมุตติ เป็นความหลุดพ้นแห่งจิต หลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึก หรือด้วยกำลังสมาธิ เช่น สมาบัติ ๘ เป็นเจโตวิมุตติอันละเอียด ประณีต สัมปยุตด้วยอรหัตตผล เจโตวิมุตติพ้นจากราคะ มีสมณภาวนาเป็นพื้นฐาน และปัญญาวิมุตติความหลุดพ้นด้วยปัญญาความหลุดพ้นที่บรรลุด้วยการกำจัดอวิชชาได้ทำให้สำเร็จอรหัตตผลและทำให้เจโตวิมุตติ เป็นวิมุตติที่ไม่กำเริบ ไม่กลับกลายได้อีกต่อไป พระลูกนกฏภักทียเถระ ได้ชื่อว่ามีปัญญาวิมุตติเพราะหลุดพ้นจากอวิชชาและตัณหาไม่ยึดมั่นใครจะลื้อท้านว่าเป็นสามเณรหรือเตี้ยก็ตาม หลักธรรมที่สนับสนุนให้ท่านบรรลุลหกรรมคือสังโยชน์ ๑๐ วิชชา ๓ ปฏิสัมภีทา ๔ อภิญญา ๖ และโพชฌงค์ ๗

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สารนิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลูกณัฏฐกัณฑ์เถระ เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมของพระลูกณัฏฐกัณฑ์เถระ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิจัย ด้วยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ได้รับการตรวจสอบความถูกต้องจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑ ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระลูกณัฏฐกัณฑ์เถระ จากการศึกษาพบว่า

กาลแห่ง ปทุมุตตระพุทธเจ้า ท่านกัณฑ์ได้ตั้งความปรารถนาว่าอนาคตจะเป็นยอดผู้มีเสียงไพเราะ จึงได้ถวายมหาทานแด่ภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทธรูปเป็นประมุขตลอด ๗ วัน โดยตั้งความปรารถนาว่า ด้วยผลแห่งทานนี้ขอให้เป็นผู้มีเสียงไพเราะ ปทุมุตตระพุทธเจ้า จึงได้พยากรณ์ในท่ามกลางพระสงฆ์ว่า อนาคตท่านจะสมความปรารถนาในพระศาสดามีพระนามว่าโคตม เศรษฐีผู้นี้จะได้เป็นสาวกของพระศาสดามีนามว่า กัณฑ์

กาลแห่ง พระวิปัสสีพุทธเจ้า ท่านกัณฑ์ได้เกิดเป็นนาคดูเหมือนได้นำมะม่วงสุกรสหวานถวายพระวิปัสสีพุทธเจ้า นาคดูเหมือนมีจิตเลื่อมใส นึกถึงพระคุณของพระวิปัสสีพุทธเจ้าเนื่องๆ และด้วยบุญนั้นทุกๆ ภาพที่ท่านเกิดเป็นมนุษย์จึงมีเสียงไพเราะ

กาลแห่ง กัสสปพุทธเจ้า ท่านกัณฑ์ได้เกิดเป็นแม่ทัพของพระเจ้ากาสิณามว่า กิกิ ประชุมกันเพื่อจะกำหนดขนาดของพระเจดีย์ว่าจะสร้างขนาดเท่าไร ท่านแม่ทัพ กิกิ พุดในที่ประชุมว่าต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาในอนาคตแล้วกล่าวว่าให้มุขแต่ละมุขมีขนาดคาวุตหนึ่ง เส้นรอบวงยาวโยชน์หนึ่ง สูงโยชน์หนึ่ง แล้วได้สร้างมหาเจดีย์ในขนาดแต่พอประมาณด้วยกรรมนั้นดังกล่าว จึงเป็นผู้มีขนาดเตี้ยกว่าบุคคลทั่วไป

กาลแห่ง สมณะโคตรมะพุทธเจ้า เพราะร่างกายที่เตี้ยและเล็กบุคคลที่เรียกท่านจึงเติมคำว่า ลูกณัฏฐ (ลูกณัฏฐะ-เล็ก, เตี้ย) นำหน้าชื่อของท่าน วรรณะแพศย์เป็นชาวเมืองสาวตลิว

ชีวิตก่อนบวชเพราะบิดาและมารดาเป็นคนมีทรัพย์มากจึงได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาอย่างดีที่สามารถทำได้ในสมัยนั้น

พระลกุณฏกภัททิยะ แม้ท่านจะเป็นบุคคลผู้มีรูปร่างเล็กมาก แต่ท่านก็เป็นคนมีสติปัญญาและความเพียรปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดา จนสามารถบรรลุมรรคผลได้ไม่ยากนักจนทั้งหลายที่ไม่รู้จักคิดว่าเป็นสามเณร บ้างก็ล้อเล่น ถามว่าพ่อเณรยังไม่กระสันอยากสึกหรือ ท่านก็ไม่ว่าอะไร พระศาสดาตรัสเรียกท่านว่าพระเถระ ด้วยท่านตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนมหาชนเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่บนความไม่ประมาท

๔.๑.๒ การบรรลุธรรมของพระลกุณฏกภัททิยะเถระ จากการศึกษาพบว่า การบรรลุธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การเข้าถึง โลกุตตรธรรม ๙ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ จัดเป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่โสดาบันจนถึงเป็นพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ และการบรรลุธรรมแต่ละระดับยังสามารถจัดกิเลสตั้งแต่กิเลสอย่างหยาบไปจนถึงกิเลสอย่างละเอียด การบรรลุธรรมมิได้ทั้งกับบุคคลทั่วไป คฤหัสถ์ นักบวช หลักธรรมสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุมรรคผลนิพพาน ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม แปลว่า ธรรมอันเป็นฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค ๓๗ ประการ มีสติปัญญา ๔ เป็นต้น

การบรรลุธรรม อาจมีความแตกต่างกันบ้างระหว่างบุคคล เนื่องจากบารมีคือความพร้อมหรือความแก่กล้าของอินทรีย์มีศรัทธาย่อมแตกต่างกัน มีความมากหรือน้อยที่แตกต่างกัน เนื่องด้วยความดีที่ได้สั่งสมบำเพ็ญมาทั้งในอดีตและที่กำลังปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันแตกต่างกันกล่าวคือการเจริญวิปัสสนาเชื่อว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุดตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ เพราะการบรรลุธรรมต้องเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้องถูกแนวทาง การปฏิบัติผิดวิธีหรือผิดแนวทางไม่สามารถจะบรรลุมรรคผลใด ๆ ถึงแม้จะปฏิบัติถูกแนวทางก็ยังมีความต่างกันทั้งใช้เวลายาวนานและสั้นกว่ากันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับที่การบำเพ็ญและสั่งสมที่แตกต่างกันจึงเป็นผลให้การบรรลุเป้าหมายย่อมแตกต่างกันไป ในพุทธศาสนามีการจำแนกการบรรลุธรรม ๔ ระดับ คือ โสดาปัตติผลสกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล

การบรรลุธรรมแต่ละระดับ พระอริยบุคคล เรียกว่าพระโสดาบัน โดยย่อมี ๒ ประเภท คือ สุขบุคคล และอสุขบุคคล จำแนกตามแนวทางปฏิบัติเป็น ๒ คือ ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ และผู้เจริญสมณะนำหน้า จำแนกตามคุณสมบัติพิเศษที่มีในตน เช่น เป็นผู้ได้วิชา ๓ บ้าง เป็นผู้ได้อภิญญา ๖ บ้าง จำแนกตามวิธีปฏิบัติพระบาลีเรียกว่า มรรค ส่วนแนวทางหรือวิธีปฏิบัติที่นำไปสู่การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนามีทั้งหมด ๔ แบบ คือ การเจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า

การเจริญสมณะมีวิปัสสนาหน้า การเจริญสมณะและวิปัสสนาคู่กันไป การปฏิบัติในขณะที่ถูกอุทัจจะในธรรมกันไว้

การบรรลุธรรมของพระลูกนกภักทียเถระ พระศาสดาแสดงธรรมเทศนาวิหารเชตวันโปรดพุทธบริษัทที่ไปเข้าเฝ้า ท่านลูกนกภักทียะตามไปฟังธรรมเทศนาด้วย หลังฟังธรรมเทศนาจบเกิดศรัทธาเลื่อมใสใคร่จะบวชในพระพุทธศาสนา ท่านรอนผู้มาฟังธรรมนั้นกลับไปหมดแล้วจึงกราบทูลขอบวชกับพระศาสดา แล้วพระศาสดาก็ทรงบวชให้ตามประสงค์ เมื่อท่านได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้วได้เรียนกรรมฐานในสำนักพระศาสดา พากเพียรภาวนาเจริญวิปัสสนาด้วยการสังขมบารมีมามากจึงส่งผลให้บรรลุพระอรหัตผลได้ในไม่ช้า พระลูกนกภักทียะ ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกตามสมควรแก่เวลาและได้นิพพานหยุดการหมุนเวียนของวัฏฏะอย่างสิ้นเชิง ท่านละอวิชชา ถอนแล้วซึ่งตัณหาอันเป็นรากเหง้า เจริญศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นโลกุตตระเข้าฌานอยู่ชฎาอำมพาฏการาม ท่านกล่าวไว้ว่า คนบางพวกเขาเร้นเรียงกันด้วยเสียงตะโพน พิณและบัณเฑาะว์ ส่วนเรายินดีในพุทธศาสนา จึงร่ำมรยอยู่ที่โคนต้นไม้ ถ้าพระพุทธองค์จะทรงประทานพรแก่เรา และเราก็สามารถได้พรนั้นสมโนธเราจะเลือกเอากการว่าขอให้ชาวโลกทั้งหมดเจริญกายคตาสติกัน

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๔.๒.๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสารแบบพรรณนาเท่านั้น ซึ่งเป็นการรวบรวมจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยได้เพียงแต่นำเสนอให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาของพระลูกนกภักทียเถระ และหลักธรรมต่างๆ ที่สนับสนุนในการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนา และหลักธรรมที่สนับสนุนให้พระลูกนกภักทียเถระบรรลุธรรมเท่านั้น ยังขาดการศึกษาที่เป็นเชิงลึกในรูปแบบเชิงวิเคราะห์ และการเปรียบเทียบในหลักธรรมดังที่กล่าวมาแล้วสามารถสนับสนุนในการบรรลุธรรมได้อย่างไร

ดังนั้นผู้ที่ต้องการศึกษาหลักการโดยละเอียดควรศึกษาเพิ่มเติมในบริบทของการใช้หลักวิเคราะห์ เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันในการดำเนินชีวิตทั้งทางปฏิบัติและปริยัติและยังสามารถนำไปเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตรของศูนย์ปฏิบัติต่างๆ ได้เพื่อเป็นการนำเสนอให้ผู้ปฏิบัติได้นำข้อมูลที่เห็นผลจริงไปปฏิบัติสืบต่อไป

๔.๒.๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง “ศึกษาการบรรลุลหกรรมของพระลฤณณภททยเถระ” พบว่า การสั่งสมบารมีของท่านภททยะมีทั้งเป็นแนวทางในเชิงบวกและเชิงลบ คือ ท่านได้ตั้งความปรารถนาด้วยจิตที่แรงกล้าในการทำผาดี ปรารถนาอยากเป็นผู้ที่มีเสียงไพเราะ แต่ด้วยบุพพกรรมที่ก่อคือท่านเป็นคนลดขนาดของมหาเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุจึงเป็นบุพกรรมทำให้ท่านเป็นคนร่างเล็ก จึงได้ฉายานามว่า ลฤณณก ด้วยความพิสดารและเป็นแนวทางในการสั่งสมบารมีของท่านทั้งหลายผู้ใคร่ศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

๑. ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักธรรมที่สนับสนุนการบรรลุลหกรรมของพระลฤณณภททยเถระ
๒. ศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมที่สนับสนุนการบรรลุลหกรรมของพระลฤณณภททยเถระกับพระเถระสาวกรูปอื่น
๓. การประยุกต์ใช้หลักธรรมที่สนับสนุนในบรรลุลหกรรมเพื่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๖.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์ :

พระพุทธโฆษาจารย์. วิสุทธิมรรค. แปลเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (อาจาสมมหาเถร).

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒.

พระภิกษุทันตธรรมาภรณ์. อรรถกถาอรรถกถาธรรมปิฎก. วิปัสสนาธิปณีกาฉบับพิมพ์รวมเล่มใน ๑๐๐ปี อรรถกถาอรรถกถาธรรมปิฎก. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔.

(๒) หนังสือ :

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่นเพรส โพรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). คู่มือสอบอารมณ์กรรมฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: เอสอาร์ พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓.

พระภิกษุทันตะอาสภมหาเถระ ดร. อัครมหาภิกษุฐานาจารย์. **พระธรรมเทศนา ปฏิจจุสมบุ ปาทสงเขปกลา**, ม.ป.ป..

พระมหาแสวง โชติปาโล. **พุทธวิทยานำรู้เล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระวัลโปละ ราชูละ ดร.. **What the Buddha Taught (พระพุทธร่องค์ทรงสอนอะไร)**. แปลโดย ดร.สุนทรพลามิตร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๒.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**. แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิงศ์. นครปฐม: ซีเอไอเซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ). **อริยวังสปฏิบัติ ปฎิพาอันเป็นวงศ์แห่งพระ อริยเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

(๔) วิทยานิพนธ์

พระครูสาครสุทธิธรรม (ดิลก กิตติติลโก). “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับการบรรลุธรรม ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาเกียรติจิร อภิวัฒน์ (อะสงค์). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาสมชาย สุระโต (สิงหา). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระจุฬปันถกเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระศิริชัย ภูริภาโน (แช่ม). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระปุนณมนตานีบุตรเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระสมรรัตน์ วิจารณ์โปล (เรื่องบุญ). “ศึกษาการบรรลุมรรคของพระมหาปันถกเถระ”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๖.

รศ.ดร.เวย์ บรรณกรกุล. ศึกษาวิเคราะห์ยันตรกคาถาในยมกวรรคคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ภาคผนวก

ก. ลक्षणภทฺทียตฺเถราปทาน มหาจุฬาเตปิฏกํ สุตตนตปิฏเก ชุตฺตทณฺฑิกาเย อปทาน
(หุติยภาค) สฬายตนวคฺคปาติ อนุสฺสรณียํพุทฺธวสฺสเส ๒๕๐๐

๕๕. ภทฺทียวคฺค

๑. ลक्षणภทฺทียตฺเถราปทาน

[๑] ปทุมุตฺตโร นาม ชินโน
อิโต สทสฺสสุมฺหิ	๑ สพุพฺพมฺมาน ปารกฺข ^๑
โลเก ^๒ อุปฺปชฺช นายโก. ^๓
[๒] ตทาทิ หํสวคฺคิยา
ชงฺขมฺหิหาร วิจรํ	เสฏฺฐิปปฺตฺโต มหทฺธโน
สํมารามํ อคณฺณหํ.
[๓] ตทาทิ โส โลกปชฺชโชโต
มรฺรุตฺตฺตรานํ ^๔ ปวรํ	ธมฺมํ เทเสสิ นายโก
สวากํ อภิกิตฺตฺติ.
[๔] ทํ สุตฺวา มุทฺติโต หุตฺวา
วนฺทิตฺวา สตฺถุโน ปาเท	การํ กตฺวา มเหสิโน
ทํ จานํ อภิปตฺถยิ.
[๕] ตทาทิ พุทฺโธ วียากาสิ
อนาคตมฺหิ อทฺธาน	สํมชฺชเณ วินายโก
ลจฺจนฺตํ มโนเรถํ.
[๖] สทสฺสสฺสโต กปฺเป
โคตโม นาม โคตฺเตน	โอฏฺฐากกฺกุลสมฺภโว
สทฺธา โลเก ภวิสฺสติ.
[๗] ตสฺส ธมฺเมสุ ทายาทิ
ภทฺทียो นาม นามเน	โอโรโส ธมฺมนิมฺมิโต
เหสฺสติ สตฺถุ สวาก.
[๘] เตน กมฺเมน สุกเตน
ชหิตฺวา มานุสํ เทหํ	เจตนาปณฺธิรํ จ
ทาวตีสํ อคณฺณหํ.

๑-๑ ฉ.ม., อี. สพุพฺพมฺเมสุ จกฺขมา
๓ อี. จกฺขมา

๒ ฉ.ม., อี. กปฺเป
๔ ฉ.ม., อี. มณฺชุตฺตฺตรานํ

วศก]

๑. ลक्षणภูมิภทียตุเถราปทาน

๒๒๕

[๙] เทวนวเต อิตถ กปเป
ทุราสโท ทุสสโ	ศุสโส อูปปชชิตี นายโก
สพฺพโลกุตตโม ชินโน.
[๑๐] จรณน จ สมฺปนโน
หิตสึ สพฺพสตฺถานํ	พฺรหฺมา ^๑ อชฺช ปตาปวา
พหุ โมเจสิ พนฺธนา.
[๑๑] นนฺทารามวเร ^๒ สสฺส
กนฺธกฺขิสฺมาสนน	อโหสึ ปุสฺสโกกิล
อมฺพรฺกเช วสามห.
[๑๒] ตทา ปิณฺฑทาย กจฺจนฺตํ
ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาเทตฺวา	ทกฺขิณฺเอยํ ชินฺตมํ
^๓ มณฺชฺชา อภิกฺขห.
[๑๓] ราชฺยุยานํ ตทา กนฺตฺวา
อมฺพปิณฺฑํ กเหตฺวาน	สุปกฺกํ กนฺกตฺตจํ
สมฺพทฺธสฺโสปนามยิ.
[๑๔] ตทา เม จิตฺตมณฺวาย
อูปฺภจากสฺส หตฺถโต	มหาการุณิโก ชินโน
ปตฺตํ ปคฺคณฺหิ นายโก.
[๑๕] อทาสี ^๔ หฺมฺจจิตฺโตหํ
ปตฺเต ปกฺขิปป ปกฺเขหิ	อมฺพปิณฺฑํ มหามฺเน
ปณฺชลิ กตฺวาน มณฺชฺชา.
[๑๖] สเรน รชนิเณ
วสฺสนโต พุทฺธปฺปชฺตํ	สวณิเณ มณฺชฺชา ^๕
นิทํ ^๖ กนฺตฺวา นิปชฺชน.
[๑๗] ตทา มุทิตจิตฺตํ มํ
สกุณกฺขมิ อูปากนฺตฺวา	พุทฺธเปมกตาสยํ
มาตยิ ทฺวฺจมานโส. ^๗

สตฺตฺต. ๒๕/๒๙

๑ จ.ม., อี. พุทธา ๒ จ.ม. นนฺทารามวเน ๓-๓ จ.ม. มณฺชฺชาภิกฺขห

๔ อี. ททามิ ๕ จ.ม. วศกฺกา, อี. ธีสนา ๖ จ.ม. นีฬ

๗ อี. ทฺวฺจมานสา

[๑๘] ตโต จุโธหิ ^๑ คุสึเต
มนุสฺสโยนิมากญฺจี	อนุโกตฺวา มหาสุขิ
ตสฺส กมฺมสฺส วาหสา.
[๑๙] อิมมฺหิ ภาทกเก กปฺเป
กสฺสโป นาม โกะตฺเตน	พฺรหมพฺนฺธ มหายโส
อุปฺปชฺชิตฺติ วทํ วโร.
[๒๐] สาสนํ โชตฺยิตฺวา โส
วินยิตฺวาน เวเนยฺเย	อภิกฺขุยฺเย กุติตฺถิเย
นิพฺพุโต โส สสาวโก.
[๒๑] นิพฺพุเต ตมฺหิ โลกกุเค
ปฺปชฺชนตฺถาย พุทฺธสฺส	ปสฺนฺนา ชนตา พหุ
ถูปํ กุพฺพนฺติ สตฺถุโน.
[๒๒] สตฺตโยชนิกิ ^๑ ถูปํ
กาเรสฺสาม ^๒ มहेสฺสส	สตฺตฺรตนภฺยิสฺสํ ^๑
อิจฺเจวํ มนฺตยฺนฺติ เต.
[๒๓] กิกิโน กาสีราชสฺส
หุตฺวาหิ อปฺปมาณสฺส	ตทา เสนาย นายโก
ปมาณํ เจตฺติเย วที.
[๒๔] ตทา เต มม วาเกยฺน
อกํสฺส นรธฺรสฺส	เจตฺติยํ โยชนุกุคํ
นानารตนภฺยิสฺสํ.
[๒๕] เตน กมฺเมน สุกเตน
ชหิตฺวา มานุสํ เทหิ	เจตนาปณฺธิตี จ
ตาวทิสฺส อคณฺณหิ.
[๒๖] ปจฺฉิเม จ ภเว ทานิ
สวตฺถิยํ ปฺรเว	ชาโต เสฏฺฐิกุเล อหิ
อิทฺเธ ฝีเต มหทฺธเน.
[๒๗] ปฺรปฺปเวเส สุกคํ
ปพฺพชิตฺวาน น จิรํ	ทิสฺวา วิมฺหิตมานโส
อรหตฺตํ อปาปฺณิ.

วฤก]

๒. กงฺขาเรวตตฺเถรอปทาน

๒๒

[๒๘]	เจติยสฺส ปมาณํ ยํ
लग्गुण्णस्रीरोहि	อกรี เตน กมฺมนา
ชาโต परिพวฺวารโ.
[๒๙]	สเรน มธฺเรนาหิ
मधुसुस्रान गिगुञ्छन्	ปุเชตฺวา อีสิตฺตมํ
अकुकुत्तํ अनुपाप्पि.
[๓๐]	ผลทาเนน พุทฺธสฺส
समन्वयफलसम्पन्नो	คุณานุสฺสรเนน จ
विहरามิ อนาสโว.
[๓๑]	กิเลสา ฉापิตา มยฺหิ
नाकोव पन्नन्ने चेत्तฺวา	ภวา สพฺเพ สมฺมุตฺตา
विहरามิ อนาสโว.
[๓๒]	สฺวาคํ วต เม อาสิ
तिसฺโส วิชฺชา अनुपฺปत्ता	มม พุทฺธสฺส สนฺติเก
กํ พุทฺธสฺส สาสนํ.
[๓๓]	ปฏิสมฺภิตา จตฺสฺโส
अपविद्या सज्जिता	วิโมกฺขาปี จ อฏฺฐิเม
กํ พุทฺธสฺส สาสนนฺติ.

อิตุํ สํ อายสฺมา लग्गुण्णกทฺธิโย เตโร อีมา คาทาโย อภาสิตฺตาติ.

लग्गुण्णकट्ठियत्तेरसुส अपहानं पजम् समत्तं.

ข. ลक्षणภูมิกัณฑ์ยเถราปทาน พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พุทธศักราช ๒๕๓๙

๕๕. กัณฑ์ยวรรค

หมวดว่าด้วยพระกัณฑ์ยเป็นต้น

๑. ลक्षणภูมิกัณฑ์ยเถราปทาน

ประวัติในอดีตชาติของพระลक्षणภูมิกัณฑ์ยเถระ

(พระลक्षणภูมิกัณฑ์ยเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวว่า)

- [๑] พระชินเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตร**
ทรงถึงความสำเร็จแห่งธรรมทั้งปวง ทรงเป็นผู้นำ
เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลกในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกัปนี้ไป
- [๒] ครั้นนั้น ข้าพเจ้าเป็นบุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากใน **กรุงหงสวดี**
เที่ยวเดินเล่นพักผ่อนอยู่ ได้ไปถึงสังฆาราม
- [๓] ครั้นนั้น พระผู้ทรงเป็นผู้นำ ผู้ส่องโลกให้สว่างไสวพระองค์นั้น
ทรงแสดงธรรม ได้ตรัสสรรเสริญสาวก
ผู้ประเสริฐกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีเสียงไพเราะ
- [๔] ข้าพเจ้าได้ฟังการสรรเสริญนั้นแล้วก็พลอยยินดี
จึงได้ทำสักการะแด่พระองค์ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
กราบพระยุคลบาทของพระศาสดาแล้ว
ปรารถนาตำแหน่งนั้น
- [๕] ครั้นนั้น พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำวิเศษ
ได้ตรัสพยากรณ์ในท่ามกลางสงฆ์ว่า
ในอนาคตกาล ท่านผู้จักได้ตำแหน่งนี้สมความปรารถนา
- [๖] ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกัปนี้ไป
พระศาสดาพระนามว่า **โคตม** ตามพระโคตร
ทรงสมภพในราชสกุลโอกกกราช จักอุบัติขึ้นในโลก

- [๗] บุตรเศรษฐีนี้จักมีนามว่า**ภักทียะ**
เป็นธรรมทายาท เป็นโอรสที่ธรรมเนรมิต
เป็นสาวกของพระศาสดาพระองค์นั้น
- [๘] ด้วยกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ดีแล้วนั้น
และด้วยเจตนาที่ตั้งไว้มั่น
ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้ว
จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- [๙] ในกัปที่ ๔๒ นับจากกัปนี้ไป
พระชินเจ้าพระนามว่า**มุสสะ** ทรงเป็นผู้นำ
หาผู้กระตบกระทั้งได้ยาก ยากที่จะชมได้
ประเสริฐกว่าสัตว์โลกทั้งปวง เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว
- [๑๐] และพระองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยจรณะ
ทรงเป็นผู้ประเสริฐ เที่ยงตรง ทรงมีความเพียรเผากิเลส
ทรงแสวงหาประโยชน์เกื้อกูลเพื่อสรรพสัตว์
ทรงเปลื้องสัตว์จำนวนมากจากกิเลสเครื่องจองจำ
- [๑๑] ข้าพเจ้าเกิดเป็นนกดุเหว่าขาว
อาศัยอยู่ที่ต้นมะม่วงใกล้พระคันธกุฎี
อันประเสริฐน่าเพลิดเพลินยินดี
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า**มุสสะ**พระองค์นั้น
- [๑๒] ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเห็นพระชินเจ้าผู้ประเสริฐสุด
ทรงเป็นทักษิณยบุคคล กำลังเสด็จบิณฑบาต
จึงทำจิตให้เลื่อมใส แล้วส่งเสียงร้องอย่างไพเราะ
- [๑๓] ครั้งนั้น ข้าพเจ้าบินไปที่สวนหลวง
คาบมะม่วงผลที่สุกดีมีเปลือกเหมือนทองคำ
น้อมเข้าไปถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

- [๑๔] ขณะนั้น พระชินเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำ
ประกอบด้วยพระมหากรุธา ทรงทราบวารจิตของข้าพเจ้า
จึงทรงรับบาตรมาจากมือของภิกษุผู้อุปัฏฐาก
- [๑๕] ข้าพเจ้ามีจิตราเริงได้ถวายผลมะม่วงแด่พระมหามุนี
ครั้นใส่บาตรแล้วก็ประนมปิก
- [๑๖] ส่งเสียงร้องด้วยเสียงไพเราะน่ายินดี น้าพัง
เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า แล้วกลับไปหลับนอน
- [๑๗] ครั้งนั้น นกเหยี่ยวผู้มีใจหยาบช้า
ได้โฉบข้าพเจ้าผู้มีจิตเบิกบาน
มีอศยาคัยน้อมไปสู่ความรักต่อพระพุทธเจ้าไปฆ่าเสีย
- [๑๘] ข้าพเจ้าจู่ติจากอัตรภาพนั้นแล้ว
ไปเสวยสุขอย่างมากอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต
แล้วมาสู่กำเนิดมนุษย์เพราะอานุภาพแห่งกรรมนั้น
- [๑๙] ในภัทธกัปนี้ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ตามพระโคตร
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของพราหมณ์ มีพระยศยิ่งใหญ่
ประเสริฐกว่านักปราชญ์ทั้งหลาย เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว
- [๒๐] พระองค์นั้นพร้อมสาวกทรงประกาศศาสนาให้รุ่งเรือง
ข่มเดียรฉัตรผู้หลอกลวงเสียแล้ว ทรงแนะนำเวไนยสัตว์
ปรีนิพพานแล้ว
- [๒๑] เมื่อพระองค์ทรงเป็นผู้เลิศในโลก เสด็จดับขันธปรีนิพพานแล้ว
ประชุมชนจำนวนมากที่เลื่อมใส
สร้างพระสถูปเพื่อจะบูชาพระพุทธเจ้าผู้ศาสดา
- [๒๒] พวกเขาปรึกษากันอย่างนี้ว่า
เราทั้งหลายจักช่วยกันสร้างพระสถูปของพระศาสดา

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ให้สูงถึง ๗ โยชน์
 ประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ

- [๒๓] ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นจอมทัพของพระเจ้าแผ่นดิน
 แคว้นกาสิพระนามว่า **กิกิ**
 ได้พุดถึงขนาดเจดีย์ของพระพุทธเจ้า
 ผู้ทรงพระคุณหาประมาณมิได้
- [๒๔] ครั้งนั้น ชนเหล่านั้นได้ช่วยกันสร้างเจดีย์ของพระศาสดา
 ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์กว่านรชน สูงเพียงโยชน์เดียว
 ประดับด้วยรัตนะนานาชนิดตามคำแนะนำของข้าพเจ้า
- [๒๕] ด้วยกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ดีแล้วนั้น
 และด้วยเจตนาที่ตั้งไว้มั่น
 ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้ว
 จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- [๒๖] บัดนี้ เป็นภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐี
 ที่มั่งคั่ง สมบูรณ์ มีทรัพย์มากใน **กรุงสาวัตถี**
- [๒๗] ข้าพเจ้าได้เห็นพระสุคติในเวลาเสด็จเข้านคร
 เป็นผู้มีความอัศจรรย์ใจ บวชแล้วไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตตผล
- [๒๘] ด้วยกรรมคือการลดขนาดของพระเจดีย์ที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้แล้ว
 ข้าพเจ้าจึงมีร่างกายดำเตี้ย น่าเย้ยหยัน
- [๒๙] ข้าพเจ้าบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็นฤๅษีผู้ประเสริฐ ด้วยเสียงที่ไพเราะ
 จึงได้ถึงความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีเสียงไพเราะ
- [๓๐] ด้วยการถวายผลไม้แด่พระพุทธเจ้า
 และด้วยการระลึกถึงพระพุทธานุ
 ข้าพเจ้าจึงสมบูรณ์ด้วยสามัญผลอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ

[๓๑] ก็เลสทั้งหลายข้าพเจ้าก็เผาได้แล้ว
 ภพทั้งปวงข้าพเจ้าก็ถอนได้แล้ว
 ข้าพเจ้าตัดกิเลสเครื่องผูกพันได้แล้วอยู่อย่างผู้มีอิสระ
 ดุจพญาช้างตัดเครื่องพันธนาการได้แล้วอยู่อย่างอิสระ

[๓๒] การที่ข้าพเจ้ามาในสำนักของพระพุทธเจ้า
 เป็นการมาดีแล้วโดยแท้
 วิชชา ๓ ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วโดยลำดับ
 คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว

[๓๓] คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘
 และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
 คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล

ได้ทราบว่ ท่านพระลกุณฏกภัททิยเถระได้ภาสิตคาถาเหล่านี้ ด้วยประการ
 ฉะนี้

ลกุณฏกภัททิยเถรปาทานที่ ๑ จบ

๗. อุฬารรค

หมวดว่าด้วยเรื่องเล็กน้อย

๑. ปฐมลक्षणภักทียสูตร

ว่าด้วยพระลक्षणภักทียเถระ สูตรที่ ๑

[๖๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระ
ลक्षणภักทียะ^๑เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญ
แก่กล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาโดยวิธีต่าง ๆ^๒ จิตของ
ท่านพระลक्षणภักทียะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น^๓

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระลक्षण-
ภักทียะเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก่กล้า ปลอบ
ชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาโดยวิธีต่าง ๆ จิตของท่านพระลक्षणภักทียะ
หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้
ในเวลานั้นว่า

^๑ เดิมชื่อ ภักทียะ แต่เพราะท่านมีร่างกายเตี้ย คนจึงเรียกท่านว่า “ลक्षणภักทียะ” นัยว่า ก่อนที่ท่านจะ
ได้ฟังธรรมจากท่านพระสารีบุตรนั้น ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว (ขุ.อุ.อ. ๖๑/๓๘๖)

^๒ โดยวิธีต่าง ๆ หมายถึงโดยเหตุมากมายอย่างนี้ คือ ให้พิจารณาเห็นว่าชั้น ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา เป็นต้น (ขุ.อุ.อ. ๖๑/๓๘๗)

^๓ หมายถึงทำให้แจ้งอรหัตตผล (ขุ.อุ.อ. ๖๑/๓๘๗)

พุทธอุทาน

บุคคลหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ^๑
 ไม่หลงเข้าใจว่า นี่เป็นของเรา นี่เป็นตัวเรา
 มีจิตหลุดพ้นได้เด็ดขาดอย่างนี้
 ชื่อว่าข้ามพ้นโอฆะ^๒ ที่ตนยังไม่เคยข้ามได้
 ไม่ต้องมีภพใหม่อีก

ปฐมลक्षणกัณฑ์ยสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุตติยลक्षणกัณฑ์ยสูตร ว่าด้วยพระลक्षणกัณฑ์ยเถระ สูตรที่ ๒

[๖๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ-
 บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรสำคัญท่านพระ
 ลक्षणกัณฑ์ยะว่าเป็นพระเสขะ จึงชี้แจงให้ท่านพระลक्षणกัณฑ์ยะเห็นชัด ชวนใจ
 ให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกล้งกล้า ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง
 ด้วยธรรมมีกตาโดยวิธีต่าง ๆ ยิ่งกว่าประมาณ

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรผู้สำคัญท่านพระลक्षण-
 กัณฑ์ยะว่าเป็นพระเสขะ จึงชี้แจงให้ท่านพระลक्षणกัณฑ์ยะเห็นชัด ชวนใจให้

^๑ **ชั้นสูง** หมายถึงรูปธาตุ และอรุธาตุ นี่ว่าโดยหลุดพ้นเบื้องต้น แต่เมื่อว่าโดยหลุดพ้นเบื้องปลายหมายถึง
 ละสังโยชน์เบื้องสูง ๕ ประการได้ **ชั้นต่ำ** หมายถึงกามธาตุ นี่ว่าโดยหลุดพ้นเบื้องต้น แต่เมื่อว่าโดยหลุดพ้น
 เบื้องปลายหมายถึงละสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการได้ (ขุ.อุ.อ. ๖๑/๓๘๗)

^๒ **โอฆะ** หมายถึงห่วงวนาคือสังสารวัฏมี ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา (ขุ.อุ.อ. ๖๑/๓๘๗)

อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจารย์แกล้วยล้ำ ปล่อยขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง ด้วยธรรมีกถาโดยวิธีต่าง ๆ ยิ่งกว่าประมาณ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บุคคลตัดวัฏฏะ^๑ได้ จึงบรรลุถึงความไม่หวัง^๒
แม่น้ำคือตัณหาที่ถูกอรรถตมรรคญาณทำให้เหือดแห้งแล้ว
จึงไหลไปอีกไม่ได้
วัฏฏะที่ตัดได้แล้ว ย่อมไม่หมุนวนได้อีก
สภาพนี้แหละคือความสิ้นสุดแห่งทุกข์

หุติยลกุณฏกภัททิสสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปฐมสังคตสูตร

ว่าด้วยสัตว์ที่ติดอยู่ในกาม สูตรที่ ๑

[๖๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก-
เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายในกรุงสาวัตถีโดยมากเป็นผู้ติดใจใน
กามทั้งหลายเกินขอบเขต เป็นผู้ยินดี รักใคร่ เพลิดเพลิน หลงไหล หมกมุ่น มัวเมา
อยู่ในกามทั้งหลาย

^๑ วัฏฏะ ในที่นี้หมายถึงกิเลสวัฏ (ขุ.อุ.อ. ๖๒/๓๘๙)

^๒ บรรลุถึงความไม่หวัง หมายถึงบรรลุนิพพาน (ขุ.อุ.อ. ๖๒/๓๘๙)

๑๔. เอตทัคควรรค

หมวดว่าด้วยเอตทัคคะ^๑

๑. ปฐมวรรค

หมวดที่ ๑

[๑๘๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อัญญาโกณฑัญญะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เป็นรัตตัญญู^๒ (๑)

[๑๘๙] สารีบุตรเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้มีปัญญามาก (๒)

[๑๙๐] มหาโมคคัลลานะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้มีฤทธิ์มาก (๓)

[๑๙๑] มหากัสสปะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ทรงธุดงค์ และสรรเสริญคุณแห่งธุดงค์ (๔)

[๑๙๒] อนรุทธะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้มีดาทิพย์ (๕)

[๑๙๓] ภัททิยกาฬิโคธายบุตรเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เกิดในตระกูลสูง (๖)

[๑๙๔] ลกุณฏกภัททิยะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้มีเสียงไพเราะ (๗)

[๑๙๕] ปิณโฑลภารทวาชะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้บันลือสีหนาท^๓ (๘)

[๑๙๖] ปุณณมันตานีบุตรเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้เป็นธรรมกถึก (๙)

[๑๙๗] มหาจัจจนะ^๔เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้อธิบายความหมายแห่งธรรมที่กล่าวไว้โดยย่อได้พิสดาร (๑๐)

ปฐมวรรค จบ

-
- ๑ **เอตทัคคะ** ในที่นี้หมายถึงเป็นยอดบ้าง เป็นผู้ประเสริฐที่สุดบ้าง (อง.เอกก.อ. ๑/๑๘๘/๑๑๒)
- ๒ **รัตตัญญู** ในที่นี้ เป็นตำแหน่งเอตทัคคะที่พระอัญญาโกณฑัญญะได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า มีความหมายว่า รู้ราตรีนาน คือบวช รู้แจ้งธรรม และเป็นพระชีณาสวก่อนพระสาวกทั้งหลาย (อง.เอกก.อ. ๑/๑๘๘/๑๒๒)
- ๑ **บันลือสีหนาท** ในที่นี้หมายถึงอาการที่เปล่งวาจาอย่างองอาจดุจพญาราชสีห์ในขณะที่ได้รอบ ๑ วิหาร มีใจความว่า “ผู้มีความสงสัยในมรรคและผล จงถามข้าพเจ้า” หรือแม้จะยืนตรงพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ก็เปล่งวาจาว่า “กิจที่จะพึงทำในพระศาสนานี้ของข้าพระองค์ถึงที่สุดแล้ว” (อง.เอกก.อ. ๑/๑๙๕/๑๗๗)
- ๒ **บางแห่งใช้ กัจจายนะ**
- ๓ **เนรมิตกายมโนมัย** หมายถึงเนรมิตกายที่เกิดขึ้นด้วยใจ เช่น ตามปกติภิกษุทั้งหลายรูปเนรมิตให้กายเกิดขึ้นมีรูปร่างลักษณะเหมือนกัน ทำนองเดียวกันได้เพียง ๓ หรือ ๔ รูป ไม่มาก ส่วนท่านพระจุฬปันถก เนรมิตกายให้เป็นสมณะตั้ง ๑,๐๐๐ รูป โดยการนึกเพียงครั้งเดียว ทั้งยังสามารถทำให้กายที่เนรมิตนั้นมีรูปร่างต่างกัน ทำการงานต่างกัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงเลิศกว่าภิกษุผู้เนรมิตกายมโนมัยทั้งหลาย (อง.เอกก.อ. ๑/๑๙๘/๑๘๙)

ค. ลक्षणภักทียเถรคาถาวันฉัตร พระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๗ – ๒๕๕๙

๑๘๐

อรรถกถาพุทธทศนิกาย เถรคาถา

[๗. สัตตก

ดิฉันจะให้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแก่ท่าน” คำนั้นดิฉันขอให้ปัญญาไว้อย่างเด็ดขาด ถ้าท่านยังไม่ตกลงใจกับดิฉัน ดิฉันจะนำไฟมาทำสบถก็ได้ คือดิฉันจะนำไฟมาแล้วทำสบถต่อหน้าไฟ คำว่า **นับว่าได้ชัยชนะในโลกทั้งสอง (อุภยตถ ญญคฺคโ)** หมายความว่า การที่เราทั้งสองออกบวชในเวลาแก่เฒ่า เป็นการถือเอาชัยชนะในโลกทั้ง ๒ ไว้ได้ อธิบายว่า ข้อที่เราทั้งสองใช้สอยโกศไปจนตราบเท่าถือไม้เท้า นั้น ชื่อว่าไม่เสื่อมจากโกศแม้ในโลกหน้า คำว่า **ต่อจากนั้น (ตโต)** ได้แก่ เหตุ นั้น คือเหตุแห่งคำที่หญิงแพศยานั้นผู้เชื่อเชิญด้วยกามทั้งหลาย กล่าวด้วยคำมีอาทิว่า “ท่านยังเป็นหนุ่ม” และด้วยคำมีอาทิว่า เมื่อไร เราทั้งสองแก่เฒ่าแล้ว” จริงอยู่ พระเถระทำคำนั้นให้เป็นเหมือนขอสับบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ได้ทำประโยชน์ของตนให้บริบูรณ์แล้ว คำที่เหลือนั้นดังกล่าแล้วในหนังสือหลังแล

สุนทรสมุททเถรคาถาวันฉัตร จบ

๒. ลक्षणภักทียเถรคาถาวันฉัตร (๓๖๒)

พรรณนาภาษิตของพระลักษณภักทียเถระ

คาถาของท่านพระลักษณภักทียเถระ มีคาถาเริ่มต้นว่า **ในอัมพาฏการามอันสวยงาม (ปเร อุมฺพาฏการาม)** เป็นต้น ประวัติของท่านเป็นมาอย่างไร คือ ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า **ปทุมุตตระ** แม้พระเถระรูปนี้ก็เกิดในตระกูลมีโกศมาก ในกรุงหงสวดี พอเจริญวัย นั่งฟังธรรมอยู่ในสำนักของพระศาสดา ในขณะนั้น ได้เห็นพระศาสดาทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีเสียงไพเราะ แม้ตนเองก็ปรารถนาฐานันดรนั้น จึงถวายนมทาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ได้ตั้งความปรารถนาว่า “โอหนอ ! แม้ข้าพระองค์ก็พึงเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีเสียงไพเราะ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต เหมือนภิกษุรูปนี้” และพระผู้มีพระภาคทรงเห็นความปรารถนานั้นไม่มีอันตราย จึงพยากรณ์แล้วเสด็จจากไป

เขาทำบุญทั้งหลายในกรุงหงสวดีนั้น จนตลอดชีวิต ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า **มุสสะ** เกิดเป็นนกดูเหว่า มีขนปีกวิจิตร งดงาม คาบผลมะม่วงหวานจากพระราชอุทยานบินไป ได้เห็นพระศาสดา มีจิตเลื่อมใส จึงเกิดความคิดว่า “จักถวาย” พระศาสดาทรงทราบความคิดของนกดูเหว่านั้น จึงทรงนั่งถือบาตร นกดูเหว่าได้ใส่ผลมะม่วงสุกลงในบาตรของพระศพล พระศาสดาทรงเสวยผลมะม่วงสุกนั้น นกดูเหว่านั้นมีจิตเลื่อมใส จึงยับยั้งอยู่ตลอดสัปดาห์ด้วยสุขอันเกิดจากปีตินั้น และด้วยบุญกรรมนั้น จึงมีเสียงไพเราะ ก็ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อมหาชนปรารภจะสร้างเจดีย์ว่า “จะสร้างขนาดไหน” เมื่อคนจำนวนมากกล่าวว่า “ประมาณ ๗ โยชน์” ก็กล่าวคัดค้านว่าขนาดนั้นใหญ่โตเกินไป เมื่อคนอื่น ๆ กล่าวว่า “ประมาณ ๖ โยชน์” ก็คงยังกล่าวว่า “ขนาดนั้นก็ยิ่งใหญ่ไป” เมื่อคนอื่น ๆ กล่าวว่า “ประมาณ ๕ โยชน์ ๔ โยชน์ ๓ โยชน์ ๒ โยชน์” ในครั้งนั้น พระเถระรูปนี้เป็นหัวหน้าช่าง พูดขึ้นว่า “มาเถิดท่านผู้เจริญทั้งหลาย ควรจะทำได้แล้วแล้งหาได้ง่ายในอนาคต” แล้วจึงเอาเชือกวงแล้วหยุดอยู่ในที่คาบุดหนึ่ง จึงกล่าวว่า “แต่ละด้านกว้าง ๑ คาบุด จักเป็นเจดีย์กลม ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์” ชนเหล่านั้นก็เชื่อถ้อยคำของหัวหน้าช่างนั้น ได้ทำขนาดประมาณแห่งพระพุทธรูปเจ้าผู้หาประมาณมิได้ ด้วยประการดังนี้แล ก็ด้วยกรรมนั้น จึงมีขนาดความสูงต่ำกว่าคนอื่น ๆ ในที่ที่เกิดแล้ว ๆ

ในกาลแห่งพระศาสดาของพวกเรา เขาเกิดในตระกูลที่มีโภคะมาก ในกรุงสาวัตถี ได้มีนามว่า **กัฏฐิยะ** แต่เพราะเป็นคนเดีย จึงมีนามปรากฏว่า **ลกฺขณกัฏฐิยะ** เขาได้ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้ศรัทธา ออกบวชแล้ว เป็นพหูสูต เป็นพระธรรมกถึก แสดงธรรมแก่คนอื่นด้วยสุรเสียงอันไพเราะ ครั้นถึงวันมหาสพวันหนึ่ง หญิงคนงานนั่งรถไปกับพราหมณ์คนหนึ่ง เห็นพระเถระจึงหวั่นระจนเห็นพื้น พระเถระถือเอานิมิตที่กระดูกสันของหญิงคนนั้น แล้วทำมานให้เกิดขึ้น ทำมานนั้นให้เป็นบาทเจริญวิปัสสนา ได้เป็นพระอนาคามี ท่านอยู่ด้วยกายคตาสติเป็นนิตย์ วันหนึ่ง อันท่านพระธรรมเสนาบติโอวาทอยู่ ก็ได้ดำรงอยู่ในอรหัตตผล เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าว คาถาประพันธ์ไว้ใน **กัมภีร์อุปทาน**^๑ ว่า

^๑ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑-๓๓/๒๘๙-๒๙๓

“พระชินเจ้าพระนามว่า**ปทุมุตตระ**
ทรงถึงความสำเร็จแห่งธรรมทั้งปวง ทรงเป็นผู้นำ
เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลกในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกัปนี้ไป”

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นบุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากในกรุงหงสวดี เทียวเดินเล่นพักผ่อน
อยู่ได้ไปถึงสังฆาราม

“ครั้งนั้น พระผู้ทรงเป็นผู้นำ ผู้ส่องโลกให้สว่างไสวพระองค์นั้น
ทรงแสดงธรรม ได้ตรัสสรรเสริญสาวก
ผู้ประเสริฐกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีเสียงไพเราะ

ข้าพเจ้าได้ฟังการสรรเสริญนั้นแล้วก็พลอยยินดี
จึงได้ทำสักการะแด่พระองค์ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
กราบพระยุคลบาทของพระศาสดาแล้ว
ปรารถนาตำแหน่งนั้น

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำวิเศษ
ได้ตรัสพยากรณ์ในท่ามกลางสงฆ์ว่า
ในอาคตกาล ท่านผู้นี้จักได้ตำแหน่งนี้สมความปรารถนา

ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกัปนี้ไป
พระศาสดาพระนามว่า**โคดม** ตามพระโคตร
ทรงสมภพในราชตระกูลโอกกากราช จักอุบัติขึ้นในโลก

บุตรเศรษฐีนี้จักมีนามว่า**ภททิยะ**
เป็นธรรมทายาท เป็นโอรสที่ธรรมเนรมิต
เป็นสาวกของพระศาสดาพระองค์นั้น

ด้วยกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ดีแล้วนั้น
และด้วยเจตนาที่ตั้งไว้มั่น

๒. ลक्षणภักทียเถรคาถาวันทนา (๓๖๒)

๑๔๓

ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้ว
จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ในกัปที่ ๙๒ นับจากกัปนี้ไป
พระชินเจ้าพระนามว่า**มุสสะ** ทรงเป็นผู้นำ
หาผู้กระทบกระทั้งได้ยาก ยากที่จะชมได้
ประเสริฐกว่าสัตว์โลกทั้งปวง เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว

และพระองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยจรณะ
ทรงประเสริฐ เทียงตรง ทรงมีความเพียรเผากิเลส
ทรงแสวงหาประโยชน์เกื้อกูลเพื่อสรรพสัตว์
ทรงเปลื้องสัตว์จำนวนมากจากกิเลสเครื่องจองจำ

ข้าพเจ้าเกิดเป็นนกดุเหว่าชาว
อาศัยอยู่ที่ต้นมะม่วงใกล้พระคันธกุฎี
อันประเสริฐน่าผลิตเพลินยินดี
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า**มุสสะ**พระองค์นั้น

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเห็นพระชินเจ้าผู้ประเสริฐสุด
ทรงเป็นทักษิณบุคลล กำลังเสด็จบิณฑบาต
จึงทำจิตให้เลื่อมใส แล้วส่งเสียงร้องอย่างไพเราะ

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าบินไปที่สวนหลวง
คาบมะม่วงผลที่สุกดีมีเปลือกเหมือนทองคำ
น้อมเข้าไปถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ขณะนั้น พระชินเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำ
ประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงทราบวาระจิตของข้าพเจ้า
จึงทรงรับบาตรมาจากมือของภิกษุผู้อุปัฏฐาก

ข้าพเจ้ามีจิตราเริงได้ถวายผลมะม่วงแด่พระมหามุนี
ครั้นใส่บาตรแล้วก็ประนมปึก

ส่งเสียงร้องด้วยเสียงไพเราะยินดี น้าพัง
เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า แล้วกลับไปหลับนอน

ครั้งนั้น นกเหยี่ยวผู้มีใจหยาบช้า
ได้เฝ้าข้าพเจ้าผู้มีจิตเบิกบาน
มีอัธยาศัยน้อมไปยังความรักต่อพระพุทธเจ้าไปมาเสีย

ข้าพเจ้าจุติจากอตภาพนั้นแล้ว
ไปเสวยสุขอย่างมากอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต
แล้วมาสู่กำเนิดมนุษย์ เพราะอาณูภาพแห่งกรรมนั้น

ในภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ตามพระโคตร
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของพรหม มีพระยศยิ่งใหญ่
ประเสริฐกว่านักปราชญ์ทั้งหลาย เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว

พระองค์นั้นพร้อมสาวกทรงประกาศศาสนาให้รู้เรื่อง
ชมเดียรฉัตรผู้หลอกลวงเสียแล้ว ทรงแนะนำเวไนยสัตว์
ปรีณิพพานแล้ว

เมื่อพระองค์ทรงเป็นผู้เลิศในโลก เสด็จดับขันธปรีณิพพานแล้ว
ประชุมชนจำนวนมากที่เลื่อมใส
สร้างพระสถูปเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าผู้ศาสดา

พวกเขาปรึกษากันอย่างนี้ว่า
เราทั้งหลายจักช่วยกันสร้างพระสถูปของพระศาสดา
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ให้สูงถึง ๗ โยชน์
ประดับด้วยรัตนะ ๗ ประการ

นิบาต]

๒. ลक्षणภักทียเถรคาถาวิณณา (๓๖๒)

๑๘๕

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นจอมทัพของพระเจ้าแผ่นดิน
 แคว้นกาสิพระนามว่ากิกิ
 ได้พุดถึงขนาดเจดีย์ของพระพุทธเจ้า
 ผู้ทรงพระคุณหาประมาณมิได้

ครั้งนั้น ชนเหล่านั้นได้ช่วยกันสร้างเจดีย์ของพระศาสดา
 ผู้ทรงเป็นนักปราชญ์กว่านรชน สูงเพียงโยชน์เดียว
 ประดับด้วยรัตนนานาชนิด ตามคำแนะนำของข้าพเจ้า

ด้วยกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ดีแล้วนั้น
 และด้วยเจตนาที่ตั้งไว้มั่น
 ข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้ว
 จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

บัดนี้ เป็นภพสุดท้าย ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลเศรษฐี
 ที่มั่งคั่ง สมบูรณ์ มีทรัพย์มากในกรุงสาวัตถี •

ข้าพเจ้าได้เห็นพระสุคตในเวลาเสด็จเข้านคร
 เป็นผู้มีความอัศจรรย์ใจ บวชแล้วไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตตผล

ด้วยกรรมคือการลดขนาดของพระเจดีย์ที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้แล้ว
 ข้าพเจ้าจึงมีร่างกายดำเตี้ย น่าเย้ยหยัน

ข้าพเจ้าบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็นฤาษีผู้ประเสริฐ ด้วยเสียงที่ไพเราะ
 จึงได้ถึงความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีเสียงไพเราะ

ด้วยการถวายผลไม้แด่พระพุทธเจ้า
 และด้วยการระลึกถึงพระพุทธคุณ
 ข้าพเจ้าจึงสมบูรณ์ด้วยสามัญผล อยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ

๑๘๖

อรรถกถาพุทธทศนิกาย เถรคาถา

[๗. สัตตก

กิเลสทั้งหลายข้าพเจ้าก็เผาได้แล้ว

ฯลฯ

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว”

ในกาลต่อมา เมื่อท่านจะพยากรณ์หรือตัดสินผล จึงได้กล่าว ๓ คาถาเหล่านี้ว่า

[๔๖๖] “พระภิกษุทั้งหลาย อยู่ในอัมพาฏการามอันสวยงาม
ใกล้ชัฏแห่งป่า ได้ถอนตัณหาพร้อมทั้งรากแล้ว
เป็นผู้งามด้วยคุณมีศีลเป็นต้น
เข้าฌานอยู่ในชัฏแห่งป่า

[๔๖๗] ผู้มักบริโภคคาม บางพวกยินดีด้วยเสียงตะโพน
เสียงพิณและเสียงบันฑะระว
ส่วนเรายินดีในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอยู่ที่โคนไม้

[๔๖๘] หากพระพุทธเจ้าพึงประทานพรแก่เรา
และหากเราพึงได้รับพรนั้น
เราจะพึงรับกายคตาสติที่ชาวโลกทั้งมวลควรเจริญอยู่ประจำ”

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อันสวยงาม (ปเร)** ได้แก่ ประเสริฐ คือยิ่งกว่า อธิบายว่า
วิเศษ จริงอยู่ **ปร-**ศัพท์นี้ บอกถึงมีความหมายว่ายิ่ง เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า
“ดูยิ่งกว่าประมาณ” คำว่า **ในอัมพาฏการาม (อมพาฏการาม)** ได้แก่ ในอารามที่มีชื่อ
อย่างนี้ ได้ยินว่า อารามนั้นสมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำ ประดับด้วยไพโรสถที่เป็นที่น่า
รื่นรมย์ เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวให้พิเศษด้วยศัพท์ว่า **ปเร** ส่วนอาจารย์
บางพวกกล่าวว่า “ในอัมพาฏกวันคือในป่าที่กำหนดด้วยไม้มะกอก” คำว่า **ใกล้ชัฏแห่งป่า
(วนสนุทุมหิ)** ได้แก่ ในป่าอันรกชัฏ อธิบายว่า ในป่าอันเป็นที่รวมต้นไม้ กอไม้ และเครือ
เถาที่สะสมกันอย่างหนาแน่น คำว่า **พระภิกษุ (ภทฺทโย)** ได้แก่ พระเถระผู้มีชื่อ
อย่างนี้ พระเถระพูดกับตนเองเหมือนพูดกับคนอื่น คำว่า **ได้ถอนตัณหาพร้อมทั้งรากแล้ว
(สมฺมุตฺตมพฺพยุท)** ความว่า อวิชชา ชื่อว่าเป็นรากเหง้าของตัณหา เพราะฉะนั้น

นิบาต]

๒. ลक्षणภักทียเถรคาถาวิณณา (๓๖๒)

๑๘๗

จึงถอนตัณหาพร้อมกับอวิชชาด้วยอรหัตตมรรค คำว่า **เป็นผู้งามด้วยคุณมีศีลเป็นต้น อยู่ในขัณฑ์แห่งป่านั้น (ตตฺถ ภทฺโท ฌายติ)** ความว่า เป็นผู้เจริญคือองคฺงามด้วยศีลเป็นต้น อันเป็นโลกุตตระ เพราะเป็นผู้ทำกิจเสร็จแล้ว จึงเพ่งฌานอันสัมปยุตด้วยอรหัตตผล ด้วยสามารถแห่งธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันในโพรสณฺชนันนั่นเอง

พระเถระครั้งแสดงความยินดีในวิเวกของตนว่า “ยังอยู่ด้วยผลสุขและฌานสมาบัติทั้งหลาย” แล้วจึงแสดงเนื้อความนั้นนั้นแหละโดยภยติเรกมุข (คือด้านขัดแย้ง) แม้ด้วยคาถาว่า **บางพวกยินดี (รมนุเตเก)** บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ด้วยเสียงตะโพน (มุทิงฺเกหิ)** ได้แก่ ตะโพนอันไพเราะ ที่ประกอบครบองค์เป็นต้น คำว่า **ด้วยเสียงพิณ (วิณาทิ)** ได้แก่ ด้วยเสียงพิณ อันเป็นเครื่องบันเทิงเป็นต้น คำว่า **ด้วยเสียงบัณเฑาะว์ (ปณเวหิ)** ความว่า กามโกศบุคคลพวกหนึ่งย่อมยินดีด้วยดนตรี ก็ความยินดีนั้นของกามโกศบุคคลเหล่านั้น ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ คำว่า **อหฺมฺจ** แก่เป็น **อหฺ ปน (ส่วนเรา)** อธิบายว่า เราผู้เดียวยินดีในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือของพระผู้มีพระภาค เพราะเหตุเช่นนั้นแหละ เราจึง**ยินดี** คือยินดียังอยู่ที่โคนไม้

พระเถระระบุถึงความยินดีในวิเวกของตนอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อจะสรรเสริญกายคตาสติก็มีภูมฺฐานที่เจริญแล้ว บรรลุอรหัตตผล จึงภาสิตคาถาว่า **หากพระพุทธเจ้า... แก่เรา (พุทฺโธ เจ เม)** คำเป็นคาถานั้นมีเนื้อความว่า ถ้า**พระพุทธเจ้า**คือพระผู้มีพระภาคอันเราอ้อนวอนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอพรอย่างหนึ่งกับพระผู้มีพระภาค” ก็ไม่ทรงปฏิเสธว่า “ภิกษุ ตถาคตล่วงพ้นพรเสียแล้ว” แล้วทรงประทานพรแก่เราตามที่ทูลขอ และพรนั้นเราได้เต็มตามความประสงค์ของเรา คือพึงทำความปรารถนาแห่งใจของเราให้ถึงที่สุด พระเถระกล่าวด้วยความปริกัป ด้วยประการดังกล่าวมานี้ พระเถระเมื่อจะแสดงว่า “เรารับพรและทำการขอพรว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอสัตว์โลกทั้งมวลจงเจริญกายคตาสติก็มีภูมฺฐานทุกกาลเวลา” และว่า “สัตว์โลกทั้งมวลควรเจริญกายคตาสติเป็นนิตย์” จึงกล่าวว่า **เราจะพึงรับกายคตาสติที่ชาวโลกทั้งมวลควรเจริญอยู่ประจำ (คณฺเฬหํ สพฺพโลกุสฺสํ นิจฺจํ กายคตาสติ)** บัดนี้ พระเถระเมื่อจะสรรเสริญการพิจารณาโดยมุขคือการดิเตียนโดยไม่พิจารณา จึงได้ภาสิตคาถา ๔ คาถาว่า

[๔๖๙] “เหล่าชนที่ดูหมิ่นรูปร่างเรา แต่ชมเสียงเรา
ชื่อว่ายังตกอยู่ภายใต้อำนาจฉันทราคะ ย่อมไม่รู้จักเรา

[๔๗๐] คนโง่เขลาถูกกิเลสปิดกั้นไว้โดยรอบ
ไม่รู้ทั้งภายใน ไม่เห็นทั้งภายนอก
ย่อมถูกชักจูงไปตามกระแสเสียง

[๔๗๑] แม้คนที่ไม่รู้ภายใน เห็นชัดแต่ภายนอก
ชื่อว่าเห็นแต่ผลภายนอก
ย่อมถูกชักจูงไปตามกระแสเสียง

[๔๗๒] ส่วนคนที่มีความเห็นไม่ถูกปิดกั้น
รู้ชัดทั้งภายใน เห็นแจ้งทั้งภายนอก
ย่อมไม่ถูกชักจูงไปตามกระแสเสียง”

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เหล่าชนที่ดูหมิ่นรูปร่างเรา (เย มํ รูปเณ ปามิสฺส)** ความว่า ชนเหล่าใดไม่รู้ คือประมาณเรา ผู้ทราบด้วยรูปกายของเราอันไม่น่าเลื่อมใส คือต่ำทราม ด้วยสรีระคือธรรมว่า “ปัญญาที่เข้ากับอาการ” อธิบายว่า เยาะเย้ยว่า “ผู้นี้เลวทราม” จึงสำคัญโดยการกำหนดถือเอา คำว่า **แต่ชมเสียงเรา (เย จ โสมเสน อนวคฺค)** ความว่า กิเลสที่สัตว์ชม คือสำคัญเราไปตามเสียงโฆษณา ด้วยอำนาจการยกย่องเป็นอันมากนั้น เป็นความผิดของสัตว์เหล่านั้น เพราะเราอันบุคคลไม่พึงดูหมิ่นด้วยเหตุสักว่ารูป หรือไม่พึงรู้มากด้วยเหตุสักว่าเสียงโฆษณา เพราะฉะนั้น **ชนเหล่านั้นชื่อว่าตกอยู่ในอำนาจราคะ ย่อมไม่รู้จักเรา** อธิบายว่า ชนแม้ทั้ง ๒ จำพวกนั้น ผู้ตกอยู่ในอำนาจของฉันทราคะ คือละฉันทราคะไม่ได้ จึงไม่รู้จักเรา ผู้ละฉันทราคะได้โดยทั้งปวง

เพื่อจะแสดงว่า “คนเช่นเราไม่เป็นวิสัยของชนเหล่านั้น เพราะมีวัตถุอันใครๆ กำหนดไม่ได้ทั้งภายในและภายนอก” พระเถระจึงกล่าวว่า **ทั้งภายใน (อชฺฌตฺต)** เป็นต้น คำว่า **ทั้งภายใน (อชฺฌตฺต)** ได้แก่ ธรรมมีขันธ และอายตนะเป็นต้นในสันดานของตน คำว่า **ทั้งภายนอก (พหิทฺธา)** ได้แก่ ในสันดานของคนอื่น อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **ทั้งภายใน**

นิบาต]

๓. ภัททเถรคาถาวิณณา (๓๖๓)

๑๘๙

(อชุตต) ได้แก่ คีลขันธ อันเป็นของพระอเสขะเป็นต้น ในภายในของเรา คำว่า **ทั้งภายนอก (พหิทฺธา)** ได้แก่ ค วามเป็นไปแห่งรูปธรรมและความเป็นไปแห่งจักขุ-วิญญูณเป็นต้น ในภายนอก อันประกอบด้วยความสมบูรณ์แห่งมารยาทเป็นต้นของเรา เท่านั้น คำว่า **ถูกกิเลสปิดกั้นไว้โดยรอบ (สมนฺตาวโร)** ความว่า เพราะไม่รู้ทั้งภายในและภายนอกอย่างนี้ จึงเป็นผู้ประกอบด้วยกิเลสเครื่องกั้นโดยรอบ คือมีคติแห่งญาณอันถูกปิดกั้นแล้ว คำว่า **ย่อมถูกชักจูงไปตามกระแสเสียง (ส เว โมเสน วุยฺหติ)** ความว่า คนพาลผู้มีความรู้ผู้อื่นจะฟังและแนะนำนั้น ย่อมลอบไป คือถูกนำออกไป ได้แก่ถูกคร่ำมาตามเสียงโฆษณา คือตามคำของคนเหล่านั้น

คำว่า **เห็นขัดแต่ภายนอก (พหิทฺธา จ วิปสฺสติ)** ความว่า ก็บุคคลโดยย่อไม่รู้ภายในโดยนัยดังกล่าวแล้ว แต่ย่อมเห็นโดยแจ่มแจ้งในภายนอก ตามแนวที่ได้ฟังแล้ว หรือตามที่ทรงไว้ซึ่งสมบัติแห่งมารยาทเป็นต้น คือย่อมเข้าใจว่า “เป็นผู้ประกอบด้วยคุณวิเศษ” บุคคลเช่นนั้น**ผู้เห็นผลภายนอก** คือถือเอาเพียงผล โดยการถือเอาตามนัย ย่อมลอบไปตามเสียงโฆษณา โดยนัยดังกล่าวแล้ว แม้บุคคลนั้นก็ย่อมไม่รู้จักคนเช่นเรา

ส่วนบุคคลโดยย่อ**รู้ภายใน**คือคุณมีศีลขันธอันเป็นของพระอเสขะเป็นต้น ในภายในของพระชีณาสพ และเห็นการประกอบคุณวิเศษโดยแจ่มแจ้ง ในภายนอกด้วยการกำหนดข้อปฏิบัติของพระชีณาสพนั้นก็**มีความเห็นไม่ถูกปิดกั้น** คือเป็นผู้อันใครๆ ปิดกั้นไม่ได้ สามารถรู้เห็นคุณของพระอริยะทั้งหลาย บุคคลนั้นย่อมไม่ลอบไปด้วยเหตุลึกลับว่าเสียงโฆษณา เพราะเห็นตามความเป็นจริง ดังนี้แล

ลกุณฺณภักทียเถรคาถาวิณณา จบ

๓. ภัททเถรคาถาวิณณา (๓๖๓)

พรรณนาภามิตของพระภัททเถระ

คาถาของท่านพระภัททเถระ มีคาถาเริ่มต้นว่า **เป็นบุตรคนเดียว (เอกปุตฺโต)** เป็นต้น ประวัติของท่านเป็นมาอย่างไร คือ ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้เอาปัจจัย ๔ มีจิวร

๕๕. ภัททิยวรรค

หมวดว่าด้วยพระภัททิยะเป็นต้น

๑. ลกฺขณภิกขุภัททิยัตเถราปทานวณฺณนา (๕๔๓/๑๓๑)

พรรณนาประวัติในอดีตชาติของพระลกฺขณภิกขุภัททิยเถระ

ในประวัติของพระเถระรูปที่ ๑ ในวรรคที่ ๕๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ประวัติของท่านพระลกฺขณภิกขุภัททิยเถระ มีคาถาเริ่มต้นว่า **พระชินเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ (ปทุมุตโร นาม ชิน)** เป็นต้น แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้บำเพ็ญบุญกุศลไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ได้สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้นๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ ได้บังเกิดในตระกูลที่มีโศกะมาก ในกรุงหงสวดี เมื่อถึงกาลรู้เดียงสาแล้ว นั่งฟังธรรมของพระศาสดาอยู่ ได้เห็นพระศาสดาทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งที่เลิศกว่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะทั้งหลาย แม้นตนเองก็ปรารถนาตำแหน่งนั้น จึงถวายมหาทานอันเจือปนด้วยรสหวานเช่น เนยใสและน้ำตาลกรวด เป็นต้น แต่พระภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระประมุข แล้วตั้งปณิธานไว้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในอนาคตกาล แม้ข้าพระองค์ก็พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะทั้งหลายในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง เหมือนกับภิกษุนี้” พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นความไม่มีอันตรายของเขา จึงทรงพยากรณ์แล้วเสด็จหลีกไป

เขาทำบุญไว้เป็นอันมากตลอดอายุแล้ว ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้สละสมบัติทั้ง ๒ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่ามุสสะ ได้เกิดเป็นนาคดุเหว่าที่สวयงาม^๑ ได้ใช้จะงอยปากคาบเอาผลมะม่วงอันมีรสอร่อยจากพระราชอุทยานไปอยู่ เห็นพระศาสดาแล้ว มีใจเลื่อมใส เกิดความคิดขึ้นว่า “เราจัก

^๑ ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๑๘๑

ปทาน] ๕๕. ภัททิยวรรค ๑. ลกฺขณกฺกภัททิยัตถะราปทานวันณนา (๕๕๓/๑๓๑) ๓๖๙

ถวายแด่พระพุทธเจ้า” พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปทางจิตของนกกนั้น จึงทรงประทับนั่งถือบาตร นกดูเหว่าได้วางผลมะม่วงสุกไว้ในบาตรของพระศพล พระศาสดาเพื่อจะยังความโสมนัสให้เกิดขึ้นแก่เขา จึงได้เสวยผลมะม่วงสุกนั้น ขณะที่นกกนั้นเห็นอยู่นั่นเอง ลำดับนั้น นกดูเหว่านั้นมีใจเลื่อมใส ยังเวลาให้ล่วงไป ๗ วันด้วยความสุขที่เกิดจากปีตินั้นนั่นเอง เพราะบุญกรรมนั้นนั่นแหละ นกดูเหว่านั้นจึงเป็นนกที่มีเสียงไพเราะ ในภพที่ตนเกิดแล้วๆ ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เขาได้เกิดในตระกูลช่างไม้ ได้ปรากฏว่าเป็นหัวหน้าช่างไม้ ครั้นพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว เขาได้พูดกับประชาชนผู้เริ่มจะก่อสร้างพระสถูปประมาณ ๗ โยชน์ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า เราจะกระทำวงกลมรอบ ๑ โยชน์ และส่วนสูงอีก ๑ โยชน์ คนทั้งหมดเหล่านั้นได้ตั้งอยู่ในถ้อยคำของเขาแล้ว เขาได้ช่วยกันสร้างเจดีย์อันมีประมาณดั่งแต่พระพุทธเจ้า ผู้หาประมาณมิได้ ด้วยประการฉะนี้ ด้วยกรรมนั้น ในทุกๆ ที่ที่เขาได้เกิดแล้ว เขาจึงเป็นผู้มีรูปร่างประมาณสูงกว่าคนอื่น* ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคของเรา เขาได้เกิดในเรือนมีตระกูล ได้ปรากฏชื่อว่าลกฺขณกฺกภัททิยะ เพราะเป็นคนเตี้ย และเพราะมีสระสวยงามคล้ายรูปเปรียบทองคำ ในกาลต่อมาเขาได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ได้ศรัทธา บวชแล้ว เป็นพหูสูต เป็นพระธรรมกถึก ได้แสดงธรรมแก่คนเหล่านั้นด้วยเสียงอันไพเราะ

ต่อมาในวันมีมหรสพวันหนึ่ง หญิงคนคนหนึ่งขณะนั่งรถไปกับพราหมณ์คนหนึ่ง ได้เห็นพระเถระแล้วได้หัวเราะจนเห็นฟัน พระเถระถือเอากระดูกฟันของหญิงคนนั้นเป็นนิมิต ทำมานให้เกิดขึ้นแล้ว กระทำมานนั้นให้เป็นพื้นฐานเจริญวิปัสสนา ได้เป็นพระอนาคามี ท่านเป็นอยู่ด้วยสติอันเป็นไปทางกายเนื่องๆ วันหนึ่ง ซึ่งพระธรรมเสนาบดีให้โอวาทและแนะนำพร่ำสอนอยู่ ก็ได้ดำรงอยู่ในอหัตตผล ภิกษุและสามเณรบางพวกไม่รู้ว่าท่านได้บรรลุอหัตตผลจึงดึงที่หูแล้ว

* ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๑๔๐

ลากไปหรือจับที่ศีรษะ ที่แขน ที่มือและเท้าเป็นต้นสั่นเล่นกีฬา ได้เบียดเบียนแล้ว ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงได้สดับข่าวนั้นแล้วจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงอย่าเบียดเบียนบุตรของเรา” ตั้งแต่นั้น ภิกษุทั้งหลายทราบทั่วกันว่า ท่านเป็นพระอรหันต์ จึงไม่ได้เบียดเบียนอีกเลย

[๑๒] ท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว เกิดความโสมนัส เมื่อจะประกาศประวัติ คือความประพัตติในกาลก่อนของตน จึงกล่าวคำมีคาถาเริ่มต้นว่า **พระชินเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ (ปทุมุตโตร นาม ชีโน)** เป็นต้น คำว่า **ข้าพเจ้าส่งเสียงร้องอย่างไพเราะ (มณฺษุณานิณฺชหํ)** ความว่า ข้าพเจ้าได้ส่งเสียงร้อง คือได้เปล่งเสียง ด้วยเสียงอันอ่อนหวาน คือเสียงอันเป็นที่รัก คำที่เหลือในเรื่องนี้พอจะกำหนดรู้ได้ง่ายทีเดียวแล .

ลक्षणภักทียัตถะราปทานวันณนาที่ ๑ จบ

๒. กังขาเรวัตตัตถะราปทานวันณนา (๕๔๔/๑๓๒)

พรรณนาประวัติในอดีตชาติของพระกังขาเรวัตเถระ

[๓๔] ในประวัติของพระเถระรูปที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ประวัติของท่านพระกังขาเรวัตเถระ มีคาถาเริ่มต้นว่า **พระชินเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ (ปทุมุตโตร นาม ชีโน)** เป็นต้น แม้พระเถระรูปนี้ก็ได้นำเพ็ญบุญกุศลไว้แล้วในพระพุทธานุชาตก่อนๆ ได้สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้ในภพนั้นๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ คำทั้งหมดมีเนื้อความอันพึงรู้ได้ตามลำดับแห่งพระบาลี

กังขาเรวัตตัตถะราปทานวันณนาที่ ๒ จบ

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-ฉายา/นามสกุล : พระใบฎีกาศักดิ์ดิษฐ์ สิริมงคล (เชื้อทอง)
- ว/ด/ป เกิด : วันที่ ๒๔ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๙
- สถานที่เกิด : ๗๙ หมู่ที่ ๙ ตำบลจานแสนไชย อำเภอห้วยทับทัน
จังหวัดศรีสะเกษ
- การศึกษาทางโลก
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาสงฆ์ปัตตานี
- การศึกษาทางธรรม
- พ.ศ. ๒๕๔๔ : นักธรรมชั้นเอก วัดบ้านผือ ตำบลจานแสนไชย อำเภอห้วยทับทัน
จังหวัดศรีสะเกษ
- ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : วัดจุฬามณีธรรมฐาน ตำบลท่าซำเหล็ก อำเภอท่าซำเหล็ก สหภาพเมียนมา
๗ เดือน
- พ.ศ. ๒๕๕๘ : ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง
จังหวัดนครราชสีมา ๓๐ วัน
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง
จังหวัดนครราชสีมา สำนักมหาสิริยาตอสาสนะยกตา สหภาพเมียนมา
๗ เดือน
- บรรพชา/อุปสมบท : วันที่ ๔ เดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒
- สังกัด : วัดประชุมชลธารา ตำบลสุไหงปาดี อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส
- ตำแหน่งหน้าที่ : ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ปีที่เข้าศึกษา : หลักสูตร พธ.ม. (วิปัสสนาภาวนา) พุทธศักราช ๒๕๕๘
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : หลักสูตร พธ.ม. (วิปัสสนาภาวนา) พุทธศักราช ๒๕๖๐
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดประชุมชลธารา ตำบลสุไหงปาดี อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส
๙๖๑๔๐
- โทรศัพท์ : ๐๖๑-๒๕๑๗๔๒๒, ๐๙๒-๐๒๑๕๑๗๗
- Email : sattichai2412@gmail.com